

A SZK(b)P PÁRTFŐISKOLÁJÁNAK ANYAGA

EGYETEMES TÖRTÉNET TANFOLYAM. ÚJKORI TÖRTÉNELEM

I. SZ. GALKIN

A II. INTERNACIONÁLE

(1889—1914).

AZ ELSŐ

IMPERIALISTA VILÁGHÁBORÚ

A SZK(b)P PÁRTFŐISKOLÁJÁNAK ANYAGA

Egyetemes történet tanfolyam
Újkori történelem

I. SZ. GALKIN

**A II. INTERNACIONÁLE
(1889—1914).**

**AZ ELSŐ
IMPERIALISTA VILÁGHÁBORÚ**

A SZK(b)P Pártfőiskoláján tartott előadás gyorsírói jegyzete

SZIKRA

BUDAPEST 1952

Az orosz eredeti címe:

Проф. И. С. ГАЛКИН

II ИНТЕРНАЦИОНАЛ (1889—1914 гг.),

ПЕРВАЯ МИРОВАЯ
ИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКАЯ ВОЙНА

МОСКВА 1949

Fordította

KERÉK ERNŐ

A II. INTERNACIONÁLE (1889—1914)

1. MARXIZMUS ÉS MUNKÁSMOZGALOM. MARX KÁROLY ÉLETÉNEK UTOLSÓ ÉVEI

Az I. Internacionále megszűnése és a II. Internacionále megalakulása közötti időszakot¹ az egyes tőkés országok gazdasági és politikai életében beállott mélyreható eltolódások és változások jellemezték. A XIX. század hetvenes éveiben megkezdődött a kapitalizmus továbbfejlődése a monopolkapitalizmus, az imperializmus szakaszába. Az 1873-as válság után az iparban megerősödött a koncentráció és a centralizáció folyamata. Egyelőre azonban csak rövidéletű, nem tartós és nem is szilárd egyesülések jöttek létre, amelyek a konkurrencia nyomásának hatására könnyen szétestek. A monopóliumok csak a XIX. század vége felé, a század utolsó évtizedében harcoltak ki maguknak egyre nagyobb helyet az ipar különböző ágaiban.

Ugyanebben az időszakban tökéletesedett a burzsoá diktatúra apparátusa. Példátlanul megnövekedett a bürokrácia, a militarizmus és a rendőrség ereje. A Párizsi Kommüntől halálra rémült 'burzsoázia a proletariátus ellen irányuló megtorló rendszabályok szigorításával igyekezett magát biztosítani az újabb forradalmakkal szemben. Lenin, a legelőrehaladottabb orszá-

¹ Engels a II. Internacionále zürichi kongresszusán annak a véleményének adott kifejezést, hogy az 1873-as év az I. Internacionále fennállásának utolsó esztendeje volt. A II. Internacionále 1889-ben tartotta meg első kongresszusát.

gok XIX. századvégi és XX. századeleji történetét jellemezve, ezt mondta: „... ugyanaz a folyamat játszódik le mindenütt, csak lassabban, változatosabban és sokkal tágabb szintéren: egyrészt a «parlamenti uralom» kiépítése mind a köztársasági országokban (Franciaország, Amerika, Svájc), mind a monarchiákban (Anglia, bizonyos fokig Németország, Olaszország, a skandináv államok stb.) —, másrészt a harc a hatalomért a különböző polgári és kispolgári pártok között, amelyek az állásokat, a «zsákmányt» egymás közt folyton osztogatják és újraelosztják, de emellett a burzsoá rend alapjait változatlanul hagyják — végül a «végrehajtóhatalom» hivatalnoki és katonai szervezetének tökéletesítése és megszilárdítása”².

A XIX. század végén a proletariátusra az a feladat várt, hogy összpontosítva erőit megerősítse a munkásosztály valamennyi szervezetét — a pártszervezeteket, szakszervezeteket, szövetkezeti, felvilágosító, népművelő és más szervezeteit. A munkásosztálynak szervezeti, elméleti és politikai téren meg kellett erősödnie. Ugyanakkor fel kellett készülnie a kapitalizmus fellegvárának döntő rohamára, a szocialista forradalomra. „... akkor — írja Lenin —, a Párizsi Kommún vere-sége után, a történelem a lassú szervező és felvilágo-sító munkát tűzte napirendre. Egyéb munka nem volt. Az anarchistáknak nemcsak elméletben nem volt (és nincs semmiképpen sem) igazuk, hanem gazdasági és politikai szempontból sem. Az anarchisták helytelenül értékelték a pillanatot, mert nem értették meg a világ-helyzetet: az imperialista profit által megrontott angol munkás, Párizsban a szétvert Kommún, az éppen csak akkor (1871-ben) győzelemre jutott polgári nemzeti mozgalom Németországban, az évszázados álmát alvó félhűbéri Oroszország.

Marx és Engels helyesen ítélték meg a pillanatot,

² Lenin. Válogatott művek. 2. köt. Szikra 1949. 180. old.

megértették a nemzetközi helyzetet, megértették a szociális forradalom kezdetéhez való *lassú* közeledés feladatait”³.

A szociális forradalomhoz való *lassú* közeledés a marxizmus széleskörű elterjedésével egyidőben történt meg. A marxizmus az opportunizmus legkülönbözőbb irányzatai ellen folytatott következetes harcban tört magának utat.

Marx és Engels, a tudományos szocializmus megalapítói, mindenekelőtt pártvezérek voltak. Mindketten fáradhatatlan harcot folytattak a proletárpárt megteremtéséért. Éles elméleti és politikai harcot vívtak a jobb- és „baloldali” opportunisták ellen. Harcoltak a reformizmus, a megalkuvókkal kötött kompromisszumok ellen, az anarchisták és a munkásmozgalmon belül jelentkező mindenféle „baloldaliaskodó” irányzat ellen.

E tekintetben elméleti és gyakorlati téren egyaránt hatalmas jelentőségűek azok a tanulmányok, amelyeket Marx és Engels írtak a hetvenes években. Ilyenek a „Politikai közömbösség” és a „Bakunisták munkában” című művek. Mindkét mű az anarchisták politikai elképzelései ellen irányult.

Marx és Engels rendkívüli erővel leplezték le az anarchisták elméleti tételeinek tarthatatlanságát és megingatták az anarchisták befolyását a tömegek körében.

Marx egész életét a munkásosztály felszabadítása nagy ügyének szentelte. Fáradhatatlanul harcolt, hogy a munkástömegek között a tudományos szocializmus eszméi győzedelmeskedjenek. Munkássága nyomán a marxizmus, a forradalmi szocializmus elmélete, mint egységes világnézet és filozófiai rendszer, behatolt a tömegek körébe és leküzdhetetlen erővé vált. Marx szilárd meggyőződése volt, hogy a forradalom közeledik. Mindjobban érdeklődött Oroszország iránt, ahol

³ Ugyanott, 44—45. old.

érlelődött a forradalom. Marx véleménye szerint egy oroszországi győztes forradalomnak feltétlenül nagy hatást kell gyakorolnia az egész világon a forradalmak alakulására.

„Oroszország — pedig én az eredeti orosz nem-hivatalos és hivatalos forrásokból... tanulmányoztam állapotait — írta Marx 1877-ben Sorgéhez — régóta az átalakulás küszöbén állott, minden előfeltétel megérett már erre...

A forradalom ezúttal Keleten kezdődik, ahol az ellenforradalom eddig sértetlen bástyája és tartalék-hadserege van”⁴.

Marxnak az oroszországi forradalommal kapcsolatos tudományos előrelátása teljesen indokolt volt és ennek helyességét a történelem bebizonyította.

Marx életének utolsó éveiben, amikor már a súlyos betegség kínoztta, fejezte be a „Tőke” 2. és 3. kötetét. Ez a munka hatalmas erőmegfeszítést igényelt. A súlyos betegség, amely egyre jobban erőt vett rajta, mind gyakrabban és gyakrabban elszakította a munkától.

1883 március 15-én halt meg.

Engels, amikor tudatta a világgal ezt a nagy veszteséget, így jellemezte Marxot: „*Pártunk leghatalmasabb elméje megszűnt gondolkodni, a legerősebb szív, amelyet valaha ismertem, utolsót vert*”⁵. „... az emberiség szegényebb lett egy fejjel — elvesztette a legjelentősebb fejet, amellyel ma rendelkezett”⁶. Majd így folytatja: „S amikor meghalt, a forradalmár munkás bajtársak millióinak tisztelete, szeretete, gyásza vette körül a szibériai bányáktól Kaliforniáig egész Európában és Amerikában...”

„Neve, és műve is, élni fog századokon át!”⁷

Marx halála után Engels továbbfolytatta kemény

⁴ Marx—Engels. Válogatott levelek. Szikra 1950. 366. old.

⁵ Marx Károlyról. Szikra 1950. 55. old.

⁶ Marx—Engels. Válogatott levelek 428. old.

⁷ Marx Károlyról. 8—9. old.

harcát a tudományos szocializmus ellenségei, az anarchisták, lassalleánusok, posszibilisták és fábiánusok ellen.

„Marx és Engels a proletariátust saját erejének felismerésére, osztályérdekeinek felismerésére tanították, és arra, hogy egyesülnie kell a burzsoázia elleni döntő harcra...

Marx és Engels azt tanították, hogy a tőke hatalmától megszabadulni, a kapitalista tulajdont társadalmi tulajdonná változtatni békés úton lehetetlen, hogy a munkásosztály ezt csakis a burzsoázia ellen alkalmazott forradalmi erőszakkal, *proletárforradalommal*, saját politikai uralmának megteremtésével, a proletariátus diktatúrájával tudja elérni, amelynek el kell nyomnia a kizsákmányolókat ellenállását és létre kell hoznia az új, osztálynélküli kommunista társadalmat⁸.

A II. Internacionále megalakulását közvetlenül megelőző időszakot a proletariátus hatalmas forradalmi megmozdulásainak egész sora jellemzi a legkülönbözőbb országokban: az Orehovo-Zujevóban lévő Morozov-gyár orosz munkásai 1885-ben harcos sztrájkba léptek; 1886-ban az Egyesült Államokban, Chicago városában lejátézkodott események megrázkódtatták az egész világot; ugyanebben az évben egyöntetűen szálltak síkra kizsákmányolóik ellen Decazeville francia bányászai is; 1889-ben az angol dokkmunkások indítottak harcot.

Ugyanezekben az években számos országban szocialista tömegpártok keletkeztek; a német szociáldemokrata párt a kivételes törvény ellenére is növekedett; 1877-ben megalakult az Egyesült Államok szocialista munkáspártja; 1879-ben a marseille-i kongresszuson megalakult Franciaország munkáspártja; 1889-ben megalakult az osztrák szociáldemokrata párt. Szocialista

⁸ A SzK(b)P története. Rövid tanfolyam. Szikra 1951. 14. old.

pártok jöttek létre Belgiumban, Svájcban és a skandináv országokban is. Angliában Engels folytatott harcot a munkásság tömegpártjának létrejöttéért.

2. ENGELS HARCA A II. INTERNACIONÁLE MEGALAKÍTÁSÁÉRT

Bár a munkásosztály politikai pártjainak szervezése kézzelfogható sikerrel járt, Engelsnek mégis az volt a véleménye, hogy egyelőre még nem időszerű az új Internacionále megalakítása. Engels azt akarta, hogy az Internacionále marxista szervezetként szülessen újjá.

Lenin megállapítja, hogy Engels az egyes országok proletárpártjaiban igyekezett „felkutatni, tanulmányozni, megkeresni, kitalálni, felismerni minden egyes országban a nemzeti sajátosságokat, a nemzeti szempontból jellegzetes mozzanatot, amely az *egységes nemzetközi feladat konkrét megoldására... vezet...*”⁹

Egészen más álláspontot képviseltek a marxizmus ellenségei. Pontosán egy nappal az I. Internacionále feloszlatása után az anarchisták, a trade-unionisták és később a possibilisták is kísérletet tettek arra, hogy a nemzetközi szervezetet felújítsák, vagy új nemzetközi szervezetet létesítsenek. És ez — amint erre Engels rámutat — a legkevésbé sem véletlen dolog. Ez szántszándékkal, azzal a céllal történt, hogy magukhoz ragadják az új nemzetközi szervezet létesítésének kezdeményezését és így a nemzetközi munkásmozgalom élére kerüljenek.

A II. Internacionále megteremtésének kezdeményezését főleg a possibilisták és az angol Szociáldemokrata Föderáció igyekezett magához ragadni. Engels éberen figyelte kísérletezéseiket, és ezekről az

⁹ Lenin Művei. 31. kot. Szikra 1951. 83. old.

álnok tervekről a következőket közölte Sorgéval: „A possibilisták és a Szociáldemokrata Föderáció szövetsége magva lett volna az új Internacionálénak...”¹⁰ A possibilisták arra törekedtek, hogy az angol trade-uniónok által 1888-ban összehívott londoni nemzetközi értekezlettől teljes jogú megbízást kapjanak egy nemzetközi kongresszus egybehívására. Olyan funkciókat és jogokat előlegeztek itt maguknak, amikkel csak a kongresszus rendelkezhetik. A jövőendő kongresszust megfosztották a mandátumok felülvizsgálatának, a napirend megállapításának stb. jogától.

Engels számolt azzal a veszéllyel, amivel a possibilisták fenyegették a nemzetközi munkásmozgalmat. Ezért — bár rendkívül fontos volt, mégis — egy időre megszakította a „Tőke” 3. kötetének sajtó alá rendezését, egyedül azért, hogy szétzúzza a possibilisták galád terveit és biztosítsa a valóban forradalmi Internacionále megteremtését. Engels azt kívánta a francia és német marxistáktól, hogy álljanak élére az Internacionále megteremtéséért vívott harcnak, és a leghatározottabban ragaszkodott ahhoz, hogy a marxisták tevékenyen avatkozzanak be a kongresszus egybehívásának ügyébe. Azt javasolta nekik, semmiesetre se engedjék meg, hogy a kongresszuson Brousse és Hyndman legyenek a hangadók.

Engels határozott követelésére a szocialista pártok troyes-i értekezletén azzal bízták meg a francia marxistákat, hogy hívják össze a nemzetközi kongresszust. A troyes-i értekezlet határozatát a szakszervezetek Bordeaux-ban tartott kongresszusán is elfogadták.

Ilymódon az 1889. évi nemzetközi kongresszus egybehívására mind a possibilisták, mind a marxisták felhatalmazást kaptak. A német szociáldemokraták azt követelték, hogy a kongresszust Párizsban, a possibilistákkal együttesen tartsák meg. Úgy döntöttek,

¹⁰ Marx—Engels. Valogatott levelek. 480. old.

hogy 1889 február 28-án, Hágában egyeztető értekezletet tartanak. A posszibilisták azonban nem fogadták el a meghívást és az értekezleten nem is jelentek meg.

Az Engels kezdeményezésére összehívott hágai értekezleten két feltételt emeltek ki: 1) az összehívandó kongresszusnak szuverén joga a napirend meghatározása, valamint a felhatalmazások és a küldöttek mandátumainak elbírálása; 2) a kongresszus egybehívását valamennyi szocialista csoportnak, tehát mind a posszibilistáknak, mind a bordeaux-i és troyes-i kongresszusok felhatalmazottainak együttesen kell kezdeményezniök és ezeknek a csoportoknak kell aláírniök az egybehívást.

Engels igen nagy jelentőséget tulajdonított a hágai értekezlet határozatainak. Úgy vélte, hogy a posszibilisták kénytelenek lesznek beletörődni a kongresszus egyszerű részvevőinek szerepébe, mert ha ezt nem teszik meg, akkor konokságukkal leleplezik önmagukat a néptömegek előtt és elárulják, hogy a szocialista munkásmozgalom egységének megbontására törek-szenek. Mivel azonban a posszibilisták a Szociáldemokrata Föderációval együtt még a hágai értekezlet után is folytatták saját kongresszusuk egybehívására irányuló előkészületeiket, Engels minden erőfeszítését arra összpontosította, hogy a marxistákat szembe-állítsa a posszibilista kongresszussal. Engelsnek az volt a taktikája, hogy a két irányzat nyílt harca tárja fel a munkástömegek előtt, hol van a tényleges munkásmozgalom és — Engels szavai szerint — hol „fújták fel csupán a dolgot”.

Engels meggyőződése az volt, hogy a posszibilisták és a forradalmi marxizmus közötti nyílt harc a marxizmus határozott győzelmét eredményezi. Engels a II. Internacionále szervezése közben nemcsak a posszibilisták ellen, de a marxista táboron belül megnyilvánuló opportunizmus ellen is nagy eréllyel küzdött. 1889 június 8-án Sorgéhoz intézett levelében ezt írta:

„...el sem tudod képzelni, milyen naívak a németek! Még Bebellel is csak nagy fáradsággal tudtam megértetni, hogy tulajdonképpen miről van szó, noha a posszibilisták ezt nagyon jól tudják és naponta hirdetik”¹¹.

Lenin — Engels tevékenységét jellemezve a II. Internacionále megteremtésében — megállapította, hogy Engels 68 éves kora ellenére is ifjúként harcolt. Küzdelme nemcsak az egységbontó posszibilisták ellen irányult, de a marxista táboron belül — elsősorban a német szociáldemokraták körében — tapasztalható opportunizmus minden legcsekélyebb megnyilvánulása ellen is. Ugyanakkor harcolt a posszibilistákkal való kibékülés hívei ellen is.

3. A II. INTERNACIONÁLE MEGALAPÍTÁSA. A PÁRIZSI KONGRESSZUS (1889)

Engels sürgetésére, a Bastille bevételének 100. évfordulóján (1889 július 14-én), a posszibilista kongresszussal egyidejűleg Párizsban marxista kongresszus ült össze. A posszibilista kongresszus 606 küldötte közül 524 francia volt. Az európai nagy szocialista pártok egyike sem küldte el ide képviselőit, úgyhogy ez a kongresszus gyakorlatilag a francia posszibilisták özszejövetelévé zsugorodott. Ugyanakkor a marxista kongresszuson részvevő 395 küldött sorai között ott volt valamennyi nyugateurópai szocialista párt küldötte. Engels szavai szerint a kongresszuson „egész Európa” képviselve volt.

Ez volt a II. Internacionále első, alapító kongresszusa. A marxista kongresszust a francia szocialisták vezére, Paul Lafargue nyitotta meg. A kongresszus elnökségébe beválasztották Paul Lafargue-ot, Bebelt,

¹¹ Ugyanott, 481. old.

Wilhelm Liebknechtet és a kor szocialista mozgalmának több más kiváló személyiségét. Az elnökség tagjai között kommünárok is voltak.

A küldöttek egy része (belgák, olaszok, hollandok stb.) már a kongresszus első időszakában opportunistá magatartást tanúsított. Voltak olyanok, akik a possibilistákkal való egyesülés mellett foglaltak állást. Ám a possibilisták visszautasították az egyesülésre irányuló indítványt. Engels Sorgéhoz írt, 1889 július 20-i levelében nagy elégtétellel állapítja meg, hogy a békéltető tervek nem valósultak meg.

A possibilisták bomlasztó, szakadár politikája — mely abban is megnyilvánult, hogy az angol Szociáldemokrata Föderációval közösen, külön kongresszust hívtak össze — az elszigetelődésre és a vereségre vezetett. A possibilisták opportunistá cinkosai és a megbékélők a marxista kongresszuson is résztvettek. Keir Hardie angol küldött a legnagyobb nyíltsággal sikraszállt a munkásosztály felszabadításáért vívott harc békés módszerei mellett.

A párizsi kongresszuson, a nemzetközi munkásvédelmi törvények kérdésének megvitatása során, egy kisebb anarchista csoport állást foglalt a politikai harc ellen. Így ellenezték azt, hogy a munkásosztály a szociális és munkásvédelmi törvényekért vívott harcban a parlamentarizmust is felhasználja. A II. Internacionále egyik legfontosabb feladata ekkor az anarchisták elleni harc lett. A marxisták — Engels vezetésével — már a II. Internacionále tevékenységének első szakaszában súlyos csapásokat mértek az anarchistákra.

A kongresszuson gondosan megvizsgálták a különböző országok munkásosztályának helyzetét. Határozatot fogadtak el a politikai harcot tagadó anarchistákkal szemben. A határozatban kimondták, hogy meg kell szilárdítani a munkásság tömegmozgalmát, szocialista pártokat kell alakítani a politikai harc folytatására, a proletariátus hatalmának kivívására.

A kongresszuson megállapították, hogy a munkásmozgalom végső célja a szocializmus, de a részletkövetelésekről is határozatot hoztak. Ilyenek voltak: a nyolcórás munkanap kiharcolása, a munkabérek emelése, az árukkal történő bérfizetés rendszerének megszüntetése stb.

Ugyanakkor a határozatban hangsúlyozták, hogy a munkásvédelmi törvényekért folyó harc nem öncél, hanem csupán a munkásosztály felszabadításának elengedhetetlen előfeltétele — olyan eszköz, amelynek segítségével emelkedik a proletariátus életszínvonala és erősödik osztályöntudata.

A munkásosztály gazdasági és politikai harcával kapcsolatos határozatban kimondták, hogy ott, ahol a munkásosztály még nem vívta ki, feltétlenül harcolnia kell az általános választójogért.

Nagy érdeklődést keltett az állandó hadseregek felszámolásának kérdése. A kongresszus résztvevői látták, hogy a francia-porosz háború után nem valósult meg a béke; ezt bizonyította a hármasszövetség létrejötte és az Afrika felosztásáért vívott harc folytatása is. Nyilvánvaló volt a militarizmus növekedése. A kongresszuson egyhangúlag elfogadták azt a határozati javaslatot, amelyben az állandó hadsereg helyett minden országban a nép általános felfegyverzését követelték. „Az állandó hadseregnek és a támadó politikának, amelynek ez a hadsereg eszköze — olvashatjuk a kongresszus által elfogadott határozatban —, át kell engednie helyét a demokrácia védekező, békés politikájának, az egész nép szervezetének, amely népet nem rablásra és hódításra, hanem saját függetlenségének védelmére képeztek ki és fegyvereztek fel... A kongresszus kijelenti, hogy a hadsereg — a jelenkori tőkés viszonyok elkerülhetetlen terméke — csak magának a tőkés rendszernek az elpusztításával, a munka felszabadításával és a szocializmus nemzetközi győzelmével tűnhetik el véglegesen.”

A kongresszus napirendjén eredetileg csak két kérdés szerepelt: a munkásvédelmi törvényhozás, valamint a munkásosztály gazdasági és politikai harcának kérdése. Ezeknek az alapvető kérdéseknek a megvitatása során azonban egyéb kérdések is felmerültek: a posszibilista kongresszussal való egyesülés, az állandó hadseregek felszámolása és május elseje megünneplése. Az utóbbi kérdést a kongresszus a munkásvédelmi törvényhozásról szóló határozat életbeléptetésének egyik intézkedéseként vitatta meg. A párizsi kongresszus történelmi jelentőségű, mert ezen a kongresszuson határozták el, hogy a munkásság minden évben megünnepli május elsejét és a világ dolgozói ezen a napon felvonulással tüntetnek a proletárszolidaritás mellett.

A párizsi kongresszuson kimondották azt az elvet, hogy időnként nemzetközi szocialista kongresszusokat kell összehívni, és ezzel újból megteremtették a munkások nemzetközi szervezetét. E határozatok a munkásmozgalom forradalmi és opportunista irányzatai között folyó harc során születtek meg. Rendkívül élessé vált az anarchisták elleni küzdelem, akiket végülis viharos viták után eltávolítottak a kongresszusról.

A kongresszuson résztvett egy orosz küldöttség is, amelynek tagjai közé tartozott Plehanov és Lavrov. Plehanov felszólalásában rámutatott arra, hogy Oroszországban már van olyan osztály, amelyre a dolgozók támaszkodhatnak a cárizmus ellen vívott harcukban. Ez az osztály: a proletariátus osztálya, „... amely a dolgok erejét, valamint gazdasági és politikai helyzetét tekintve forradalmi osztály”. Plehanov beszéde végén kijelentette, hogy „a forradalmi mozgalom Oroszországban mint munkásmozgalom fog győzni, vagy sohasem győzedelmeskedik”.

A párizsi kongresszus eredményeképpen Engels vezetésével, 1889-ben megvalósult a szocialisták nemzetközi egyesülése. A kongresszus igen nagy és termékeny munkát végzett: valamennyi határozatán érezhető

volt a marxizmus eszmei hatása. A II. Internacionáléhoz csatlakozott szocialista pártok gyakorlati tevékenysége azonban arról tanúskodik, hogy ezek a pártok eltávolodtak a marxizmustól.

A kilencvenes években nagy fejlődésnek indult az európai munkásmozgalom. Angliában a trade-unionok kongresszusa 1890-ben szembefordult a trade-unionok opportunistá vezetésével és állást foglalt a nyolcórás munkanap bevezetése mellett. A latin országokban — Franciaországban, Olaszországban, Spanyolországban és Svájcban — a munkásszervezetek szakítottak az anarchizmussal és mindinkább a politikai harcok útjára léptek. 1890 május elsején a munkások minden országban tüntető felvonulásokat rendeztek. Németországban, 1890-ben hatályon kívül helyezték a kivételes törvényt, és a szociáldemokrata párt ugyanebben az évben 1,5 millió szavazatot kapott a Reichstag választásain. A német szociáldemokráciának ez a sikere nemzetközi viszonylatban hozzájárult ahhoz, hogy Olaszországban és Spanyolországban leleplezzék az anarchizmus mesterkedéseit, és hogy az angolszász szocialista mozgalomban leküzdjék a szektánsságot. Ez a választási siker megmutatta a francia munkásoknak is, mit jelent számukra, ha lemondanak a radikálisok támogatásáról és önállóan lépnek fel. Engels beható figyelemmel kísérte a német szociáldemokrácia sikereit, amelyeknek komoly nemzetközi jelentőséget tulajdonított. A német szociáldemokratáknak a választási kampány szervezése terén szerzett tapasztalataiból más országok szocialista pártjainak is meg kellett tanulniok, hogyan használhatják fel a burzsoá parlamentarizmust.

Engels a szocialista erők „általános ellenőrzésének” nevezte a választási kampányban való minden részvételt. 1884-ben ezt írta Bebelnek: „Még nagyon jól emlékszem, mennyire meglepettették Európát 1875-ben a mieink választási győzelmei és hogyan kergették ki a bakunista anarchizmust Olaszországból,

Franciaországból, Svájcból és Spanyolországból. És éppen most nagy szükség lenne ugyanilyen hatásra”¹².

A XIX. század nyolcvanas és kilencvenes éveiben a proletariátus harcának legfőbb formája a szakszervezeti mozgalom és a parlamenti tevékenység volt. A proletárpártoknak ezekben az években az volt a feladatuk, hogy a törvényadta lehetőségek keretén belül tovább szervezzék a tömegeket. Ám a szocialista pártoknak meg kellett érteniök, hogy a parlamentarizmus csak ideiglenesen foglalt el ilyen fontos helyet a munkásmozgalomban.

Marx és Engels rámutattak arra, hogy a Párizsi Komműn után a szocialista és munkásmozgalom történetében megkezdődött a munkásosztály erőinek mozgósítási időszaka, amikor egybe kellett kovácsolni és ki kellett alakítani a nagy tömegeket átfogó, erős, egységes proletárpártokat, amelyek a legális tevékenységet egybe tudják kapcsolni a fáradtságos illegális munkával. Fáradhatatlanul hirdették és tanították a munkásosztályt arra is, hogy csak a forradalom tüzeiben, csak a hatalom megszerzése és a proletárdiktatúra megteremtése révén szabadulhat meg a tőkés rabság bilincseitől. Ezt az alapvető marxista tételt mind az anarchisták, mind a posszibilisták tagadták. Engels éppen ezért többször is állást foglalt az állam és a proletárdiktatúra kérdésében¹³ és 1890-ben kiharcolta, hogy a *Die Neue Zeit* című folyóirat hasábjain megjelenjék Marx kritikája a gothai programról.

1891 augusztusában tartották meg a brüsszeli kongresszust, amelyen Nyugat-Európa minden országából

¹² Marx—Engels Művel. XXVII. kot. 411—412. old. (oroszul).

¹³ Lásd Engels Frigyes New Yorkba, Ph. Van Pattenhez, a Központi Munkásszövetség titkárához intézett levelét, amelyben Pattennek arra a kérdésére válaszol, hogy milyen álláspontot foglalt el Marx Károly Johann Most anarchista tevékenységével kapcsolatban. — Marx—Engels. Válogatott levelek. 429—431. old.

és az Egyesült Államokból összesen 380 küldött vett részt. A kongresszus alapvető határozatait az anarchista veszély elleni küzdelem jegyében fogadták el. A kongresszus egybehívásának időpontjában megerősödött az opportunizmus, főleg a német szociáldemokrata pártban, amely ebben az időben a II. Internacionále legbefolyásosabb pártja volt.

Az anarchisták arra hivatkoztak, hogy a szocialisták soraiban, elsősorban a német jobboldali szocialisták körében — Vollmarnál és másoknál —, egyre nagyobb tért hódított az opportunizmus. Ezért azt követelték a kongresszustól, hogy állapítsa meg a szocialisták harcának egységes nemzetközi taktikáját. Az anarchisták ezzel azt akarták elérni, hogy a kongresszus lemondjon a politikai harcról és áttérjen az „aktív” harcra, a „közvetlen cselekvés” taktikájára.

Bebel felszólalásában visszautasította az anarchisták követelését és megállapította, hogy az adott időpontban a szocialisták legfőbb feladata a marxizmus népszerűsítése és az, hogy a politikai és a gazdasági harc összekapcsolásával maguk mellé állítsák a munkásság többségét.

Bebel állítása szerint a munkásosztály ebben az időben még távolról sem támogatta mindenütt túlnyomó többségében a szocialistákat. Bebel felvázolta, hogy milyen módon kell taktikailag megvalósítani a munkásosztály megnyerését: a szocialisták szervezeteik tökéletesítésével harcot folytatnak a végső célért, vagyis a burzsoá rendszer forradalmi megdöntéséért és a proletárhatalom kivívásáért. Ezt a harcot egybekektik a demokratikus reformokért és a munkásosztály gazdasági szükségleteinek kielégítéséért vívott harccal. Csakhogy Bebel már ebben a felszólalásában is kifejezésre juttatta a jobboldaliakkal kapcsolatban elfoglalt engedékeny álláspontját. Arról igyekezett meggyőzni a kongresszust, hogy a jobboldaliak Németországban nem jelentenek veszélyt. Pedig — amint azt

a történelem bebizonyította — Vollmar már akkor sem állott egyedül.

Bebel tiltakozása után a kongresszus visszautasította az anarchistáknak azt az indítványát, hogy vitassák meg a harc egységes nemzetközi taktikájának kérdését.

A brüsszeli kongresszus központi kérdése az volt, hogy a munkásosztály milyen álláspontot foglaljon el a militarizmussal kapcsolatban. Ennek a kérdésnek két előadója volt: Liebknecht és Vaillant. A kongresszus nagy figyelemmel hallgatta meg Liebknecht beszámolóját. A beszámolót követő határozat megmutatta, hogy a militarizmus kiküszöbölésére mindaddig meddő marad minden kísérlet, amíg fennáll a tőkés társadalom, és hogy „a népek békéjét és a militarizmus végét csak a szocialista társadalom megteremtése hozhatja meg, amely megszünteti az embernek ember által való kizsákmányolását”. A kongresszus határozatában felhívta a szocialista munkásságot, hogy tiltakozzék a háborús készülődés mindennemű kísérlete ellen és csatlakozzék a „proletariátus nemzetközi szervezetéhez, hogy ezzel meggyorsítsa a szocializmus győzelmét...” Sem a beszámoló, sem a Liebknecht által beterjesztett határozati javaslat nem tartalmazott azonban semmiféle konkrét útmutatást a militarizmus és a háború elleni harcra.

Liebknecht határozati javaslata ellen Domela-Nieuwenhuis, antiparlamentarista holland szocialista küldött foglalt állást. Azt indítványozta, hogy „minden hadüzenetre a nép általános sztrájkrahívásával” válaszoljanak.

Nieuwenhuis szerint minden háború — akár hódító háborúról, akár pedig a népek függetlenségéért vívott háborúról van szó — gonoszság és mindenképpen reakciós jellegű.

A kongresszus tagjai azonban nem támogatták Nieuwenhuis „baloldali” fecsegését, aki ebben az idő-

ben a II. Internacionále félánarchista elemeinek egyik vezetője volt. Liebknecht határozati javaslatát fogadták el.

Vandervelde belga szocialistának a munkásvédelmi törvényhozásról szóló jelentésével kapcsolatban a kongresszus határozatot fogadott el, amelyben felhívta a világ munkásait, hogy harcoljanak a munkásvédelmi törvényhozás életbeléptetéséért és kiszélesítéséért. Ezzel egyidejűleg elhatározták, hogy az egyes országokban megvizsgálják a munkások munkaviszonyait.

A kongresszus a sztrájk és a bojkott kérdésében azt javasolta a munkásoknak, hogy ezeket az eszközöket egyaránt alkalmazzák „...mind az ellenséges támadással szembeni védelemre, mind pedig arra, hogy kiharcolják azokat az engedményeket, amelyek a mai burzsoá társadalomban kiharcolhatók”.

A brüsszeli kongresszusra jellemző jobboldali beállítottságot világosan bizonyította az angol és a német küldöttség javaslata, amelyben azt indítványozták, hogy a május elsejei tüntetések időpontját a május elsejét követő vasárnapra tegyék át. Ennek a javaslatnak az értelme egészen nyilvánvaló volt: el akarták kerülni azokat az összeütközéseket, amelyek a május elsejei munkabeszüntetés nyomán támadhatnak a munkásság és a munkaadók között. A kongresszus ebben a kérdésben kompromisszumos határozatot fogadott el, amely az opportunistáknak (elsősorban a német szociáldemokratáknak) lehetővé tette, hogy vasárnapra tegyék át a május elsejei tüntetések időpontját. A tüntetések ezzel elvesztették harcos jellegüket. A forradalmi ünnepet békés, ártatlan sétákká, a környékbeli vendéglők látogatásává, vagy egyszerűen piknikekké változtatták, ahol olyan beszédek hangzottak el, amelyek senkit sem tölthettek el félelemmel.

A II. Internacionále 1893. évi zürichi kongresszusa, amelyen 411 küldött vett részt, határozottan elítélte az anarchisták taktikáit. Határozatot fogadott el, hogy az Internacionáléban csak olyan munkáspártok foglalhatnak helyet, amelyek elismerik a politikai harc szükségességét.

A kongresszuson megjelent anarchisták azonban kijelentették, hogy a terrorista tevékenység is politikai harc. Ezért a kongresszus Bebel indítványára kiegészítő határozatot hozott. A határozat megállapítja, hogy politikai harcról van szó akkor, amikor a munkáspártok a proletariátus érdekében felhasználják a politikai jogokat és a törvényhozó intézményeket, vagy amikor a munkásosztály harcol a politikai hatalom megszerzéséért. Ezzel a kiegészítő határozattal az anarchistákat kizárták a kongresszuson való részvételből.

A zürichi kongresszus vitáinak középpontjában a háború kérdése állott. Erről Plehanov tartott beszámolót. A beszámolót követő vita során a kongresszus lényegében a brüsszeli határozatokat ismételte meg. Az elfogadott határozat legértékesebb és politikai szempontból leghelyesebb része az a pont volt, amely a szocialista pártokat a háborús hitelek elleni szavazásra kötelezte. A háború kérdésének megvitatása során ismét felszólalt Nieuwenhuis, aki megismételte javaslatát és azt indítványozta, hogy minden hadüzenetre általános sztrájkkal és a katonai szolgálat megtagadásával válaszoljanak. A kongresszus most is visszautasította ezt a javaslatot. Wilhelm Liebknecht, Plehanov és más küldöttek válaszoltak Nieuwenhuis javaslatára és válaszukból már tisztán kicsendült az opportunizmus: a felszólalók úgy tün-
tették fel a dolgot, mintha az általános sztrájk minden helyzetben értelmetlen lenne. Ez az általános

sztrájk teljes megtagadását jelentette. A felszólalók azt is elárulták, hogy nem értették meg azoknak a változásoknak a jelentőségét, amelyek ebben az időben a nemzetközi helyzetben lejátszódtak. A multhoz hasonlóan most is abból indultak ki, hogy a háború és a reakció veszedelme mindenekelőtt a cári Oroszország részéről fenyeget, és közben teljesen figyelmen kívül hagyták azt a tényt, hogy a nyugateurópai államokban — elsősorban Németországban — egyre eluralkodóbbá válik a militarizmus.

A német szociáldemokrácia opportunizmusának növekedése nemcsak közvetlenül a brüsszeli kongresszus után, az 1891-ben elfogadott erfurti program politikailag helytelen tételeiben nyilvánult meg, hanem kifejezésre jutott a zürichi kongresszuson is, Bebelnek a május elsejei ünnepségekkel kapcsolatos felszólalásaiban.

A kongresszuson részvevő küldöttek teljes joggal vetették a német szociáldemokraták szemére, hogy nem teljesítették a kongresszus határozatát, mert a májusi tüntetéseket az elsejét követő vasárnapon tartották. Bebel konokul bizonygatta, hogy a május elsején tartott tüntetés — mivel munkabeszüntetéssel jár — igen sok munkás letartóztatására és elbocsátására vezethet. Ennek ellenére a kongresszus elvetette a német szociáldemokraták kívánságát és újból megerősítette azt a határozatát, hogy a tüntetéseket május elsején kell megtartani. Azt azonban mégis keresztülvitte Bebel, hogy a május elsejei ünnepségekről szóló általános határozatból törölték a „szociális forradalom” kifejezést és helyébe a „szociális átalakulás” kifejezést tették. A határozatnak ezt a pontját a következőképpen szövegezték meg: „A nyolcórás munkanapért rendezett május elsejei tüntetésnek ugyanakkor kifejezésre kell juttatnia a munkásosztálynak azt az akaratát is, hogy *szociális átalakulással* szüntesse meg az osztálykülönbségeket.”

A kongresszuson viharos vita indult Vanderveldének „A szociáldemokraták politikai taktikájá”-ról szóló beszámolója körül. E kérdéssel kapcsolatban elfogadtak egy alapjában helyes határozatot. A határozat egyik pontja szerint azonban a munkásosztálynak a választójogért és a reformokért vívott harcot azzal a céllal kell folytatnia, „hogy kiharcolja a politikai hatalmat és ezt a hatalmat a tőke uralmának eszközéből a munkásosztály felszabadításának eszközévé változtassa át”.

Így tehát a II. Internacionále a politikai hatalom megragadásának kérdését már ebben az időben sem kötötte össze a proletárforradalom és a proletárdiktatúra kérdésével.

A zürichi kongresszus utolsó ülésére Engels is megérkezett. Nagyszabású beszédet mondott, amelyben az anarchistákat, mint a munkásmozgalom bomlasztóit, a legélesebben bírálta.

5. ENGELS ÉLETÉNEK ÉS TEVÉKENYSÉGÉNEK UTOLSÓ ÉVEI. A LONDONI KONGRESSZUS (1896)

Engels a zürichi kongresszuson mondott beszédében arra emlékeztette a kongresszusi küldötteket, hogy 50 esztendő múlt el azóta, amióta Marx és ő először léptek nyilvánosság elé a szocialista tanok népszerűsítésével. Valóban, Engels teljes 50 esztendőt, egész életét a munkásosztály ügyének szolgálatába állította. Engels életének utolsó évei egybeesnek a II. Internacionále fennállásának első éveivel. Ebben az időszakban „...Engels egyedül töltötte be az európai szocialisták tanácsadójának és vezetőjének szerepét”¹⁴.

¹⁴ Lenin Művei, 2. kot Szikra 1951 13. old.

Engels — Marx Károly hűséges harcostársa és barátja, a proletariátus kiváló vezére és a forradalmi proletármozgalmak teoretikusa — kiapadhatatlan energiával munkálkodott azon, hogy a marxizmus elterjedjen a munkástömegek körében. Életének utolsó éveiben további munkákkal gazdagította a marxizmus elméletét. Hatalmas munkát jelentett számára a „Tőke” 2. és 3. kötetének sajtó alá rendezése. Kiadta „A család, a magántulajdon és az állam eredete” című könyvét. 1894-ben megírta „A parasztkérdés Franciaországban és Németországban” című munkáját, amelyben élesen bírálta a francia munkáspárt agrárprogramját és a német szociáldemokráciának az agrárkérdésben elfoglalt opportunistai irányvonalát.

Gyakorlati forradalmi tevékenységében Engels egész tehetségét, minden akaratát és erejét az anarchizmus és a reformizmus elleni harcra fordította. Kiharcolta, hogy megjelenjék Marxnak „A gothai program kritikája” című munkája, amelyet az opportunisták addig eltitkoltak a munkások előtt. Engels kíméletlenül bírálta az angol és amerikai szocialistákat, mert elszakadtak a tömegektől; a német szociáldemokrata párt erfurti programját, amelyben a proletariátus diktatúrájáért vívandó harcról nem volt szó. Engels azt követelte a német szociáldemokrata párt vezetésétől, hogy készítsék elő a munkásosztályt a proletárdiktatúra megvalósításáért küzdő, küszöbönálló forradalomra. Engels abból az elgondolásból indult ki, hogy a demokratikus, parlamentáris köztársaság a proletárdiktatúra sajátos formája. „...Engelsnek 1891-ben, az erfurti programtervezet kritikájában tett mértékadó kijelentése, mely szerint a «demokratikus köztársaság... a proletárdiktatúra specifikus formája», nem hagyott kétséget aziránt, hogy a marxisták a proletárdiktatúra politikai formájának továbbra is a demokratikus köztársaságot tartják. Engelsnek ez a tétele később minden marxistának, köz-

tük Leninnek is, vezérlő elvévé lett. De az 1905-ös orosz forradalom és különösen az 1917-es februári forradalom a társadalom politikai szervezetének új formáját hozta létre — a Munkás- és Parasztküldöttek Szovjetjeit. Lenin, az Oroszországban végbement két forradalom tapasztalatainak tanulmányozása alapján, a marxizmus elméletéből kiindulva, arra a következtetésre jutott, hogy a proletárdiktatúra legjobb politikai formája nem a demokratikus parlamenti köztársaság, hanem a Szovjetek köztársasága¹⁵.

Az anarchisták ellen vívott harc során Engels keményen bírálta a reformistákat is, akik, a szocialista pártok parlamenti sikereit látva, úgy vélték, hogy a munkásosztály felszabadításának legfontosabb és egyetlen eszköze a parlamenti többség megszerzése. Engels az igazi forradalmár egész szenvedélyességével és következetességével harcolt az ellen a veszély ellen, hogy a II. Internacionále vezetősége túlbecsülje a parlamentarizmust. A II. Internacionále vezetői ugyanis azt állították, hogy ha a proletariátus kiharcolja a parlamenti többséget, akkor a parlament döntő szerepet játszhat a munkásosztály felszabadításában. Lenin megállapította, hogy a II. Internacionále teoretikusai megkerülték a harc „...legaktuálisabb, legegésztőbb és politikai tekintetben leglényegesebb pontját...a forradalomnak az államhoz való viszonyát és az állam kérdését általában!”¹⁶

Engels fáradhatatlanul igyekezett a munkások körében tudatosítani azt az égetően fontos gondolatot, hogy önálló proletárpárt nélkül a munkásosztály nem tudja megvalósítani diktatúráját és nem tudja megteremtteni azt a társadalmat, ahol már nem lesz elnyomás és nem lesz kizsákmányolás. Saját pártjuk nélkül a munkások teljesen erőtlének és a „...proletariátus csak attól a pillanattól kezdve válik erővé, ami-

¹⁵ A SzK(b)P története. 430. old.

¹⁶ Lenin. Válogatott művek. 2. kot. 241. old.

kor megteremti önálló munkáspártját...¹⁷ Engels fáradhatatlan eréllyel küzdött azért, hogy Európa és Amerika egyes országaiban valóban proletárpártok alakuljanak.

Engels minden erőfeszítését arra összpontosította, hogy megteremtse a marxista, kommunista Internacionálét. A II. Internacionále nem vált ilyen szervezetté és alapjábanvéve csak Engels életében és az ő hatására tartott ki a forradalmi álláspont mellett.

Engels halála után az Internacionále vezetését mind jobban az opportunisták elemek kaparintották meg. Ezt elősegítette az a tény, hogy a burzsoázia megvásárolta a munkásosztály felső rétegét, de hozzájárult az is, hogy a munkásmozgalomban megnövekedett a kispolgári elemek befolyása. A XIX. század végén a nyugateurópai szociáldemokrata pártok a szociális forradalom pártjaiból a szociális reformok pártjaivá kezdtek átalakulni.

Az opportunisták befolyás megerősödése az Engels halála után tartott első londoni kongresszuson is megnyilvánult.

1896-ban — 535 küldött jelenlétében — tartották meg a londoni kongresszust, amelyről kizárták az anarchistákat. A kongresszuson leszögezték, hogy a munkásosztálynak és szocialista pártjainak politikai harcot kell folytatniuk a politikai hatalom megszerzése érdekében. A kongresszus „a munkásosztály szervezett harcának minden formáját” javasolta. Amikor azonban a kongresszus által elfogadott határozatban felsorolták a „szervezett harcnak” mindezeket a „formáit”, már nem tettek említést a legfontosabb formáról — a proletariátusnak a burzsoá hatalom forradalmi megdöntéséért vívott harcáról, a burzsoá államgépezet szétzúzásáról és a proletárdiktatúra megteremtéséről.

A londoni kongresszus állást foglalt a népek ön-

¹⁷ Marx—Engels Művei. XIII. köt. 1. rész. 67. old. (oroszul).

rendelkezési joga mellett. Elítélte a gyarmatpolitikát, amelyről megállapította, hogy „rejtetik bármennyire különböző vallásos és civilizációs indítókok mögé”, célja mégis mindig a tőkés kizsákmányolás területének kiszélesítése. A II. Internacionále elismerte ugyan a gyarmati hódítások káros voltát, de semmiféle harci intézkedést nem hozott, amikor Anglia 1899-ben rablóháborút kezdett a délafrikai búr köztársaságok ellen, és amikor az amerikai imperialisták a gyarmatok újrafelosztásáért háborút indítottak Spanyolország ellen.

A londoni kongresszuson megvitatták az agrárkérdést, de a II. Internacionále semmi hajlandóságot nem mutatott arra, hogy a parasztkérdésben döntő forradalmi követeléseket fogadjon el. A kongresszus e tekintetben arra hivatkozott, hogy az egyes országok agrárviszonyai rendkívül különböznek egymástól és így ebben a kérdésben semmiféle közös politikai irányvonalat nem tud kidolgozni. A nyugateurópai szocialista pártok már ebben az időben megtagadták a proletárdiktatúráért vívott forradalmi harcot és ennek elkerülhetetlen következményeként megtagadták a proletariátus szövetségesének, a parasztság érdekeinek megvédését is.

Sztálin elvtárs erről a kérdéstről a következőket mondja: „A II. Internacionále pártjainak a parasztkérdéssel szemben tanúsított közönye, sőt határozottan elutasító magatartása nem magyarázható kizárólag a nyugati fejlődés sajátosságaival. Ez a magatartás mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy ezek a pártok a proletárdiktatúrában nem hisznek, a forradalomtól félnek és nem is gondolnak arra, hogy a proletariátust hatalomra vezessék. Márpedig, aki a forradalomtól fél, aki a proletárokat nem akarja hatalomra vezetni, azt nem is érdekeltetik a proletariátus szövetségesei a forradalomban...”¹⁸

¹⁸ Sztálin Művei. 6. kot. Szikra 1951. 136. old.

A londoni kongresszus után a nyugateurópai szociáldemokrata pártokban tovább erősödött az opportunizmus. Angliában a szektáns Szociáldemokrata Föderáció mellett megalakult az opportunistá Független Munkáspárt is. Németországban, a hannoveri pártkongresszuson a bernsteinisták a revizionizmus „elméleti” megindokolásával hozakodtak elő, és mivel nem utasították őket kellő eréllyel vissza, továbbra is a párt soraiban maradtak. Millerand pedig, aki a francia burzsoá kormány tagja lett, gyakorlatban is megmutatta, hová vezet a revizionizmus.

A XIX. század végén, amikor a kapitalizmus imperialista szakaszába lépett, kiderült, hogy a régi szociáldemokrata pártok teljes mértékben kudarcot vallottak azoknak az új feladatoknak a megoldásában, amelyek az új időszakban a proletariátusra vártak. „Az új időszak az osztályok nyílt összeütközéseinek időszaka, a proletariátus forradalmi fellépéseinek időszaka, a proletárforradalom időszaka, az az időszak, melyben az erőket közvetlenül elő kell készíteni az imperializmus megdöntésére, arra, hogy a proletariátus a hatalmat kezébe ragadja. Ez az időszak új feladatokat állít a proletariátus elé. Ezek az új feladatok: az egész pártmunka átépítése új, forradalmi alapokon, a munkásoknak a hatalomért folytatott forradalmi harc szellemében való nevelése, a tartalékok előkészítése és felzárkóztatása, szövetség a szomszédos országok proletariátusával, szilárd kapcsolat létesítése a gyarmatok és a függő országok szabadságmozgalmával stb. stb.”¹⁹

A II. Internacionále egyetlen pártja sem volt képes e sokrétű feladat megoldására. A II. Internacionále pártjai alkalmatlanok voltak a proletariátus forradalmi harcának vezetésére. Nem harcos proletárpártok, hanem parlamenti harcokra alkalmas válasz-

¹⁹ Ugyanott, 186—187. old

tási apparátusok voltak csupán, amelyek nem vezethették hatalomra a munkásosztályt. Amikor az opportunizmus teljesen eluralkodott a II. Internacionáléban, nem a pártot, hanem a parlamenti frakciót tartották a proletariátus fő politikai szervezetének. A szociálreformisták a pártot a parlamenti frakció függvényévé tették. Magától értetődik, hogy az ilyenfajta pártok nem irányíthatták a proletariátus forradalmi felkészülését. A II. Internacionále reformista pártjai még csak nem is gondoltak a forradalomra, minthogy „a reformista számára a reform — minden, a forradalmi munka ellenben — mellékes valami, csak szóbeszéd, csak szemfényvesztés. Ezért, amikor a burzsoázia van hatalmon, a reform, reformista taktika esetén elkerülhetetlenül a burzsoá hatalom megerősödésének fegyverévé, a forradalom bomlasztásának eszközévé válik...

A reformista... azért fogadja el a reformokat, hogy lemondjon minden illegális munkáról, hogy a tömegek forradalomra előkészítésének ügyét aláássa és az «ajándékozott» reform árnyékában megpihessen»²⁰.

Így tehát a II. Internacionále pártjai képtelenek voltak arra, hogy vezessék a munkásmozgalmat akkor, amikor a tőkés társadalom osztályharcában új időszak, az osztályok nyílt összeütközésének időszaka kezdődött el. A tőkés kizsákmányolástól egyre jobban szenvedő tömegek forradalmisága a mindinkább erősödő sztrájkmozgalomban és az aktív harc egyéb formáiban jutott kifejezésre. Angliát a XIX. század kilencvenes éveinek elején valósággal elborította a sztrájkok hulláma; 1900-ban zajlott le a híres Taff-völgyi sztrájk. A franciaországi Fourmies-ben az 1891 május elsejei felvonulás a tüntetők és a kirendelt csapatok közötti véres összecsapással végződött; 1892-ben Carmaux-

²⁰ Ugyanott, 182—183 old

ban volt nagy sztrájk; egész Franciaországban hatalmas erővel robbant ki a Dreyfus-perrel kapcsolatos tiltakozás. Németországban új sztrájkmozgalom bontakozott ki. Az Egyesült Államokban 1892-ben és 1894-ben sztrájkok törtek ki, amelyek a Carnegie-vállalatoknál sztrájkoló munkásság elleni sortűzzel végződtek. Oroszországban 1896 és 1899 között nem kevesebb mint 831 000 munkás sztrájkolt.

A XIX. század végén tehát minden ország munkásmozgalmában két irányzat fejlődése és harca figyelhető meg: egyrészt a forradalmi irányzat megerősödése, amely a proletariátus több harcos fellépésében nyilvánult meg, másrészt megnövekedett a szocialista pártok opportunizmusa.

A nemzetközi munkásmozgalom forradalmi irányzatának fejlődése azt eredményezte, hogy 1895-ben — Engels halálának esztendejében — Lenin vezetésével megalakult a „Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására”. Ez a Harci Szövetség „... Oroszországban először kezdte megvalósítani a *szocializmus egyesítését a munkásmozgalommal*”²¹. A Harci Szövetség „... első komoly csírája volt egy olyan forradalmi pártnak, amely a munkásmozgalomra támaszkodik”²².

A XIX. század kilencvenes éveiben a marxisták és a munkásosztály ellenségeinek, a reakciós narodnyikok nézeteinek rendszerét, Lenin maradéktalanul szétverte. „Kik azok a «népbarátok» és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen” című könyvében Lenin „... először vetette fel a munkások és parasztok forradalmi szövetségének eszméjét, mint a cárizmus, a földesurak, a burzsoázia megdöntésének leg-hathatósabb eszközét”²³.

Lenin éles bírálattal illette a burzsoá liberáliso-

²¹ A SzK(b)P története. 23. old.

²² Ugyanott, 25. old.

²³ Ugyanott, 26. old.

kat — a legális marxistákat. A kilencvenes évek végén Lenin megkezdte a harcot a revizionizmusnak orosz talajból kinőtt áramlata, az „ökonomizmus” ellen. „... Lenin harca az ökonomisták ellen egyszerűs mind a nemzetközi oportunizmus ellen folytatott harc is volt”²⁴. Lenin, Marx és Engels nagy művének folytatója, a valóban proletárpárt, az újtípusú párt megalakításáért harcolt. Lenin kezdeményezte és vezette azt a rendkívüli „történelmi jelentőségű” munkát, amely a proletárpártoknak az oportunizmustól való megtisztítására és az oportunista irányzatok leküzdésére irányult.

6. A PÁRIZSI KONGRESSZUS (1900)

Az 1900. évi párizsi kongresszuson 791 küldött vett részt. A kongresszus tanácskozásainak középpontjában a burzsoá pártokkal való szövetség kérdésének megvitatása állott. A valóságban azonban ezzel az elnevezéssel a „Millerand-esetet” vitatták meg. Az e kérdésben kiküldött bizottság két határozati javaslatot terjesztett a kongresszus elé: 1) a Kautsky által benyújtott többségi javaslatot; 2) a Guesde és Ferri²⁵ által beterjesztett kisebbségi javaslatot. A kongresszus Millerand-t nem ítélte el eljárásáért és Kautsky javaslatára határozatot fogadott el, amelyben elismerte, hogy olyan „kritikus” helyzet is bekövetkezhetik, amikor a szocialisták beléphetnek a burzsoá kormányokba. Ez a nyújtható, vagy — ahogyan teljes joggal nevezték — „gumi”-javaslat kibúvót teremtett az oportunisták számára, lehetővé tette, hogy igazoltnak tekintsék Millerand taktikáját.

A Bernstein-féle revizionisták helyeselték Millerand áruló magatartását. A centrista Kautsky, aki

²⁴ Ugyanott, 31. old.

²⁵ Ferri — olasz szocialista.

szavaiban marxista, tetteiben pedig opportunistá volt, „gumi”-határozatával fedezte Millerand árulását. A Guesde és Ferri által képviselt kisebbség állást foglalt ugyan Millerand ellen, de a legkevésbé sem a marxista álláspont következetességével. Ferri lehetségesnek tartotta a hatalom békés megszerzését, vagyis tagadta a forradalom elkerülhetetlenségét, ami közelebb vitte őt a nyílt opportunistákhoz. Guesde a kongresszuson kijelentette, hogy a munkásosztály proletárdiktatúra nélkül nem tudja kivívni a hatalmat, de ugyanakkor azt is hozzátette, hogy lehetségesnek tartja a szocialisták részvételét polgári kormányokban, ha ez a részvétel a választásokon aratott győzelem alapján történik. Guesde nem értette meg, hogy a burzsoázia hatalmát csak erőszakkal lehet megdönteni, és tagadta a forradalom elkerülhetetlenségét. Guesde és hívei éppen ezért nem folytattak végig következetes harcot Millerand ellen és nem követelték az opportunisták eltávolítását a II. Internacionále soraiból.

A II. Internacionále nyugateurópai pártjainak a „Millerand-esettel” kapcsolatos állásfoglalása szemmel láthatóan bizonyította, hogy Engels halála után ezek a pártok mind a szociális reformok pártjaivá változtak át.

Egyedül Lenin leplezte le teljes határozottsággal Millerand-t és bizonyította be, hogy Millerand elárulta a munkásosztály érdekeit.

17 szociáldemokrata — Leninnel az élen — a távoli szibériai száműzetésből a legélesebben harcolt a bernsteinizmus orosz válfaja, az „ökonomizmus” ellen. Lenin ezt írta: „A hírhedt bernsteiniáda... kísérlet megszűkíteni a marxizmus elméletét, kísérlet a forradalmi munkáspárt reformpárttá való átváltoztatására...”²⁶ Lenin „Mi a teendő?” című munkájában

²⁶ Lenin. Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 94. old.

kimerítően és világosan megmutatta a bernsteinizmus és millerandizmus közötti kölcsönös összefüggést.

A *Zarja* című bolsevik lap a Kautsky-féle határozat hatálytalanítását követelte.

A párizsi kongresszus abban az időpontban ülésezett, amikor az angol imperialisták barbár módon pusztították a búr falvakat, amikor az amerikai imperializmus könyörtelenül leszámolt a Fülöp-szigetek dolgozó tömegeivel és a nemzetközi imperializmus büntető expedícióra készült, hogy vérbefojtsa a kínai boxerek nemzeti szabadságmozgalmát. A II. Internacionále tagjai nem kerülhették el, hogy ne tiltakozzanak nyíltan ez ellen az imperialista politika ellen. A kongresszus Rosa Luxemburg javaslatára több határozatot fogadott el, amelyekben felhívták a szocialista pártokat, hogy a parlamentekben szavazzanak a gyarmati expedíciók céljait szolgáló háborús hitelek ellen, az ifjúságot pedig arra hívták fel, hogy vegyen részt a békepropagandában. Ezek a határozatok azonban éppenúgy semmitmondó, üres frázisok maradtak, mint az imperialista háborúk elleni harcról hozott későbbi határozatok.

A II. Internacionále gyengesége és harcképtelensége szervezeti felépítésében is megmutatkozott.

A párizsi kongresszuson az egyes pártok képviselőiből megalakult a II. Internacionále állandó végrehajtó szerve, a Nemzetközi Szocialista Iroda. Ennek az Irodának az volt a rendeltetése, hogy összegyűjtse a munkásosztály helyzetéről beérkező jelentéseket, szétküldje a kongresszusok jegyzőkönyveit és a kongresszusokra előkészítse a szocialista mozgalomról szóló beszámolókat. A Szocialista Iroda nem volt a forradalmi tevékenység irányító szerve, hanem egyszerű információs szerv, vagy — ahogyan Lenin nevezte — „postaláda” volt csupán.

A II. Internacionále szocialistái megtagadták az I. Internacionále szervezeti alapelvét, a demokratikus

centralizmust. A demokratikus centralizmust csak Lenin és Sztálin keltette újra életre a bolsevik párt, valamint a Kommunista Internacionále megalapításával.

A II. Internacionále szervezeti felépítése teljes mértékben kifejezésre juttatta programjának és taktikájának irányelveit. A II. Internacionále pártjai nem arra irányították a munkástömegeket, hogy fegyveres felkeléssel harcolják ki a proletárdiktatúrát, hanem főként parlamenti kombinációkkal foglalkoztak.

Az elmondottakban már rámutattunk arra, hogy a II. Internacionále egyik legfőbb hibája az volt, hogy a proletariátus alapvető politikai szervezete nem a párt, hanem a parlamenti frakció volt. A párt a valóságban csak a választási apparátus szerepkörét töltötte be. A II. Internacionále pártjai nem jelentették a proletariátus osztályszervezetének legmagasabb formáját, mely szervezet politikai vezetésének érvényesülnie kellett volna a proletariátus összes többi szervezetében is. A II. Internacionále pártjai azonban nemcsak hogy a proletariátus tömegszervezeteinek vezetését nem valósították meg, ellenkezőleg a pártok kívüli szervezetek „függetlenségének” és „semlegességének” opportunistá elméletét hirdették, amely független parlamenti tagokat, a párttól elszakadt sajtótényezőket, vaskalapos szakszervezeti vezetőket és nyárspolgárrá korcsosult szövetkezeti tagokat szült.

A II. Internacionále és pártjai nem a marxista-leninista tanítás útján haladtak. Tagadták, hogy a proletárpártok fejlődnek és megerősödnek az opportunisták és reformisták kizárásával. Nem harcolhat eredményesen a munkásosztály ellenségei ellen az a párt, amely nem tisztítja meg magát a burzsoáziának a munkásmozgalomba befurakodott ügynökeiktől, ha nem tisztul meg az opportunizmus szennyétől, ha az eszmei harc pártonbelüli „leküzdésének” elméletét

hirdetve lényegében elkendőzi ezeket az ellentéteket. Sztálin elvtárs azt mondja: „Van olyan elmélet, amely azt tanítja, hogy az opportunistá elemeket pártonbeli eszmei harccal kell «leküzdeni», hogy ezekkel az elemekkel egy párt keretében kell «megbirkózni». Ez rothadt és veszélyes elmélet, veszélyes azért, mert azzal fenyeget, hogy a pártot bénaságra és krónikus sorvadásra ítéli, hogy a pártot kiszolgáltatja az opportunizmusnak, hogy a proletariátust megfosztja forradalmi pártjától, megfosztja legfontosabb fegyverétől az imperializmus elleni harcban”²⁷.

7. OROSZORSZÁG — A NEMZETKOZI FORRADALMI MOZGALOM KÖZPONTJA

A XX. század elején a nemzetközi forradalmi proletármozgalom központja Németországból Oroszországba tevődött át. Az ipari válság, amely Európában ebben az időben bontakozott ki, Oroszországot is elérte. A válság és a munkanélküliség nem állította meg és nem is gyengítette a munkásmozgalmat, hanem éppen ellenkezőleg: az oroszországi munkások harca egyre forradalmibb jelleget öltött. A munkások a gazdasági sztrájkokról áttértek a politikai sztrájkokra és tüntetésekre. A cári önkényuralom képtelen volt megbirkózni az orosz munkásosztály mindjobban kibontakozó politikai mozgalmával. Az események megmutatták az orosz proletariátus erejét, és a rövidesen bekövetkező „1905 nemcsak azt tárta fel, hogy az önkényuralom gyenge, hogy a liberális burzsoázia satnya s az orosz proletariátus erős, hanem megcáfolta azt a korábban közkeletű véleményt is, hogy az orosz önkényuralom Európa zsandárja, hogy az orosz önkényuralom elég erős ahhoz, hogy Európa zsan-

²⁷ Sztálin Művei. 6. kót. 202—203. old.

dárja legyen. A tények bebizonyították, hogy az orosz önkényuralom az európai tőke segítsége nélkül még saját munkásosztályával sem képes megbirkózni"²⁸. Nyilvánvaló lett, hogy az ellenforradalom súlypontja az orosz földesurakról az angol-francia és amerikai imperialistákra helyeződött át. Sztálin elvtárs a továbbiakban a következőket állapította meg: „A német szociáldemokraták, akik a proletariátussal szemben 1914-ben elkövetett árulásukat arra hivatkozva próbálták igazolni, hogy az orosz önkényuralom ellen, Európa zsandárja ellen indított háború progresszív háború, ezzel tulajdonképpen csak a mult kísértetét játszották ki ütőkártyául, persze hamiskártyás módjára, mert Európa igazi zsandárjai, akiknek elegendő erejük és eszközük volt ahhoz, hogy zsandárok lehessenek, nem Petrográdon, hanem Berlinben, Párizsban, Londonban székeltek”²⁹.

A cári Oroszország társadalmi rendjének és politikai állapotának sajátosságai lehetővé tették, hogy éppen itt alakuljon ki az újtípusú párt. Fontos körülmény volt, hogy a párt kezdettől fogva az egyedül helyes forradalmi elméleten, a marxizmus elméletén épült fel. Oroszországban széleskörű munkásmozgalom bontakozott ki. A párt elsajátította mind az orosz munkásosztálynak, mind pedig a nemzetközi munkásmozgalomnak a forradalmi harc terén szerzett hatalmas tapasztalatait. A cári Oroszországban ebben az időben a kapitalizmus gyors fejlődését a feudális csökevények gátolták. Oroszország a „népek börtöne” volt, amelyben a dicső orosz proletariátus vezetésével több tucat elnyomott nemzetiség harcolt az önálló lét jogáért. Lenin azt írta erről a harcról: „... annál nagyobb lesz a nagyorosz proletariátus *szocialista* szerepe, mert a proletariátus a fő hajtóereje a kommu-

²⁸ Sztálin Művei. 5. köt. Szikra 1951. 77—78. old.

²⁹ Ugyanott, 78. old.

nista forradalomnak, melyet a kapitalizmus szül³⁰. Lenin azt tanította, hogy „minden forradalmi eszközzel a monarchia, saját hazánk földbirtokosai és tőkései, azaz szülőföldünk leggonoszabb ellenségei ellen³¹ kell harcolni.

Oroszországban igen nagy erővel jelentkeztek a „halódó kapitalizmus” — az imperializmus ellentmondásai. Itt a proletariátusnak a burzsoázia ellen, a parasztságnak a földesurak ellen vívott harca egybefonódott a cárizmus ellen vívott harccal. Ebben a bonyolult politikai helyzetben jött létre a bolsevik párt, amely a történelem leghatalmasabb forradalmi mozgalmának élére állott.

Annak a harcnak a folyamán, amely az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt II. kongresszusán indult az *Iszkra* irányvonalának végső győzelméért, a párton belül két csoport keletkezett: a bolsevikok és a mensevikek csoportja. Az első orosz forradalom küszöbén „... a bolsevikok és a mensevikek két, egymástól elkülönült politikai csoportként lépnek fel³².

A Lenin vezette bolsevikok alkották az egyetlen olyan politikai csoportot, amely harcolt saját pártja tisztaságáért. Harcolt azért, hogy a nyugateurópai pártokat is megtisztítsák a revizionistáktól, a centristáktól és általában az opportunizmus minden áramlatától. Harcolt az újtípusú párt megalakításának döntő feltételeiért és azért, hogy a munkásosztály győzelmet arasson az egyre közeledő szocialista forradalomban.

A bolsevikok röviddel II. kongresszusuk után, a II. Internacionále amszterdami kongresszusának tett jelentésükben rámutattak az OSzDMP keretében lezajlott harc nemzetközi jelentőségére.

³⁰ Lenin Művei. 21. köt. Szikra 1951. 97. old.

³¹ Ugyanott, 95. old.

³² A SzK(b)P története. 66. old.

Így tehát a bolsevikok már önálló csoporttá alakulásuk pillanatától kezdve azt hirdették, hogy az OSzDMP-ben folyó harc nem a párt belső ügye, hanem annak a harcnak a kifejezése, amely nemzetközi viszonylatban a munkásmozgalom forradalmi szárnya és az opportunisták között folyik.

Engels halála után Lenin lett a forradalmi marxizmus vezére. Lenin nemcsak az orosz revizionista „ökonomisták” ellen harcolt. „Mi a teendő?” című, 1902-ben megjelent híres könyvében rámutatott arra, hogy az orosz „ökonomisták” és a nyugateurópai revizionisták a burzsoá befolyás terjesztői a munkássz-tály soraiban, és hogy mindannyian a forradalmi harc-ról, a proletárdiktatúráról — tehát a szocializmusról való lemondást követelik.

„De ezzel még korántsem merül ki Lenin «Mi a teendő?» c. művének jelentősége.

A «Mi a teendő?» történelmi jelentősége abban áll, hogy Lenin ebben a híres könyvében:

1. a marxista gondolkodás történetében először tárta fel legmélyéig az opportunizmus eszmei forrásait, midőn kimutatta, hogy az opportunizmus forrása mindenekelőtt az, hogy meghódol a munkásmozgalom ösztönössége előtt és lekicsinyli a szocialista tudat szerepét a munkásmozgalomban;

2. az elméletnek, a tudatosságnak, a pártnak mint az ösztönös munkásmozgalmat forradalmasító és vezető erőnek jelentőségét a kellő magasságra emelte;

3. ragyogóan megokolta azt a marxista alaptételt, mely szerint a marxista párt a munkásmozgalomnak a szocializmussal való egyesülése;

4. zseniálisan kidolgozta a marxista párt ideológiai alapjait.

A «Mi a teendő?»-ben kifejtett elméleti tételek alkották később a bolsevik párt ideológiájának alap-ját”³³.

³³ Ugyanott, 47—48. old.

A mensevikek az OSzDMP II. kongresszusa után kísérletet tettek arra, hogy a kongresszus határozatainak végrehajtását megghiúsítsák és a pártot visszahúzzák a szervezeti szétdaraboltság és a körösdiség állapotába.

Lenin rendkívüli eréllyel folytatta a pártért vívott harcot és az „Egy lépés előre, két lépés hátra” című híres művében határozott hangon verte vissza a párt szervezeti felépítését bomlasztó mensevikek támadását.

E munka jelentősége, hogy Lenin megvédte a párt-szerűséget a körösdivel szemben és lerakta a bolsevik párt szervezeti alapjait.

„... Lenin... a marxizmus történetében elsőként, kidolgozta a *pártról szóló tanítást* — a pártról mint a proletariátus vezető *szervezetéről*, mint a proletariátus kezében levő döntő *fegyverről*, amely nélkül lehetetlen győzni a proletárdiktatúráért vívott harcban”³⁴.

Míg a nyugateurópai országok és az Egyesült Államok szocialista pártjaiban mindjobban felülkerekedett az opportunizmus, addig Oroszországban Lenin vezetésével lerakták a valóban proletárpárt — az új-típusú párt alapjait.

A bolsevik párt megteremtésében, a párt ideológiájának és taktikájának, valamint szervezeti és elméleti alapjainak kidolgozásában Sztálin elvtárs volt Lenin legközelebbi munkatársa. Lenin Sztálin elvtársal együtt alapította meg a bolsevikok nagy pártját. Sztálin elvtárs „Az Oroszországi Szociáldemokrata Párt és legközelebbi feladatai” című, 1901-ben írott cikkében megbírált a nyugateurópai reformistákat — a bernsteinistákat —, valamint az orosz „ökonomistákat” és ugyanakkor megokolta, hogy miért feltétlenül szükséges az erős, szoros egységbe tömörített, forra-

³⁴ Ugyanott, 64. old.

dalmi marxista párt megalakítása. „... a szociáldemokráciának szoros egységbe tömörített erős szervezetre, mégpedig *pártszervezetre* van szüksége, amely nemcsak elnevezését, hanem alapelveit és taktikai nézeteit tekintve is tömör lesz”³⁵ — írta ekkor Sztálin elvtárs.

Ebben az időszakban Sztálin elvtársnak számos olyan műve jelent meg, amelyekben megsemmisítő bírálatot gyakorolt az opportunisták „elméletek” felett és tudományos alapossággal tárta fel a forradalmi párt és a forradalmi elmélet jelentőségét a munkáosztály számára. Sztálin elvtárs „A proletárok osztálya és a proletárok pártja” című munkájában megindokolta az újtípusú párt szervezeti alapjait³⁶.

Az OSzDMP-ben beállott szakadás, valamint Lenin és a bolsevikok sikerei az újtípusú — a forradalmi marxizmus elméletén alapuló, a kapitalizmus erőszakos megdöntésére alkalmas — párt megalakítása terén nemcsak az orosz opportunistákra, de a II. Internacionále vezetőségére is csapást mértek. Lenin és Sztálin a nemzetközi centristáktól lerántották a „forradalmi” frázisok leplét, felfedték legalizmusra és megalkuvásra irányuló liberális politikájuk lényegét. Az oroszországi és nemzetközi centristák ezért egyseges arcvonalban támadták Lenint és a bolsevikokat. Kautsky kezdetben megkísérelte, hogy a párttagság tömegeinek figyelmét elterelje a pártban történt szakadás lényegéről. Azt bizonygatta, hogy az OSzDMP-ben a szervezés és a párt szervezeti szabályzatának kérdésében beállott szakadásnak nincs olyan elvi jelentősége, hogy az megakadályozhatná az orosz szociáldemokrácia két irányzatát az együttes munkában. Szerinte a szervezeti kérdés csupán a „célszerűség” kérdése. Minél élesebbé váltak a mensevikok és bolsevikok közötti politikai ellentétek, annál energikusab-

³⁵ Sztálin Művei. 1. köt. Szikra 1950. 29. old.

³⁶ Lásd ugyanott, 66—77. old.

ban és makacsabban tört Kautsky arra, hogy a bolsevikok a mensevikek alárendeltjei legyenek. A később bekövetkezett események bebizonyították, hogy mennyire igazuk volt a bolsevikoknak, amikor határozottan visszautasítottak minden olyan kísérletet, amely a nyílt és leplezett opportunistákkal történő kibékülésre irányult.

A bolsevizmus az opportunizmus és az opportunizmus irányában tanúsított engedékenység ellen vívott kíméletlen harcban, a kispolgári „forradalmiság” ellen vívott harcban növekedett, erősödött és acélozódott meg. A bolsevik párt volt a II. Internacionále egyetlen olyan pártja, amely élesen különvált mindenféle opportunista irányzattól, kérlelhetetlen harcot indított a forradalmi marxizmustól való mindenmű elhajlás ellen és szervezetileg is elkülönült az opportunistáktól. Így tehát az első világháború előtt a nemzetközi proletariátusnak csak egyetlen olyan pártja volt — a bolsevikok pártja —, amely alkotó módon alkalmazta Marx és Engels tanait a kapitalizmus új időszakában, az imperializmus szakaszában. A bolsevikok szervezték meg és irányították a proletariátus osztályharcát és az ő vezetésükkel jutott el a proletariátus a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelméig, amely új korszakot nyitott meg az emberiség történetében.

8. A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM HÁROM ÁRAMLATA

Lenin azt tanítja, hogy az imperializmus — monopolkapitalizmus. Az imperializmus szakaszában a leggazdagabb imperialista államok maroknyi tőkése gyarmati elnyomásban és pénzügyi függőségben tartja a világ népeinek nagy többségét.

A hatalmas extraprofitot biztosító monopóliumok

gazdáik számára lehetővé teszik, hogy a munkásosztály egy részét megvásárolják. Az imperialista országokban kialakult munkásarisztokráciát a burzsoázia a proletariátus és a gyarmati népek nagy tömegének kiszákmányolása révén vásárolja meg. Ez a munkásarisztokrácia az opportunizmus bázisa.

A XIX. század közepén a világpiacon Angliának monopolhelyzete volt, ezért Angliában évtizedekre győzedelmeskedhetett az opportunizmus. Az új, imperialista időszakra való átmenettől kezdve már nemcsak egy, hanem néhány, bár igen kisszámú „nagy”-hatalom finánciókéje kezdte élvezni a monopóliumot³⁷. Ebből Lenin ezt a következtetést vonja le: „Akkor egy ország munkásosztályát évtizedekre meg lehetett vásárolni, le lehetett züllesztetni. Most ez valószínűtlen, sőt talán lehetetlen, de azért *minden egyes imperialista «nagy»-hatalom megvásárolhat és meg is vásárol kisebb (mint 1848—1868-ban Angliában) «munkásarisztokrata» rétegeket. Akkor — Engels pompás és mélyértelmű kifejezése szerint — «burzsoá munkáspárt»* csak egy országban alakulhatott ki, mert csak egy országnak volt monopóliuma, ott viszont hosszú időre. Most *valamennyi imperialista országban elke-
rülhetetlen és jellegzetes a «burzsoá munkáspárt»,* tekintettel azonban arra az elkeseredett harcra, amelyet ezek az országok a zsákmány felosztásáért folytatnak, valószínűtlen, hogy az ilyen párt hosszú időre győzhessen több országban. Mert hiszen a trösztök, a fináncoligarchia, a drágaság stb. *lehetővé teszik ugyan maroknyi felső réteg megvásárlását, de egyre erősebben nyomják, nyúzzák, teszik tönkre, gyötrik a proletariátus és félproletariátus zömét*”³⁸. Ezért az imperializmusra való áttérést *mindenütt* kiélesedő osztály-

³⁷ Ezzel kapcsolatban részletesebben lásd Lenin „Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában” című cikkét. — Lenin Művei. 23. köt. Szikra 1951. 107—124. old.

³⁸ Ugyanott, 119. old.

harc kíséri. „Az 1872—1904-es évek «békés» időszaka visszavonhatatlanul elmúlt”³⁹. Lenin a korabeli társadalom állapotát jellemezve megállapította, hogy ebben a társadalomban két egymással harcban álló irányzat tapasztalható: „Egyrészt, a burzsoázia és az opportunisták arra törekszenek, hogy maroknyi dús-gazdag, kiváltságos nemzetet az emberiség többi részének testén élősködő «örök» parazitákká változtassanak, hogy a négerek, indiaiak stb. kizsákmányolásának «babérain nyugodjanak» olyanformán, hogy a kitűnő pusztító technikával alátámasztott modern militarizmus segítségével leigázzák őket. Másrészt a tömegek, amelyeket még erősebben elnyomnak, mint azelőtt, és amelyeknek az imperialista háborúval együttjáró szenvedéseket viselniök kell, arra törekszenek, hogy lerázzák magukról ezt az igát és megdöntsék a burzsoáziát. A munkásmozgalom történetének tartalma most elkerülhetetlenül e két tendencia harca lesz”⁴⁰.

Az opportunisták a burzsoázia nyílt cinkosai. A burzsoázia — uralmának fenntartása érdekében — az egész világon támogatta és a maga számára biztosította a „burzsoá munkáspártokat”. Ez a munkásmozgalom belső működő burzsoá ügynökség, amely a munkásmozgalomban csak rothadást terjeszt, a kapitalizmus által létrehozott legújabb politikai intézmények gazdasági alapján nyugszik. Az imperialista burzsoázia a „burzsoá munkáspártok” képviselőit és székértelőit a minisztériumoknak, parlamenteknek, kormánybizottságoknak, legális ujságok szerkesztőségeinek és a „polgári módra engedelmes” munkásszervezetek vezetőségeinek jövedelmező és kényelmes állásaival vonzza magához és jutalmazza őket.

„A politikai demokrácia gépezete ugyanebben az

³⁹ Lenin. Marx, Engels, marxizmus. 70. old.

⁴⁰ Lenin Művei. 23. köt. 119. old.

irányban hat. Választások nélkül korunkban nem lehet meglenni; a tömegek nélkül semmire sem mehetünk, márpedig a tömegeket a könyvnyomtatás és parlamentarizmus korában *nem lehet* vezetni a hízélgés, a hazugság, a szemfényvesztés szélesen elágazó, módszeresen folytatott, szilárdan alátámasztott rendszere nélkül, divatos és népszerű jelszavak hangoztatása nélkül, anélkül, hogy a munkásoknak ne ígéretnének jobbra-balra mindenféle reformokat és mindenféle előnyöket — csak hogy lemondjanak a burzsoázia megdöntésére irányuló forradalmi harcról”⁴¹.

Kautsky valóságos nagymestere volt annak, hogy Marx nevével visszaélve, égre-földre esküdözve a burzsoázia érdekében, az elnyomott tömegeket félrevezesse. Lenin a következőképpen ír erről: „A proletariátus eszmei önállósága szempontjából *nincs* ma a földön károsabb és veszedelmesebb dolog, mint Kautskynak ez az undorító önteltsége és förtelmes képmutatása, aki mindent el akar tusolni és kenni, szofizmákkal és tudós színbe öltöztetett bőbeszédű fecsegéssel szeretné megnyugtatni a munkások ébredő lelkiismeretét”⁴². A kautskyizmus veszélye abban rejlett, hogy Kautsky a proletariátust — Marx nevével takaródzva — ki akarta békíteni a „burzsoá munkáspártokkal” és így akarta növelni ezeknek a pártoknak a tekintélyét. A kautskysták azért folytatták ezt a politikát, mert a tömegek már nem követték nyílt szociálszocializmusukat.

Lenin megállapítja, hogy az imperializmus következménye az a tény, „... hogy a «burzsoá munkáspártok» mint politikai jelenségek már *valamennyi* fejlett tőkés országban kialakultak, hogy az ilyen pártok — illetőleg csoportok, áramlatok stb. — ellen az egész vonalon folytatott elszánt, kíméletlen harc nél-

⁴¹ Ugyanott, 120. old.

⁴² Lenin Művei. 3. kiad. XXIX. köt. 143—144. old. (oroszul).

kül szó sem lehet sem imperializmus elleni harcról, sem marxizmusról, sem szocialista munkásmozgalomról⁴³.

A XX. század elején a mindenütt megélénkülő munkásmozgalommal kapcsolatban a II. Internacionále soraiban világosan megmutatkozott három irányzat: a revizionista, a centrista és a baloldali radikális irányzat.

Az orosz forradalmi mozgalom új korszakot nyitott a nemzetközi proletariátusnak a kapitalizmus ellen vívott harcában. A nemzetközi forradalmi mozgalom történetében új időszak kezdődött: „Ez az időszak — mondja Sztálin elvtárs — új feladatokat állít a proletariátus elé. Ezek az új feladatok: az egész pártmunka átépítése új, forradalmi alapokon, a munkásoknak a hatalomért folytatott forradalmi harc szellemében való nevelése, a tartalékok előkészítése és felzárkóztatása, szövetség a szomszédos országok proletariátusával, szilárd kapcsolat létesítése a gyarmatok és a függő országok szabadságmozgalmával stb. stb.”⁴⁴

Az orosz bolsevikok, a forradalom egyéb fontos politikai és taktikai kérdéseire hasonlóan, felvetették ezeket a kérdéseket és harcoltak megvalósításukért. A II. Internacionále szocialistáinak soraiban a forradalmi harc kérdésével kapcsolatos álláspontok elhatárolták az egyes csoportokat. Az elhatárolási folyamatot a jobboldali opportunisták reformista áramlat erősödése és a centrizmus kialakulása kísérte, ami ugyancsak az opportunizmus megnyilvánulása volt a munkásmozgalomban. A szociáldemokráciában tapasztalható baloldali radikális áramlat a munkásmozgalom forradalmi irányvonalát képviselte.

Bernstein, Millerand, Hyndman, Gompers és sok más revizionista nyíltan opportunisták álláspontra he-

⁴³ *Lenin Művei*. 23. köt. 121. old.

⁴⁴ *Sztálin Művei*. 6. köt. 186—187. old.

lyezkedett és végleg megtagadta a harc forradalmi módszereit. A revizionisták a munkásarisztokráciára támaszkodtak és a nemzetközi munkásmozgalomban a burzsoá befolyás közvetítői voltak. „Az elpolgári-sodott munkásoknak vagy a «munkásarisztokráciának» ez a rétege, amely életmódja, keresetének nagysága, egész világnézete szerint teljesen kispolgári, a II. Internacionále a főtámasza, napjainkban pedig a *burzsoázia* legfőbb *szociális* (nem katonai) *támasza*. Mert ezek az elemek igazi *burzsoá ügynökök a munkásmozgalmon belül* a tőkés osztály munkás ügyvivői (labor lieutenants of the capitalist class), a reformizmus és a sovinizmus igazi közvetítői”⁴⁵.

A centrizmust a szavakban hangoztatott marxizmus és a tényekben kifejezésre jutó oportunizmus jellemezte, és olyan nemzetközi eszmei áramlat volt, amelynek élén a II. Internacionále vezérei álltak: Kautsky — Németországban, Ramsay MacDonald — Angliában, Albert Thomas — Franciaországban, Otto Bauer — Ausztriában stb. Sztálin elvtárs a következőket állapítja meg: „Forma szerint a II. Internacionále élén «igazhitű» marxisták, «ortodoxok» álltak — Kautsky és mások. Valójában azonban a II. Internacionále fő munkája az oportunizmus vonalán mozgott. Az opportunisták kispolgári, alkalmazkodó természetüknél fogva a burzsoáziához alkalmazkodtak, az «ortodoxok» viszont az «egység megőrzése» érdekében, a «pártonbelüli béke» érdekében, az opportunistákhoz alkalmazkodtak. Az eredmény az oportunizmus uralma lett, mert a burzsoázia politikája és az «ortodoxok» politikája között a lánc bezárult”⁴⁶. Sztálin elvtárs a következőképpen határozza meg a centrizmust: „A centrizmus politikai fogalom. Ideológiája az alkalmazkodás ideológiája, annak az ideoló-

⁴⁵ Lenin Művei. 22. köt. Szikra 1951. 200. old.

⁴⁶ Sztálin Művei. 6. köt. 88—89. old.

giája, hogy a proletárérdekeket *egy közös párt keretében* alá kell rendelni a kispolgárság érdekeinek. Ennek az ideológiának semmi köze sincs a leninizmushoz és ellentétben áll vele⁴⁷.

Lenin megállapította, hogy a centrizmus igen káros és veszedelemes a nemzetközi munkásmozgalom és a szocialista mozgalom szempontjából. Arra is rámutatott, hogy a centrizmus mint eszmei áramlat, egyrészt a II. Internacionále szétbomlásának és rothadásának terméke, másrészt elkerülhetetlen következménye a kispolgárok ideológiájának, akiket életviszonyaik a burzsoázia és a polgári-demokratikus előítéletek rabságában tartanak.

Kautsky, MacDonald, Otto Bauer és a többi centristák magatartásukkal és taktikájukkal felnevelték és valósággal táplálták a mai kor jobboldali szocialistáit, mint amilyenek Attlee, Blum és Schumacher, akik az imperialista burzsoázia szekértolójának szerepét töltik be.

A forradalmi marxistáknak az volt a legfőbb feladatuk, hogy harcoljanak a centrizmus ellen, amely a marxizmus álarcában lépett fel és igyekezett elkenődni az imperializmus ellentmondásait, az imperializmus által létrehozott forradalmi válság szükségességét.

A revizionisták és centristák sok kérdésben ellenállásba ütköztek a II. Internacionále szocialista pártjainak balszárnyával. Ám a nyugateurópai baloldaliak — a német baloldali „radikálisok”, a bolgár „szoros” szocialisták (tyesznyakok)⁴⁸, az angol baloldali szocialista pártok és mások — maguk is gyakran centrista álláspontra helyezkedtek.

A bolsevikoknak a nyílt és leplezett opportunisták ellen vívott harcát a II. Internacionále baloldali

⁴⁷ Sztálin Művei. 11. köt. Szikra 1950. 306. old.

⁴⁸ Lásd Lenin Művei. 21. köt. 482. old.

csoportjai és pártjai nem tekintették példaképnek: a német szociáldemokrácia baloldali radikálisainak és a bolgár „szoros” szocialistáknak igen komoly politikai és elméleti hibáik voltak. A baloldaliak politikai hibáinak gyökerei mélyre nyúltak. Az elvi hibák abból következtek, hogy helytelenül értelmezték az imperializmus időszakát és hittek a kapitalizmus automatikus összeomlásának káros „elméletében”. A baloldaliak tagadták a párt vezető szerepét és az ösztönösség elméletét védelmezték.

Rosa Luxemburg és a német szociáldemokrata párt más baloldali tagjai nem értették meg a forradalmi párt szerepét és a párt feladatainak meghatározásánál az osztályharc automatikus fejlődésének hibás elméletéből indultak ki. Rosa Luxemburg a pártot agitátor- és propagandaszervnek és nem a proletariátus forradalmi mozgalma szervezőjének tekintette. A Kommunista Internacionále Végrehajtó Bizottságának politikai titkársága 1930-ban határozatot hozott a bolgár kérdésben. A határozat rámutatott a „szoros” szocialisták hibás nézeteire, nevezetesen, hogy a munkásosztály pártját nem tekintették a forradalmi harc szervezőjének és vezetőjének. Nem értették meg, hogy a pártnak, mint élcsapatnak, szoros kapcsolatot kell tartania az osztállyal és a pártonkívüliek tömegszervezeteivel.

Rosa Luxemburg az imperializmus helytelen értelmezéséből kiindulva, számos félmensevik hibát követett el. A válságok kérdésében a „harmadik személyek” elméletét védelmezte és azt mondta, hogy az áruk értékesítése csak akkor lehetséges, ha a tőkés gazdaság mellett nemtőkés gazdaság is van. Ez az elmélet Rosa Luxemburgot ahhoz a végzetes, szerencsétlen következtetéshez vezette, hogy a kapitalizmusnak a „harmadik személyek” eltűnése és a piacok csökkenése folytán önmagától el kell pusztulnia. Innen ered Rosa Luxemburg legfontosabb, alapvető

hibája, amit azzal követett el, hogy helytelenül értékelte a munkásosztály és pártja szerepét a proletárforradalom szervezésében. Rosa Luxemburg a kapitalizmus automatikus összeomlásának elméletéből indult ki és nem értékelte kellően a párt szerepét a forradalomban. Így nem értette meg egész politikai lényegét Lenin és a bolsevikok harcának, amelyet a párt szervezeti szabályzatának első pontja körül vívtak a mensevikek ellen. Rosa Luxemburg ezért Lenin ellen foglalt állást.

A német baloldali szociáldemokraták hibái abból eredtek, hogy nem dialektikusan értelmezték a marxizmust.

A bolgár „szoros” szocialisták sem értelmezték megfelelő módon a marxizmus forradalmi jellegét. A bolgár „szoros” szocialistáknak a történelmi események és a forradalmi harc spontán fejlődéséről vallott nézete félmensevik ideológiájukkal állt összefüggésben. Jóllehet a bolgár „szoros” szocialisták elég korán, már 1903-ban megszakították szervezeti kapcsolataikat a revizionistákkal — a „laza” szocialistákkal, mégis ez az irányzat — a Kommunista Internacionale Végrehajtó Bizottsága politikai titkárságának megállapítása szerint — továbbra is sajátos radikális áramlat maradt, amelyet a II. Internacionale nem-bolsevik balszárnyának minden sajátossága jellemzett.

A baloldaliak gyengesége és komoly hibái azonban nem homályosíthatják el azt a nagy forradalmi munkát, amit a munkásmozgalomban kifejtettek.

Sztálin elvtárs a *Proletarszkaja Revoljucija* (A Proletárforradalom) című folyóirat szerkesztőségéhez intézett levelében a következőképpen értékelte a német baloldaliak tevékenységét:

„A németországi baloldaliaknak persze nemcsak komoly hibáik voltak. Voltak nagy és komoly forradalmi tetteik is. Gondolok számos érdemükre és forradalmi fellépésükre belpolitikai kérdésekben, különö-

sen a választási harc kérdéseiben, a parlamenti és parlamentenkívüli harc kérdéseiben, az általános sztrájk, a háború, az 1905-ös oroszországi forradalom kérdéseiben stb. Éppen ezért számoltak velük a bolsevikok úgy, mint baloldaliakkal és támogatták őket, sarkalták őket előre. Ez azonban nem másítja és nem másíthatja meg azt a tényt, hogy a németországi baloldali szociáldemokratáknak egyszersmind egész sor igen komoly politikai és elméleti hibájuk is volt, hogy nem szabadultak még meg a mensevik kölönctől és ezért szükség volt rá, hogy a bolsevikok igen komoly bírálatot gyakoroljanak velük szemben''⁴⁹.

Igy tehát a kapitalizmus imperialista szakaszának beálltával, a munka és tőke közötti ellentmondások rendkívüli kiéleződésével egyidejűleg élessé vált a nemzetközi munkásmozgalom áramlatai közötti harc is. Lenin már az OSzDMP-ben bekövetkezett szakadás előtt is engesztelhetetlen harcot folytatott a marxizmus valamennyi ellensége ellen. Leninnek a legális marxizmus és a nemzetközi oportunizmus orosz ágát képviselő ökonomizmus ellen vívott harca teljesen nyilvánvaló módon a forradalmi marxizmusnak az oportunizmus elleni harca volt. Lenin „Mi a teendő?” című művében ezt írja: „Ma (most ez már világosan látható) az angol fábiánusok, a francia miniszterialisták, a német bernsteinisták, az orosz kritikusok — valamennyien egyetlen családot alkotnak, valamennyien dicsérik egymást, tanulnak egymástól és együtt hadakoznak a «dogmatikus» marxizmus ellen''⁵⁰.

Lenin a nemzetközi oportunizmus ellen kibontakozott harcban a marxizmus erejét és életképességét látta. Lenin ezt írta: „Hálha a szocialista oportunizmusmal való ebben az első igazán nemzetközi összecsapásban fog a nemzetközi forradalmi szociáldemo-

⁴⁹ *Sztálin*. A leninizmus kérdései. Szikra 1951. 458. old.

⁵⁰ *Lenin*. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 178. old.

krácia eléggé megerősödni ahhoz, hogy az Európában már régen uralkodó politikai reakciónak véget vessen!⁵¹.

Lenin és a bolsevikok a mensevikek és a marxizmus egyéb ellenségei ellen vívott kérlelhetetlen harcban megmutatták Nyugat forradalmi proletariátusának a reformista mocsárból kivezető igazi utat, s egyben megmutatták a munkásosztály útját és eszközeit a burzsoázia elleni harcban is.

9. AZ AMSZTERDAMI KONGRESSZUS (1904)

Lenin 1902-ben megállapította, „hogy a jelenkori nemzetközi szociáldemokrácián belül két irányzat alakult ki, amelyek között a harc hol kigyullad és magasan fellángol, hol lelohad és nagyképű «fegyverszüneti határozatok» hamuja alatt parázslik»⁵². A II. Internacionálénak az első világháborút közvetlenül megelőző évtizedben kifejtett egész tevékenysége bebizonyította, hogy mennyire helyes volt a nemzetközi munkásmozgalomnak ez a lenini jellemzése.

A II. Internacionále soronkövetkező amszterdami kongresszusa 1904 augusztus 14-én ült össze. A kongresszuson részvevő 476 küldött olyan időpontban ült össze, amikor az egész világon erősödött a forradalmi mozgalom. A kongresszus megvitatta 1) a szocialista taktika nemzetközi szabályai; 2) a párt egysége; 3) az általános sztrájkok; 4) a gyarmatpolitika stb. kérdéseit.

A kongresszus a szocialista pártok taktikájának megvitatása során ezalkalommal elítélte a revizionizmust és állást foglalt az ellen, hogy szocialisták résztvegyenek burzsoá kormányokban. Egyébként a revizionizmusnak ez a megrovása csak szóbeli volt,

⁵¹ Ugyanott.

⁵² Ugyanott.

mivel a kongresszus által elfogadott határozatban szó sem volt a revizionistákkal való szakításról. A határozat a proletárforradalom és a proletárdiktatúra kérdését is megkerülte. Sem Bebel, sem a baloldali szocialisták — Rosa Luxemburg és a többiek — nem vonták le azt a határozott következtetést, hogy szakítaniok kell a revizionistákkal. A centrista Kautsky el akarta altatni az éberséget, ezért azt bizonygatta, hogy a revizionista veszélyt „elhatárolták”, és hogy „a nézeteltérések nem is olyan nagyok”.

Az a tény, hogy az amszterdami kongresszus elítélte a revizionizmust, mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy ezekben az években nagy mértékben fellendült a munkásmozgalom — különösen Oroszországban. Az orosz munkásság a nemzetközi proletariátus forradalmi mozgalmának élcsapatává vált.

Az amszterdami kongresszus határozatot fogadott el a szocialista mozgalom egységéről. A határozatban azt tanácsolták a franciaországi jaurèsistáknak és guesdeistáknak valamint más országok különféle szocialistáinak, hogy a kapitalizmus elleni sikeres harc érdekében egységes szocialista pártokká egyesüljenek. A munkásosztály érdekei megkövetelték, hogy az erőket egységes proletárpártban egyesítsék és összpontosítsák.

Az amszterdami kongresszus határozatában azonban nem szögezték le, hogy az egyesülés kizárólag a forradalmi marxizmus elveinek elismerése alapján lehetséges, pedig e feltétel nélkül az egyesülés azt jelentette, hogy a forradalmi áramlatot az opportunistáknak rendelik alá. A nagy, rosszul egybekovácsolt, laza, a forradalmi harcok vezetésére képtelen párt megalakításáért folyó hajsza azzal magyarázható, hogy a II. Internacionále nyugateurópai pártjai szociális reformpártokká változtak. Legfőbb harci módszerük a parlamentarizmus volt, számukra az első és legfontosabb helyet a szavazatokért folyó hajsza

foglalta el. A pártban a taglétszámot tartották fontosnak, nem pedig a tagok harcratermettségét és nem azt, hogy mennyire odaadók a munkásosztály ügye iránt.

Az amszterdami kongresszus az Oroszországban és más országokban széltében kibontakozott sztrájkmozgalmak sikereinek hatására kénytelen volt olyan határozatot elfogadni, amelyben elismerte, hogy a tömegsztrájk — de nem az általános sztrájk — a harc egyik módszere. Ez már bizonyos haladás volt, tekintve, hogy a parlamenten kívüli harc elismerését jelentette.

Bernstein a sztrájk mellett szavazott, de ugyanakkor kijelentette, hogy a fegyveres felkelést, a forradalmat a sztrájknak kell helyettesítenie. Így tehát a kongresszusnak a tömegsztrájkokról hozott határozata, amely nem tételezte fel a sztrájk átnövését fegyveres felkelésbe, széleskörű lehetőségeket nyitott az opportunisták előtt.

Az Oroszországban és Európa más országaiban kibontakozott forradalmi tömegmozgalom arra készítette a II. Internacionálét, hogy elfogadja a revizionizmus elítéléséről és a tömegsztrájkokról szóló határozatot. Ám a II. Internacionále tagjainak többsége szemében ez csak opportunistá fondorlatot jelentett.

A II. Internacionále pártjait átható opportunistai irányzatok elterjedését meggyőző erővel bizonyítja az a tény, hogy az amszterdami kongresszus a gyarmatpolitika kérdésének megvitatása során nem utasította el a jobboldaliakat, akik helyeselték az imperialista államok gyarmatpolitikáját, és csak a gyarmatok civilizáltabb formában történő kizsákmányolását kívánták. Az amszterdami kongresszus elfogadta Van Kohl politikai szempontból káros, opportunistai határozati javaslatát, amely felszólította a szocialistákat, hogy törekedjenek a gyarmati lakosság szabadságának és önállóságának kivívására, mégpedig „... olyan mér-

tékben, ahogyan ez a gyarmatok fejlettségével összeegyeztethető". Ez a határozat világosan megmutatta, hogy a II. Internacionále szocialistái a gyarmatok elnyomott lakosságával szemben nagyhatalmi álláspontra helyezkedtek.

10. AZ 1905-ÖS FORRADALOM ÉS A II. INTERNACIONÁLE

Az 1905-ös oroszországi forradalom rendkívül nagy hatást gyakorolt a nemzetközi forradalmi mozgalom fejlődésére. Valamennyi nyugateurópai ország munkásai kifejezésre juttatták szolidaritásukat az önkényuralom ellen harcoló orosz munkásosztállyal.

1905-ben Franciaországon és Németországon tiltakozó gyűlések hulláma viharzott végig az orosz munkásságot sújtó, kegyetlen cári megtorlások ellen. Gyűjtéseket rendeztek a cár által agyonlővetett munkások családjainak segélyezésére.

Az orosz munkások forradalmi sztrájkharca nagy hatást gyakorolt a nemzetközi munkásmozgalomra.

Lenin és a bolsevikok véleménye szerint az 1905-ös oroszországi forradalomban a proletariátus pártjának az volt a feladata, hogy harcoljon a polgári-demokratikus forradalomnak szocialista forradalommal fejlesztéséért, a proletariátus és parasztság forradalmi-demokratikus diktatúrájának megteremtéséért.

„Lenin «A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban» c. történelmi jelentőségű könyvében a mensevik taktika klasszikus bírálatát és a bolsevik taktika zseniális indokolását nyújtotta”⁵³.

Lenin és a bolsevikok harca az opportunisták és a reformisták ellen már a bolsevizmus keletkezésének

⁵³ A SzK(b)P története. 80. old.

pillanatától kezdve történelmi jelentőségű volt. Az orosz forradalom valamennyi alapvető kérdései ugyanakkor a világforradalom főkérdései is:

„...az orosz bolsevikok az orosz forradalom főkérdéseit tölték előtérbe, olyan kérdéseket, mint a párt kérdése, a marxisták álláspontjának kérdése a polgári-demokratikus forradalommal szemben, a munkásosztály és parasztság szövetségének, a proletariátus hegemoniájának, a parlamenti és parlamentenkívüli harcnak, az általános sztrájknak, a polgári-demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövésének, a proletariátus diktatúrájának, az imperializmusnak, a nemzetek önrendelkezési jogának, az elnyomott nemzetek és gyarmatok felszabadító mozgalmának és az e mozgalmat támogató politikának kérdése és így tovább... Kötelességük volt, mert mindezek a kérdések egyúttal főkérdései voltak a világforradalomnak is s a világforradalom feladatainak a bolsevikok a maguk politikáját, a maguk taktikáját alárendelték”⁵⁴.

Milyen magatartást tanúsítottak a II. Internacionále vezérei az orosz forradalom kérdéseivel kapcsolatban? A polgári-demokratikus forradalmat valamennyien „kínai fallal” választották el a szocialista forradalomtól, visszautasították a polgári-demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átnövéséről szóló lenini eszmét és a szocialista forradalom győzelmének kérdéséhez a II. Internacionále kivénhedt, roszkatag dogmáinak szemszögéből közeltek.

A nyugateurópai szociáldemokraták taktikájukban abból indultak ki, hogy a polgári forradalom után a parasztság tömegei — köztük a falvak szegény-parasztjai is — feltétlenül elfordulnak a forradalomtól. Azt állították, hogy a polgári forradalom után a

⁵⁴ Sztálin. A leninizmus kérdései. 459. old.

„megbékélés” hosszabb időszaka következik és tartósabb szünetre van szükség, amíg elérkezik az új, szocialista forradalom ideje. A nyugateurópai szocialistáknak ez a taktikája abból eredt, hogy tagadták a város és a falu félproletár tömegeinek forradalmi lehetőségeit. Előttük lebegett a parasztság reakciós jellegéről szóló lassalleánus tétel, ezért azt állították, hogy a proletariátus a szocialista forradalomban szövetségesek nélkül marad és az egész burzsoázia ellen egyedül fog harcolni. Nem akarták számításba venni azt a tényt, hogy a tőkés kizsákmányolás nem csupán a proletárokat sújtja, hanem a város és falu hatalmas, sokmilliós félproletár tömegeit is, amelyek készen állnak, hogy a proletariátus vezetésével, mint a proletariátus szövetségesei, harcba lépjenek a kapitalizmus ellen.

Lenin, aki küzdött valamennyi reakciós elmélet ellen, 1905-ben „A szociáldemokrácia viszonya a parasztmozgalomhoz” című cikkében ezt írta: „... a demokratikus forradalomból mi rögtön megkezdjük az átmenetet, mégpedig teljesen erőinkhez mérten, az öntudatos és szervezett proletariátus erejéhez mérten, megkezdjük az átmenetet a szocialista forradalom felé... Nem állunk meg a félúton”⁵⁵.

Lenin ebben a cikkében, valamint a két hónappal előbb megjelent „A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban” című munkájában meggyőzően indokolta meg a polgári és a szocialista forradalom közötti viszony kérdését. Ez volt a polgári-demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövésének új, lenini elmélete, amely a forradalom folytonosságának marxi tételéből indult ki. Lenin nemcsak újra életre keltette, de tovább is fejlesztette ezt a marxi elvet, amelyet a nyugateurópai szociáldemokraták eltemettek és elfelejtettek. Lenin

⁵⁵ Lenin. Válogatott művek. 1. köt. 686—687. old.

ebbe az elvbe a szocialista forradalom elengedhetetlen mozzanataként beillesztette a proletariátusnak a város és a falu félproletár elemeivel való szövetségét, mint a proletárforradalom győzelmének egyik legfontosabb feltételét. Lenin leszögezte, hogy a szocialista forradalmat a proletariátus nem elszigetelten, hanem vezető szerepét betöltve hajtja végre úgy, hogy a város és falu félproletár rétegei szövetségesként fogják támogatni.

„Ez az elmélet azt tanítja, hogy a proletariátus vezetőszerpe (hegemóniája) a polgári forradalomban, amikor a proletariátus a parasztsággal van szövetségben, át kell hogy nőjön a proletariátus hegemóniájává a szocialista forradalomban, amikor a proletariátus a többi dolgozó és kizsákmányolt tömeggel van szövetségben, a proletariátus és parasztság demokratikus diktatúrájának pedig az a feladata, hogy előkészítse a talajt a proletariátus szocialista diktatúrája számára”⁵⁶.

A nyugateurópai szociáldemokraták tagadták a város és a falu félproletár tömegeinek forradalmiságát. A szocialista forradalom győzelmének egyik legfontosabb feltételét abban látták, hogy előbb a lakosság többségének proletárrá kell válnia, és minthogy ez még nem következett be, a szocialista forradalom feltételei Európában még nem érték meg.

„A nyugateurópai szociáldemokratáknak ezt a rothadt és proletárellenes irányvételét a szocialista forradalom lenini elmélete teljesen felfordította.

Lenin elméletében még nem volt meg az a közvetlen következtetés, hogy a szocializmus győzelme lehetséges egy, egymagában vett országban. De tartalmazta mindazokat, vagy csaknem mindazokat az alapelemeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy ezt a következtetést előbb vagy utóbb levonhassák.

⁵⁶ A SzK(b)P története. 94. old.

Mint tudjuk, Lenin 1915-ben, vagyis tíz évvel később jutott erre a következtetésre⁵⁷.

Ilymódon a II. Internacionále vezetői nem tudták, de nem is akarták a társadalmi fejlődés új feltételeit úgy elemezni és értékelni, ahogyan azt Lenin és a bolsevikok tették Oroszországban. A II. Internacionále reformistái görcsösen kapaszkodtak a régi dogmákba. Ezzel bénították a proletártömegek aktivitását és lassították a szocialista forradalom fejlődését. A szocialista forradalom lenini elmélete a marxizmus alkotó továbbfejlesztésének ragyogó példája volt, amely az egész világ proletariátusa előtt szélesre tárta a forradalmi kilátásokat és elhintette a proletárforradalom biztos győzelmébe vetett hitet.

A marxizmus alkotó továbbfejlesztését jelentette az a Lenin és Sztálin elvtárs által megindokolt tétel is, hogy a proletariátus átveheti — és át is kell vennie — a polgári-demokratikus forradalom vezetését. Sztálin elvtárs 1905 januárjában a következőket írta a kibontakozó orosz forradalommal kapcsolatban: *„Ennek a forradalomnak fő ereje a városi és falusi proletariátus, zászlóvivője pedig — a szociáldemokrata munkáspárt, nempedig önök, liberális urak!”*⁵⁸

„Az ideiglenes forradalmi kormány és a szociáldemokrácia” című cikkében Sztálin elvtárs még pontosabban megfogalmazta ezt a gondolatot, amikor ezeket írta: „Franciaországban (a XVIII. század végén — Szerző.) a burzsoázia állt a forradalom élén, Oroszországban viszont a proletariátus. Ott az előbbi irányította a forradalom sorsát, itt — az utóbbi”⁵⁹.

A II. Internacionále vezetői állást foglaltak a munkásosztály és parasztság közötti szövetség politikája ellen, amit Oroszországban Leninnel és Sztálinnal élükön a bolsevikok folytattak.

⁵⁷ Ugyanott, 94—95. old.

⁵⁸ Sztálin Művei. 1. köt. 83. old.

⁵⁹ Ugyanott, 158. old.

Eközben Lenin és Sztálin tudományosan bebizonyították, hogy a parasztság a forradalomban a proletariátus szövetségesévé válhat és azzá is kell válnia. Lenin és Sztálin megindokolták, hogy miért kell a liberális burzsoázia elszigetelésével a proletariátus és parasztság közötti szövetség politikáját folytatni. Sztálin ekkor a következőket írta: „A forradalmat a nép hajtja végre, a nép pedig — a proletariátus és a parasztság... a parasztságnak érdeke — mondta Sztálin elvtárs —, hogy határozottan csatlakozzék a proletariátushoz, mint a forradalom élenjáró erejéhez”⁶⁰.

A parasztságnak a forradalomban betöltött szerepére vonatkozóan a német baloldali szociáldemokraták is kautskysta hibákat követtek el. Azt állították, hogy a parasztság nem lehet a proletariátus szövetséges, és hogy a nyugateurópai proletariátus segítsége nélkül az orosz forradalom nemcsak hogy nem nőhet át szocialista forradalomba, de egyenesen pusztulásra van ítélve. Ezt az elméletet áthatotta a munkásosztály és parasztság közötti szövetség teljesen mensevik-jellegű tagadása, a proletariátus erejével szembeni bizalmatlanság és a marxizmus-leninizmus proletárdiktatúráról szóló tanításának megneemtése.

Az OSzDMP 1905-ben egybehívott III. kongresszusa több határozatot hozott arról, hogy a forradalmi párt milyen taktikát kövessen a munkások és parasztok kibontakozó forradalmi harcának időszakában. A kongresszus legfontosabb határozatai között ott voltak az általános sztrájkra és a fegyveres felkelésre vonatkozó útmutatások is. A kongresszus kimondta, hogy a pártnak „...a lehető legerélyesebb intézkedéseket kell tennie a proletariátus felfegyverzésére és a felkelés közvetlen vezetésének biztosítására”.

Azonban sem a II. Internacionále szocialista párt-

⁶⁰ Ugyanott, 147—148. old.

jai, sem e pártok baloldali csoportjai nem tekintették példaképpül ezeket a lenini határozatokat és a bolsevikok taktikáját. Sőt, mi több, a II. Internacionále vezetősége arra törekedett, hogy Nyugat-Európa nagy munkástömegei előtt titokban tartsa az OSzDMP III. kongresszusának határozatait és Oroszország dolgozóinak harci gyakorlatát.

A II. Internacionále vezérei állhatatosan semmibe vették az orosz forradalom egyik legnagyobb tanulságát: a Szovjetek megszervezését, amelyek már ebben az időben is a proletárállam, a proletárdiktatúra csírái voltak.

E kérdést érintve, Lenin a következőket mondotta: „Az lett az eredmény, hogy azok az alapvető kérdések (Szovjethatalom és proletárdiktatúra), amelyek most az egész világon magukra vonják az öntudatos munkások figyelmét, 1905 végén gyakorlatilag vetődtek fel ... a hivatalos szociáldemokrata és szocialista pártok hivatalos képviselőinek óriási többsége, köztük a reformisták és az olyanfajta emberek, mint a jövőendő «kautskysták», «longuetisták», Hillquit hívei Amerikában stb. megmutatták, hogy teljesen képtelenek megérteni e tapasztalat jelentőségét és teljesíteni *forradalmár* kötelességüket, vagyis megkezdni e tapasztalat tanulságainak tanulmányozását”⁶¹.

A II. Internacionále egyik vezető szocialista pártja — a német szociáldemokrata párt — 1906-ban, Mannheimben tartott kongresszusán jellemző módon juttatta kifejezésre az 1905-ös oroszországi forradalommal kapcsolatos állásfoglalását. Kautsky, Legien, David és más opportunisták határozottan megtagadták, hogy elsajátítsák az orosz forradalom nagyszerű tapasztalatát és az orosz proletariátus harci módszerét — az általános politikai sztrájkot.

Igen jellemző volt az az álláspont is, amit az

⁶¹ Lenin Művei. XXV. köt. 432. old. (oroszul).

1905-ös oroszországi polgári-demokratikus forradalomban részvevő forradalmi erőknek nyújtandó konkrét segítség kérdésében foglaltak el a II. Internacionále vezetői.

Lenin azzal a felhívással fordult a II. Internacionále vezetőségéhez, hogy a Nemzetközi Szocialista Iroda nevében intézzon felhívást az egész világ munkásaihoz és hárítsa el az orosz forradalom ellen irányuló intervenció veszélyét.

A nyugateurópai imperialisták a cári önkényuralom segítségére siettek, hogy le tudja verni az 1905-ös forradalmat.

„A külföldi kapitalisták féltették Oroszországban befektetett tőkéiket és Oroszországból húzott óriási jövedelmeiket. Ezenkívül attól tartottak, hogy az orosz forradalom győzelme esetén más országok munkásai is forradalmat kezdenek. Ezért a nyugateurópai imperialisták segítséget nyújtottak a hóhér cárnak. A francia bankárok nagy kölcsönt adtak a cárnak a forradalom leverésére. A német császár az orosz cár segítségére sokezer főből álló hadsereget tartott készenlétben a beavatkozásra”⁶².

Lenin azt kérte, hogy közöljék vele a Nemzetközi Szocialista Iroda véleményét, de kérdésére semmiféle választ nem kapott.

A Nemzetközi Szocialista Iroda 1905 március 4-én és 5-én tartotta ülését, amelyen felmerült az oroszországi helyzet kérdése.

Ahelyett, hogy a II. Internacionále vezetői felszólították volna a tömegeket és a társadalmi szervezeteket, hogy tiltakozzanak a cári kormány állati kegyetlenkedései ellen és támogassák a forradalmat, beérték annyival, hogy gyáván felvetették a kérdést, vajjon az európai parlamentekben nem lehetne-e el-

⁶² A SzK(b)P története. 115. old.

érni, hogy napirendre tűzzék a cári kormányzat vadállati kegyetlenkedéseinek kérdését.

Így tehát a II. Internacionále tevékenységének időszakában Oroszország kivételével valamennyi más országban olyan munkáspártok alakultak, amelyek alkalmatlannak bizonyultak a proletariátus forradalmi harcainak vezetésére. A II. Internacionále pártjai értettek ahhoz, hogy megszervezzék és félrevezessék a proletariátus nagy tömegeit. Időnként vezették a proletariátusnak részleges gazdasági követelésekért folyó harcát, de távol állott tőlük a valóban forradalmi harc. A bolsevikok kivételével a II. Internacionále valamennyi pártjában — a munkásarisztokráciának az imperializmus időszakában tapasztalható növekedésével kapcsolatban — mind erősebben nyilvánult meg az opportunisták befolyása. Ezek az opportunisták elsikkasztották a marxizmus forradalmi tartalmát, élettelen dogmává változtatták a marxizmust és egyre határozottabban tagadták, hogy a munkásosztálynak a burzsoázia ellen folyó harcában feltétlenül szüksége van forradalmi pártra. Az osztályharc marxista elméletét az osztályok közötti együttműködés opportunisták elméletével és a „kapitalizmusnak a szocializmusba való belenövéséről” szóló hírhedt elmélettel helyettesítették. A II. Internacionále szocialistái megkerülték és igyekeztek elfeledtetni a marxista tanítás központi kérdését: az osztályharc, a proletárdiktatúra kérdését.

11. A STUTTGARTI KONGRESSZUS (1907)

A munkástömegek forradalmi mozgalmának növekedése egyre kevésbé jutott kifejezésre az Internacionále következő kongresszusainak határozataiban. A két irányzat — a forradalmi és az opportunisták irányzat — között kiéleződő harc rendkívüli erővel

nyilvánult meg a II. Internacionále 1907-es stuttgarti kongresszusán. Ezen a kongresszuson 886 küldött vett részt. Köztük voltak Lenin vezetésével a bolsevik küldöttek is.

A II. Internacionále vezetői nem voltak hajlandók a XX. század elején kialakult tömegmozgalmak élére állni, sőt az oroszországi és európai reakció támadása idején még nyíltabban az opportunista politika útjára tértek.

Ebben az időszakban „...a II. Internacionále pártjaiban szőnyegre került mint a legaktuálisabb kérdések egyike, a nemzetiségi és gyarmati kérdés, az elnyomott nemzetek és gyarmatok kérdése, az elnyomott nemzetek és gyarmatok felszabadításának kérdése, az imperializmus elleni harc útjainak kérdése, az imperializmus megdöntéséhez vezető utak kérdése”⁶³.

A stuttgarti kongresszuson megtárgyalt kérdések között központi helyet foglalt el a gyarmati probléma. Van Kohl, holland opportunistá szocialista, a kérdés előadója azt állította, hogy „szocialista gyarmatpolitika” is lehetséges. Van Kohl és az őt támogató Bernstein azt bizonygatták, hogy a szocialista pártoknak részt kell venniök a gyarmatpolitikában.

Van Kohl felszólalásában az imperialista gyarmatpolitika szemérmetlenül nyílt, féktelen propagandája nyilvánult meg, amely ellen Lenin igen erélyesen fellépett. Nagy eréllyel leplezte le azokat, akik a tőkésök gyarmati „civilizációs” szerepéről terjesztenek hazugságokat és rámutatott arra, hogy milyen barbárok ezek a „civilizált” tőkésök, akik nyereség-hajhászásból elnyomják a gyarmatok dolgozó millióit. „Vesszen mindennemű gyarmatpolitika, vesszen a beavatkozásnak és az idegen földért, idegen lakosságért, új kiváltságokért, új piacokért, tengerszoroso-

⁶³ *Sztálin. A leninizmus kérdései.* 457. old.

kért stb. folyó tőkés harc mindennemű politikája! A szociáldemokrácia nem osztja a tőkés haladás «békés és igazságos» jellegéről táplált ostoba, kispolgári utópiákat⁶⁴ — írta Lenin.

A stuttgarti kongresszuson Lenin és a bolsevikok mellett foglaltak állást azoknak a kis államoknak a küldöttei is, amelyeknek nem voltak gyarmataik.

A kongresszus ugyan nem fogadta el a revizionisták határozati javaslatát, de a küldötteknek csaknem fele — és elsősorban a legnagyobb szocialista pártok vezérei — a revizionista javaslat mellett szavazott. Lenin a gyarmati kérdésben történt szavazásról azt írta, hogy „...itt különösen szemléltető módon leplezte le önmagát a burzsoá ábrándok előtt hasravágódó, szocialista oportunizmus”⁶⁵. A szocialista pártok vezetőinek nagyrésze a rabló gyarmatpolitika mellett szavazott. Ezzel nyíltan kifejezésre juttatta a munkásarisztokrácia érdekeit, amely a burzsoáziától éppen a gyarmatokból kiszipolyozott extra-profit révén kapott könyöradományokat.

A II. Internacionále vezetőségének oportunizmusa és a szocialista pártok sovíniszta fertőzöttsége világosan megnyilvánult akkor is, amikor a stuttgarti kongresszuson a háború kérdését vitatták meg.

Még el sem felejtették a röviddel előbb befejeződött orosz-japán háború borzalmaait, amikor Európát a marokkói és balkáni konfliktusokkal kapcsolatban már újabb háború veszélye fenyegette. A szocialisták előtt igen nagyfontosságú, megoldatlan kérdés állott: hogyan harcoljanak a militarizmus növekedése ellen, és hogyan akadályozzák meg az imperialista háborúkat? Ezért a stuttgarti kongresszuson központi helyet foglalt el a háború kérdése. Bebel beszámoló előadása nyomán szenvedélyes viták robbantak ki. A re-

⁶⁴ *Lenin Művei* 4. kiad. 15. köt. 207. old. (oroszul).

⁶⁵ *Lenin Művei* 4. kiad. 13. köt. 60—61. old. (oroszul).

formisták tagadták mindenféle antimilitarista tevékenység szükségességét és arra hivatkoztak, hogy a militarizmus és a háború — a kapitalizmus „törvényes gyermeke”. Vollmar német szociáldemokrata, az ízig-vérig opportunisták egyike, egyenesen kérkedett militarista beállítottságával, amikor a következőket jelentette ki: „Az emberiség iránt érzett minden szeretetünk sem akadályozhat meg bennünket abban, hogy jó németek legyünk.” Guesde viszont annak a véleményének adott kifejezést, hogy a háborút úgysem lehet megakadályozni, mivel a háború a kapitalizmus elkerülhetetlen következménye. Bebel és Guesde határozati javaslata „...nem tartalmazott semmiféle utalást a proletariátus aktív feladataira”⁶⁶.

A támadó és védekező háborúk kérdésének általános tárgyalásánál Bebel arra terelte a vitát, hogy a világot csak a cári Oroszország részéről fenyegeti háború. Ezért annak a véleményének adott kifejezést, hogy Németország munkásosztályának és a szociáldemokratáknak segíteni kell a német kormányt az ország „megvédésében”. Bebel ahelyett, hogy harcolt volna az imperialista háború növekvő veszedelme ellen, egyszerűen elkente a német imperializmus agreszsióját és a Német Birodalom védelmének eszméjét hirdette.

Bebel és Guesde nem látták a fenyegető új imperialista háború sajátosságait. Európa felett a rabló, fosztogató háború, a világháború veszélye lebegett, amelyben két hatalmas imperialista koalíciónak kellett egymással megütköznie. A háború jellegét nem határozhatta meg az, hogy ki nyúl elsőnek fegyverhez.

A kongresszuson a háború kérdésében külön álláspontra helyezkedett Gustave Hervé francia küldött. Hervé, aki a háborús veszély ellen harcolt, felszólalásában „baloldali frázissal” élve azt indítvá-

⁶⁶ Lenin—Sztálin Az ifjúságról. Szikra 1950. 76. old.

nyozta, hogy a munkásság *mindenfajta* háborúra sztrájkkal és felkeléssel feleljen.

„Hervé terve «nagyon egyszerű»: a hadüzenet napján a szocialista katonák dezertálnak, a tartalékosok pedig sztrájkba lépnek és otthon maradnak”⁶⁷.

Lenin „félánarchistának” nevezte ezt az álláspontot. Hervé nem értette meg, hogy a háborúról nem lehet általánosságban beszélni. A proletariátus nem lehet közömbös a népi szabadságharccal és a forradalmi háborúkkal szemben, hanem támogatnia kell az ilyen háborúkat — mivel azok igazságos háborúk. Jellegetesen félánarchista tétel volt Hervének az a követelése, hogy *bármilyen* körülmények között sztrájkkal és felkeléssel válaszoljanak a háborúra. Könnyelműség volna, ha a proletariátus számára kedvezően alakuló helyzet tekintetbevétel nélkül előre *megállapítanak* a sztrájkok és a felkelések időpontját, ha a proletariátus előre figyelmeztetné a burzsoáziát, hogy háború kitörése esetén felkelést szervez. Előnytelen helyzetbe jutna, mert ezzel a kezdeményezés a burzsoázia kezébe kerülne, mégpedig éppen akkor, amikor a burzsoázia a fegyveres erőket mozgósítja, a lakosság széles rétegeiben pedig erős sovíniszta hangulatot támaszt. A proletariátusnak a háború és a tőkés rendszer elleni harcban fel kell használnia mind a sztrájkot, mind a felkelést, de olyan körülmények között, amelyek a proletariátus szempontjából kedvezőek és nem akkor, amikor mintegy a burzsoázia kihívása robbantja ki azokat.

Hervé azt sem értette meg, hogy az imperializmus időszakában a proletariátus háborúellenes harcának szoros összefüggésben kell lennie a kapitalizmust felváltó, szocializmusért vívott forradalmi harccal. Lenin a stuttgarti kongresszuson a háború kérdésével kapcsolatban élesen kritizálta a jobboldalia-

⁶⁷ Ugyanott, 32. old.

kat és centristákat és ugyanakkor Hervé félanarchista álláspontját is megbírálta.

„...Hervé meg nem engedhető módon... megfeledkezik a háború és a kapitalizmus között fennálló okozati összefüggésről: ha a proletariátus az hervéista taktikát tenné magáévá, meddő munkára kárhoztatná magát: minden harci készségét (felkelésről lévén szó) az okozat (a háború) elleni harcra fordítaná és meghagyná az okot (a kapitalizmust)“⁶⁸.

Teljes mértékben igaza volt Hervének, amikor Bebel és az egész német küldöttséget bírálta sovizmusa és az imperialista Németország védelmében kifejtett propagandája miatt. Csakhogy Hervé nagy hibát követett el, amikor kijelentette, hogy a proletariátus számára teljesen mindegy, milyen hazában él, legyen az a haza despotikus rendszerű, parlamenti monarchia vagy polgári-demokratikus rendszerű állam. „A haza, vagyis az adott politikai, kulturális és társadalmi környezet, a proletariátus osztályharcának roppant fontos tényezője; és ha nincs igaza Vollmarnak, aki holmi «igaz német» viszonyt állapít meg a proletár részére a «hazával» szemben, úgy nem nagyobb mértékben van igaza Hervének sem, aki megbocsáthatatlan kritikátlansággal kezeli a proletariátus felszabadító harcának ilyen fontos tényezőjét. A proletariátus számára nem lehetnek közömbösek és érdektelenek harcának politikai, társadalmi és kulturális feltételei, következésképpen nem lehet számára közömbös országának sorsa sem“⁶⁹. Csakhogy az ország sorsa a proletariátust nem elvont módon, hanem az osztályharc fejlődésével kapcsolatban érdekli.

A háború kérdésének pontos, helyes és forradalmi megoldását egyedül Lenin adta meg, aki Rosa Luxemburggal együtt számos módosító indítványt nyújtott be a háborúellenes harcról szóló határozati

⁶⁸ Ugyanott, 81—82. old.

⁶⁹ Ugyanott, 81. old.

javaslathoz. Ezek a módosítások konkrét választ adtak arra, miként kell a háború veszélye ellen harcolni, és ugyanakkor megmutatták, hogy háború kitörése esetén a proletariátus milyen magatartást tanúsítson. A módosító javaslatok egyikében megállapították, hogy háború kitörése esetén „...a szocialistáknak minden erejükkel törekedniök kell a háború mielőbbi befejezésére és ...a háború által felidézett gazdasági és politikai válságot arra kell felhasználniok, hogy felrázzák a néptömegek politikai öntudatát és meggyorsítsák a tőkés uralmának összeomlását”.

Következésképpen, Lenin már ebben az időben azt az álláspontot védelmezte, hogy ha kitör az imperialista háború, azt polgárháborúvá kell átváltoztatni. A kongresszus a lenini módosítást némileg enyhített formában fogadta el.

Így tehát a stuttgarti kongresszusnak a gyarmati kérdésben, a militarizmus és a háború elleni harc kérdésében elfogadott határozatai forradalmi jellegűek voltak, mert a munkások háborúellenes küzdelmében „...a leghatározottabb és legforradalmibb harci intézkedések”⁷⁰ egész sorát javasolták. Az opportunizmust ismét visszaverték, de még a kongresszusnak ezek a legjobb határozatai is csupán papírdarabok maradtak, tekintve, hogy a II. Internacionále és a legnagyobb nyugateurópai szocialista pártok vezetését az első világháború előtt végképpen az opportunisták és centristák ragadták magukhoz.

A stuttgarti kongresszus napirendjén a politikai pártok és a szakszervezetek közötti kölcsönös kapcsolatok kérdése is szerepelt. Ez a kérdés már a stuttgarti kongresszust megelőzően is éles vitákra adott okot a német szociáldemokrata pártban, az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártban és más szocialista pár-

⁷⁰ Lenin Művei. 4. kiad. 13. köt. 65. old. (oroszul).

tokban. Bebel javaslatára az 1906-os mannheimi kongresszuson a német szociáldemokraták opportunistá határozatot fogadtak el, amely a szakszervezetek „semlegességének” gondolatát juttatta kifejezésre.

1906-ban tartotta meg az OSzDMP is egyesülési kongresszusát Stockholmban, ahol a mensevikek voltak többségben. A kongresszus határozatában nem ismerték el azt a bolsevik elvet, hogy a szakszervezetek vezetője, irányítója — a párt. Az OSzDMP 1907-es V. kongresszusa azonban, amelyen a bolsevikok voltak többségben, megváltoztatta az előző kongresszusnak a szakszervezetek semlegességéről szóló határozatát és elismerte, hogy a pártnak vezető szerepet kell betöltenie a szakszervezetekben:

A stuttgarti kongresszuson éles harcot váltott ki a párt és a szakszervezetek közötti kölcsönös kapcsolatok kérdése. Végeredményben a kongresszus hatalmas szótöbbséggel — 212 szavazattal 18 szavazat ellenében — határozatot fogadott el, amelyben hangsúlyozták, hogy a szakszervezeteknek feltétlenül el kell fogadniuk a szocialista elveket és tetteiket összhangba kell hozniuk a párttal. Lenin megállapította, hogy bár ez a határozat is elhallgatta a párt vezető szerepét, mégis vereséget mért a szakszervezetek „semlegességének” híveire.

Lenin Stuttgartban külön megbeszélést hívott egybe és ezen megtette az első kísérletet a baloldaliak egyesítésére.

12. A KOPPENHÁGAI KONGRESSZUS (1910)

Az 1910-es koppenhágai kongresszus volt a második kongresszus, amelyen Lenin résztvett. Ezen a kongresszuson összesen 886 küldött vett részt.

Ez a kongresszus a háború kérdésében a Stuttgartban elfogadott tételek megismétlésére szorítkozott.

Kiegészítésképpen azt javasolták a szocialista pártoknak, hogy kormányaiktól követeljék a fegyverkezés csökkentését és a teljes leszerelést, továbbá az államok közötti összeütközések esetén döntőbírátság igénybevételét. Javasolták, hogy a háború fenyegető veszélyével szemben szervezzék meg a világ munkásságának szolidáris tiltakozását.

A fegyverkezések csökkentésére irányuló követelések azonban csak azt eredményezték, hogy a szocialista képviselők a különböző országok parlamentjeiben interpellációkat nyújtottak be; az 1911-ben megkezdődött olasz-török háború kitörését sem követte a szocialisták szolidáris fellépése. Sőt, az olasz szocialisták az olasz militarizmus nyílt híveinek bizonyultak és az *Avanti* című szocialista lap hasábjain a gyarmati hódítások mellett szálltak síkra. A szocialista pártok mindennapi politikai munkájukban semmibe vették a stuttgarti és koppenhágai kongresszusok határozatait, amelyeket a bolsevikok befolyására fogadtak el.

Az osztályharc erősödésének időszakában egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a tömegszervezetek, amelyek segítségével a szocialista pártok befolyást tudtak gyakorolni a munkásság és az egész dolgozó lakosság széles rétegeire. Ilyen tömegszervezetek voltak elsősorban a szakszervezetek és a szövetkezetek.

A koppenhágai kongresszuson nagy harc keletkezett a szövetkezetek és a politikai pártok közötti kölcsönös kapcsolatok kérdésében. A kongresszus küldöttei elé terjesztett három határozati javaslat — egy belga és két francia javaslat (Jaurès és Guesde) — a szövetkezetek kérdésében lényegében csak két irányvonalat képviselt. Az egyik irányvonal, amely Guesde és a belgák határozati javaslataiban jutott kifejezésre, az osztályharc álláspontjáról indult ki és elismerte, hogy a szövetkezetek az osztályharc egyik fontos segédeszközét jelentik. A másik vonal, amely Jaurès ha-

tározati javaslatában jutott kifejezésre, kispolgári, reformista volt.

„Sajnos — írta Lenin a szövetkezeti kérdés vitájának eredményeit összegezve —, a szóbanforgó két irányvonalat éppen csak *felvázolták* a három, előre elkészített tervezetben, de nem állították tisztán, határozottan, élesen szembe őket egymással, mint két olyan irányvonalat, amelyeknek egymásközötti harcával kell a kérdést eldönteni”⁷¹. Csak az orosz szociáldemokrata küldöttség Lenin által előterjesztett javaslata határozta meg kimerítően a szövetkezetek szerepét és feladatát az osztályharcban. A tervezet többek között leszögezte, „... hogy a fogyasztási szövetkezetek segítségével elérhető javulás mindaddig csak egészen jelentéktelen lehet, amíg a termelési eszközök annak az osztálynak a kezében vannak, amelynek kisajátítása nélkül nem lehet megvalósítani a szocializmust...”⁷² Az orosz küldöttség tervezete egyéb javaslatok között azt indítványozta, hogy „... a fogyasztási szövetkezetekben kifejtett állandó szocialista propaganda útján segítsék elő az osztályharc és a szocializmus eszméinek elterjedését a munkások körében...”⁷³

Valamennyi határozati javaslatot a kongresszus bizottsága elé utaltak, ahol éles viták folytak a forradalmi és a revizionista irányzat hívei között. Lenin és Guesde a bizottság működése során részletes, beható megbeszéléseket folytattak egymással és a kongresszus plenáris ülésén a szövetkezeti kérdésben együttesen foglaltak állást az opportunisták ellen. A kisebb és részletkérdésekben nem támadt vita, s a kongresszus egyhangúlag elfogadta a határozatot.

„Amikor összegezzük a kongresszus munkájának eredményeit a szövetkezetek kérdésében — írta Lenin —, meg kell mondanunk — még pedig úgy, hogy sem

⁷¹ Lenin Művei. 4. kiad. 16. köt. 250. old. (oroszul).

⁷² Ugyanott, 252. old.

⁷³ Ugyanott.

önmagunk, sem a munkások előtt nem titkoljuk a határozat fogyatékoságait —, hogy az Internacionále alapvonásaiban helyesen határozta meg a proletár szövetkezetek feladatait''⁷⁴.

Lenin a koppenhágai kongresszus folyamán egybe-hívta a baloldaliak második értekezletét, mégpedig azzal a céllal, hogy egyesítse a baloldali szocialistákat és elszakítsa őket az opportunistáktól.

Csakhogy ez az értekezlet — az előző, Stuttgartban tartott értekezlethez hasonlóan — szintén nem járt reális eredménnyel. Nemcsak a német baloldali szociáldemokraták, de a holland, lengyel és más baloldali szocialisták sem voltak hajlandók arra, hogy önálló forradalmi pártot létesítsenek, mivel nem értették meg ennek a jelentőségét. A baloldali szociáldemokraták féltek a szakadástól és megmaradtak egy pártban az opportunistákkal. „De mit tehetett Lenin, mit tehettek a bolsevikok — írta Sztálin elvtárs —, ha a baloldali szociáldemokraták a II. Internacionáléban és minde-nekelőtt a németországi szociáldemokráciában, még gyöngé és csenevész, szervezetileg ki nem alakult, ideológiailag ki nem kovácsolódott csoportot alkot-tak, amely még azt a szót is félt kiejteni, hogy «sza-kadás», «szakítás». Nem lehet azt követelni, hogy Lenin, hogy a bolsevikok Oroszországból hajtsák végre a szakadást a nyugati pártokban a baloldaliak helyett''⁷⁵. Sztálin elvtárs a továbbiakban hang-súlyozza, hogy a baloldali szociáldemokraták egyik jellemző vonása a szervezeti és ideológiai gyöngeség volt.

A bolsevikok csak bizonyos fenntartásokkal támo-gatták a baloldali szociáldemokratákat, de bírálták félmensevik hibáikat. A bolsevikok bírálata támoga-tást jelentett, mivel ez a bírálat a helyes forradalmi

⁷⁴ Ugyanott, 257. old.

⁷⁵ Sztálin. A leninizmus kérdései. 454. old.

útra irányította és ösztökélte a baloldali szociáldemokratákat. „Nem Lenin és az orosz bolsevikok voltak a hibásak abban, ha a Nyugat baloldali szociáldemokratái nem voltak elég érettek arra, hogy az orosz bolsevikok nyomdokaiban haladjanak”⁷⁶.

13. A BÁZELI KONGRESSZUS (1912)

Az imperialista világháború veszedelme egyre jobban növekedett. Az olasz-török háború, a Marokóért folytatott harc és a balkáni háborúk mind arra mutattak, hogy a világháború közeleg.

A Nemzetközi Szocialista Iroda 1912-ben sürgősen egybehívta a II. Internacionále bázeli kongresszusát. Ezen a kongresszuson csak egy pont került napirendre: a közelgő világháború veszélye elleni harc kérdése. A kongresszus kiáltványt fogadott el, amelyben felhívták a nemzetközi proletariátust, hogy folytasson kíméletlen harcot a háború ellen.

A kiáltványban hangsúlyozták az érlelődő háború imperialista jellegét és a háború előkészítésével egyaránt vádolták a cári Oroszország és Németország kormányát, valamint Anglia, Franciaország és Olaszország „demokratikus” kormányait. A háború ellen fellépő munkásoknak — elsősorban az orosz munkásoknak — a kongresszus üdvözlét küldte. Ugyanakkor minden szocialista párttól megkövetelte a kiáltvány, hogy folytassanak erélyes harcot az imperializmus ellen. „A kongresszus azt követeli — hangzott a kiáltvány szövege —, hogy a világ munkásai a proletariátus nemzetközi szolidaritásának hatalmát állítsák szembe a tőkés imperializmussal. Hadd emlékezzenek a kormányok arra, hogy Európa jelenlegi állapota és a munkáosztály hangulata mellett nem engedhetik szabadjára a háború őrzöngését anélkül, hogy ezzel ne

⁷⁶ Ugyanott, 455. old.

önmaguk számára idézzenek fel veszélyt. Hadd emlékezzenek arra, hogy a francia-porosz háború a Kommún kirobbanását segítette elő, és hogy az orosz-japán háború életre hívta az orosz nép forradalmi erőinek mozgalmát.”

A II. Internacionále vezetői az ünnepélyes nyilatkozatok ellenére sem tettek semmit a fenyegető háború elleni tényleges harc érdekében. Éppen ellenkezőleg, amikor kitört az imperialista háború, a szocialista pártok védelmükbe vették és segítették saját burzsoá államaik imperialista politikáját. Így tehát az 1912-es bázeli kiáltvány, amelyet minden becsületes, öntudatos munkás készpénznek vett, a valóságban nem volt egyéb, mint a II. Internacionále semmirekellő vezetőinek pusztja, semmitmondó papirosa. A II. Internacionále egyetlen vezetője sem akarta megvalósítani a kongresszus határozatait.

14. A BOLSEVIKOK NEMZETKÖZI SZEREPE AZ 1914-ES HÁBORÚ ELŐTT

Leninnek és a bolsevikoknak harca, amelyet a valóban forradalmi munkáspárt megteremtéséért és az opportunizmus minden válfaja ellen vívtak, nemzetközi jelentőségű volt.

A nemzetközi munkásmozgalom szempontjából hatalmas jelentőségű volt az OSzDMP 1903-ban tartott II. kongresszusa.

A bolsevizmus „mint a politikai gondolat irányzata” 1903-ban keletkezett és a proletariátust a legélenjáróbb forradalmi elmélettel vértette fel. „Marxnak és Engelsnek a taktikára és a stratégiára vonatkozó zseniális gondolatait, melyeket a II. Internacionále opportunistái befalaztak, Lenin éppen ebben az időszakban hozta napfényre”⁷⁷, mégpedig éppen ak-

⁷⁷ Sztálin Művei. 6. köt. 166. old.

kor, amikor a tőkés országokban napirendre került a proletárforradalom, és amikor a II. Internacionále szocialista pártjai megtagadták a forradalmi harcot. „De Lenin nem szorítkozott arra, hogy Marx és Engels egyes taktikai tételeit felújítsa, hanem továbbfejlesztette, új gondolatokkal és tételekkel egészítette ki őket és mindezt egyesítette a proletariátus osztályharcának vezetésére vonatkozó szabályok és irányelvek rendszerében”⁷⁸.

A leninizmus tehát új időszakban keletkezett, amikor a kapitalizmus fejlődésének új szakaszába, az imperializmus szakaszába lépett. Ebben az időszakban a munkásosztály nagy tömegeinek helyzete tovább romlott, és a munkásság tömegmozgalma példátlan lendületet vett. Ilyen helyzetben keletkezett a leninizmus. „A leninizmus az imperializmus és proletárforradalom korszakának marxizmusa”⁷⁹.

A bolsevizmus a II. Internacionále legkülönbözőbb rendű és rangú opportunistáival vívott harcban nőtt és erősödött meg. A bolsevikok 1903-ban külön politikai csoportként léptek fel és harcot folytattak a pártbomlasztók — a mensevikek ellen. Lenin és a bolsevikok az egész világ proletariátusának megmutatták, hogyan kell az opportunisták ellen küzdeni, és hogyan kell a pártot a rothadt, reformista elemektől megtisztítani. Lenin jelentést írt arról, hogy az OSzDMP keretén belül hogyan történt a szakadás, és miként készítik elő a bolsevikok a munkásosztályt a forradalomra. Ezt a jelentést eljuttatta az amszterdami kongresszus küldötteihez. Jelentésében elvi szempontból értékelte a forradalmi és opportunistai irányzat harcát a nemzetközi munkásmozgalomban.

Lenin a leplezett opportunizmust — a centrizmust is leleplezte és harcot folytatott ez ellen az irányzat

⁷⁸ Ugyanott.

⁷⁹ *Sztálin*. A leninizmus kérdései. 10. old.

ellen, amely még károsabb volt, mint a nyílt opportunizmus. A centristák szavakban esküdöztek, hogy hűek a marxizmushoz, de a valóságban mindjobban alárendelték magukat az opportunisták befolyásának és fedték őket. Lenin és Sztálin különösen kemény harcot vívtak a munkásosztálynak és parasztságnak akkoriban még titkos ellensége: Trockij ellen.

A stuttgarti és koppenhágai kongresszuson résztvevő Lenin felvette a harcot a reformisták és centristák ellen. Helyes irányba terelte a kongresszusnak a gyarmati kérdésben és a háború kérdésében követett irányvonalát. Lenin 1905 októberétől kezdve a Nemzetközi Szocialista Irodában az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt képviselője lett. Ebben a tisztviségében is mindvégig következetesen forradalmi álláspontra helyezkedett és élesen ostorozta az opportunistákat és centristákat, akik akadályozták a forradalmi harcok kifejlődését nyugaton.

Nagy figyelmet keltett Leninnek a Nemzetközi Szocialista Iroda 1906 októberi ülésén elhangzott felszólalása, amelyet az angol munkáspártnak a II. Internacionáléba való felvételével kapcsolatban mondott el. Lenin fontosnak tartotta, hogy ezt az alkalmat is felhasználja és a munkáspártot a valóban szocialista politika útjára vezesse. Felszólalásával az angol munkáspártot az igazán forradalmi munkásmozgalom útjára akarta irányítani és olyan forradalmi párttá akarta tenni, amely a nagy proletártömegek élén halad.

Amikor Lenin felszólalt abban a kérdésben, hogy felvegyék-e a II. Internacionáléba az angol munkáspártot — amely nem ismerte el az osztályharc elvét és nem nevezte magát nyíltan szocialista pártnak —, ezzel lényegében megleckéztette a II. Internacionále vezetőségét. Felszólalásában példát mutatott, hogy miként kell harcolni nemcsak az opportunizmus ellen, hanem a szektáns hibák ellen is, amelyek a marxizmust dogmává változtatják és a szociáldemokráciát

megakadályozzák abban, hogy közelebb kerüljön a „proletártömegek sűrűjéhez” és helyesen tudja vezetni ezeket a tömegeket.

Lenin az angol munkáspártnak a II. Internacionáléba történő felvételekor határozottan követelte annak hangsúlyozását, hogy a munkáspárt ezzel csak az első lépést teszi meg „...a tudatos osztálypolitika és a *szocialista* munkáspárt felé”⁸⁰. Lenin erélyesen foglalt állást Kautsky határozati javaslata ellen, amely azt hangsúlyozta, hogy az angol munkáspárt ugyan nem ismeri el, de valójában mégis folytatja az osztályharcot és független a burzsoá pártoktól. Lenin ezzel kapcsolatban a következőket jelentette ki: „...nem lett volna szabad akár csak a látszatát is kelteni annak, hogy buzdítják az angol opportunisták *egyéb, tagadhatatlan és nem kevésbé fontos* hibáit...”⁸¹

A munkáspárt nem késlekedett felhasználni Kautsky javaslatát. MacDonald rövidesen kijelentette, hogy a Nemzetközi Szocialista Iroda nemcsak a munkáspártot, de a munkáspárt taktikáját és politikáját is elismerte és jóváhagyta. Kautsky volt az oka, hogy így értelmezték a Nemzetközi Szocialista Iroda határozatát.

Igen nagy figyelmet érdemel Leninnek az a harca is, amelyet Kautsky és Adler kísérletei ellen vívott, akik ki akarták békíteni egymással a holland szociáldemokrata pártban uralkodó különböző áramlatokat.

A holland szociáldemokrata parlamenti frakció — élén Troelstrával — a liberálisok felé közeledett. A parlamenti frakció a liberális párt támogatásának politikáját folytatta, szembehelyezkedett saját pártjával, revideálta a marxista programot és elsikkasztott belőle mindent, ami forradalmi jellegű.

A holland marxisták élesen bírálták Troelstra el-

⁸⁰ Lenin Művei. 4. kiad. 15. köt. 313. old. (oroszul).

⁸¹ Ugyanott, 215. old.

járását és 1907-ben megalapították a *De Tribune* című lapot. A holland szociáldemokrata párt opportunisták többsége a párt 1909-es kongresszusán határozatot hozott, hogy beszünteti a *De Tribune*-t. A tribunisták nem ismerték el a határozatot, ami szakadást idézett elő a pártban. A holland baloldaliak azzal a kéréssel fordultak a Nemzetközi Szocialista Irodához, hogy önálló pártként vegyék fel őket a II. Internacionáléba és adják meg nekik azt a jogot, hogy képviselőiket elküldhessék a küszöbönálló koppenhágai nemzetközi szocialista kongresszusra. A Nemzetközi Szocialista Iroda elutasította a tribunisták kérését.

Adler azt indítványozta, hogy a holland marxisták önálló képviseletének kérdését terjesszék felülvizsgálatra a II. Internacionále holland nemzeti szekciója elé. Ez az indítvány már magában is a tribunisták kérdésének kudarcát jelentette, mivel az opportunistáknak adták meg a jogot, hogy ők döntsenek a marxisták ügyében. Adler a marxistákat nyíltan az opportunistáknak rendelte alá, következésképpen „...a nemzetközi oportunizmus ügyvédjeként lépett fel”⁸².

Lenin felszólalt a Nemzetközi Szocialista Iroda ülésén és helyeselte a holland szociáldemokrata pártban beállott szakadást. Követelte, hogy a holland tribunistáknak adják meg az önálló képviselet jogát a nemzetközi kongresszusokon.

Lenin arra buzdította a holland baloldaliakat, hogy alakuljanak szervezetileg önálló forradalmi párttá.

Ám a tribunisták saját gyengeségük és a későbbiek során elkövetett centrista és félcentrista hibáik miatt erőtlen ellenzékké változtak a II. Internacionále soraiban.

Lenin és Sztálin a revizionistákkal és elfajulók-

⁸² Lenin Művei. 4. kiad. 16. köt. 126. old. (oroszul).

kal vívott harcban megvédték a marxizmust. Lenin híres könyvében, az 1909-ben megjelent „Materializmus és empiriokriticizmus”-ban leleplezte, hogy nemcsak az orosz „kritikusok”: Bogdanov, Bazarov és mások, hanem külföldi tanítómestereik: Avenarius és Mach is meghamisították a marxista filozófiát. Lenin megállapította, hogy „Mach és Avenarius egész iskolája... az idealizmus felé”⁸³ halad, és „a filozófiai idealizmus... út a papi maszlaghoz”⁸⁴.

Sztálin elvtárs 1906—1907-ben írt „Anarchizmus vagy szocializmus?” című művében megsemmisítő bírálat alá vette az anarchisták világnézetét és továbbfejlesztette az elmélet és gyakorlat egységéről szóló marxista elvet. Sztálin elvtárs azt tanítja, hogy a forradalmi gyakorlatnak nemcsak a program és a taktika közvetlenül a gyakorlattal kapcsolatos kérdéseivel, hanem — a forradalmi elmélet legmélyebb alapjaival, a világnézet alapjaival is elválaszthatatlan kapcsolatban kell lennie. „A marxizmus — írja Sztálin elvtárs — nemcsak a szocializmus elmélete, hanem egész világnézet, filozófiai rendszer, amelyből logikusan következik Marx proletár szocializmusa. Ezt a filozófiai rendszert dialektikus materializmusnak nevezik”⁸⁵.

Lenin és Sztálin a reformistákkal és centristákkal vívott harcban megvédték a kommunizmus elméleti alapját, a dialektikus és történelmi materializmust.

A bolsevikok Oroszországban a likvidátorok és otzovisták, valamint a trockisták elleni harcban védelmezték meg az illegális proletárpártot.

„Ennek az időszaknak a legfontosabb eseménye az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Prágai Konferenciája (1912 január). A párt ezen a konferen-

⁸³ Lenin. Materializmus és empiriokriticizmus. Szikra 1949. 365. old.

⁸⁴ Lenin. Marx, Engels, marxizmus. 274. old.

⁸⁵ Sztálin Művei. 1. köt. 313. old.

cián üzte ki soraiból a mensevikéket, ez a konferencia egyszersmindenkorra végetvetett a bolsevikok és mensevikok formai egyesülésének egy párt keretében. A bolsevikok politikai csoportból Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt (bolsevikok) néven önálló párttá alakulnak. A Prágai Konferencia vetette meg az alapját az új típusú pártnak, a leninizmus pártjának, a *bolsevik* pártnak.

A proletárpárt megtisztítása az opportunistáktól, a mensevikektől, amit a Prágai Konferencia valósított meg, döntő jelentőségű volt a párt és a forradalom további fejlődése szempontjából. Ha a bolsevikok nem üzték volna ki a pártból a munkások ügyének árulóit, a megalkuvó mensevikéket, a proletárpárt 1917-ben nem tudta volna harcba vinni a tömegeket a proletariátus diktatúrájának kivívására⁸⁶.

Ugyanakkor, amikor a bolsevik párt megerősödött és megtisztult az opportunistáktól, a II. Internacionále pártjaiban ellenkező folyamat játszódott le. „Mik voltak az akkori nyugati szociáldemokrata pártok? Marxista és opportunistákból, a forradalom barátaiból és ellenségeiből, a pártszerűség híveiből és annak ellenfeleiből álló keverék, egyveleg, amelyben az előbbiek eszmeileg lassanként megbékültek az utóbbiakkal, az előbbiek fokozatosan ténylegesen behódoltak az utóbbiaknak. Megbékülni az opportunistákkal, a forradalom árulóival? Miért? — kérdezték a bolsevikok a nyugati szociáldemokratákat. Azért, hogy «béke legyen a pártban», az «egység» kedvéért — válaszolták a bolsevikoknak. Egység? Kivel? Az opportunistákkal? Igenis, felelték azok, az opportunistákkal. Világos volt, hogy az ilyen pártok nem lehetnek forradalmi pártok⁸⁷.

És íme, azt látjuk, hogy az ilyen pártok vezetői,

⁸⁶ A SzK(b)P története. 178. old.

⁸⁷ Ugyanott, 172—173. old.

Kautsky, sőt még Rosa Luxemburg is több kísérletet tettek, hogy a bolsevikoknak a likvidátorokkal, a men-sevikekkel való „kibékítése” ürügyével elhárítsák a szakadást és „békét” teremtsenek az orosz pártban. Ez a kísérlet a valóságban arra irányult, hogy felszámol-ják a proletariátus valóban forradalmi pártját, a bolse-vik pártot. Lenin és Sztálin ezeket a kísérleteket meg-semmisítő módon visszaverték. A bolsevikok hajtha-tatlanok voltak és nem tettek semmi engedményt a II. Internacionále opportunistáinak vezetésének.

A bolsevikok igen nagy jelentőséget tulajdonítot-tak a nemzeti és gyarmati kérdésnek. Bebizonyították, hogy az elnyomott nemzetiségek a nemzetközi szocia-lista forradalom tartalékai. A bolsevikok támogatták minden ország nemzeti szabadságmozgalmát. Forra-dalmi követelményeket támasztottak: követelték a né-peket önrendelkezési jogát egészen a különválásig. A bolsevikok bírálták a II. Internacionále opportunistái-nak a nemzeti-kulturális önkormányzatról készített el-lenforradalmár elméletét. Bírálták őket, mert a mun-kásmozgalomba becsempészték a burzsoá nacionaliz-must.

A bolsevikok a német baloldaliakat is bírálták a nemzeti és gyarmati kérdésben elkövetett komoly fél-centrista hibáik miatt. Sztálin elvtárs azt mondja, hogy a bolsevikok az első világháború előtt a prole-tárforradalom kibontakozása és az imperializmus beke-rítése érdekében olyan politikát javasoltak, amely — a nemzetek önrendelkezési joga alapján — támogatja az elnyomott nemzetek és gyarmatok szabadságmoz-galmait. A nemzeti és gyarmati kérdésben követett bolsevik politika abban a harcban valósult meg, ame-lyet a bolsevikok az előrehaladott országok proletár-forradalma és a gyarmati és elnyomott népek nemzeti szabadságmozgalma közötti egységfront taktikájáért vívtak. A bolsevikoknak a nemzetiségi és gyarmati kérdésben követett politikáját és taktikáját ebben az

időben az egész világ opportunistái dühödten támadták. „Milyen álláspontot foglaltak el akkor a Nyugat baloldali szociáldemokratái? Kidolgozták az imperializmusnak fél-mensevik elméletét, elvetették a nemzetek önrendelkezési jogának marxista értelmezés szerinti elvét (beleértve a különválás és önálló államalkotás jogát), elvetették a gyarmatok és elnyomott országok felszabadító mozgalmának komoly forradalmi jelentőségéről szóló tételt, elvetették a proletárforradalom és a nemzeti felszabadító mozgalom közötti egységfront lehetőségéről szóló tételt s ezt az egész fél-mensevik kotyvalékot, mely elejétől végig a nemzetiségi és gyarmati kérdés jelentőségének lebecsülése, szembeállították a bolsevikok marxista sémájával. Ismeretes, hogy ezt a fél-mensevik kotyvalékot kapta fel később Trockij és használta mint fegyvert a leninizmus elleni harcban”⁸⁸.

A nemzeti és gyarmati kérdés fontos voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Lenin és Sztálin igen nagy figyelemmel fordultak felé. Mindketten egész sor munkán keresztül tárgyalták s mutatták meg a kérdés megoldásának forradalmi útját. Rendkívül nagyjelentőségű volt Sztálin elvtárs „Marxizmus és nemzeti kérdés” című munkája, valamint Lenin „A nemzetek önrendelkezési jogáról” és a „Nemzeti kérdésben tett kritikai megjegyzések” című cikke. Ezek a művek pontosan, világosan meghatározták a bolsevikok álláspontját a nemzeti kérdésben.

Lenin igen nagyra becsülte Sztálin elvtárs „Marxizmus és nemzeti kérdés” című munkáját. „Az elméleti marxista irodalomban — írta Lenin — ... a szociáldemokrácia nemzeti programjának alapját az utóbbi időben már megvilágították (előljár ebben Sztálin cikke)”⁸⁹.

⁸⁸ Sztálin. A leninizmus kérdései. 457—458. old.

⁸⁹ I. V. Sztálin. Rövid életrajz. Szikra 1949. 50. old.

Sztálin elvtárs munkája a bolsevikok igen fontos dokumentuma a nemzeti kérdés elméletére és programjára vonatkozólag, amely hatalmas nemzetközi szerepet játszott a kérdés elméleti és gyakorlati megoldásában. „Élesen és nagy erővel állított szembe ez a munka két módszert, két programot, két világnézetet a nemzeti kérdésben: a II. Internacionáléét és a leninizmusét. Sztálin Leninnel együtt összezúzta a II. Internacionálénak a nemzeti kérdésben vallott opportunistá nézeteit és dogmáit. Lenin és Sztálin voltak azok, akik a nemzeti kérdés marxista programját kidolgozták. Munkájában Sztálin kifejtette a nemzet marxista elméletét, megformulázta a nemzeti kérdés megoldása bolsevik módszerének alapjait (azt követelve, hogy a nemzeti kérdést tekintsék a proletárforradalom általános kérdése egy részének, elszakíthatatlan kapcsolatban az imperializmus korszakában kialakult egész nemzetközi helyzettel), megalapozta a munkások nemzetközi tömörítésének bolsevik elvét”⁹⁰.

Ugyanakkor, amikor a bolsevik párt kifejezésre juttatta az oroszországi munkásosztály mindjobban erősödő forradalmi törekvését, irányította és vezette a munkásmozgalmat, addig a nyugateurópai országokban és az Egyesült Államokban a szocialista pártokat béklyóba verte az opportunizmus. Ezek a szocialista pártok még az első világháború előtt hatalmas lendülettel kibontakozó munkásmozgalmakat — Németországban a ruhrvidéki bányászok sztrájkját, Írországbán a dublini harcokat, Franciaországban a munkások, parasztok és alkalmazottak tömegmozgalmát, a Coloradóban (Egyesült Államok) lefolyt sztrájkot — sem támogatták. Lenin megállapítása szerint a németországi munkásmozgalom legnagyobb szerencsétlensége az volt, hogy a munkásosztálynak a háború előtt nem volt harcos, forradalmi pártja. De Nyugat-Európa többi or-

⁹⁰ Ugyanott, 50—51. old.

szágának és Amerika országainak sem volt ilyen pártja a háború előtt.

A II. Internacionálében a bolsevik párt volt az egyetlen következetesen forradalmi párt, amely a szocialista forradalomért vívott harcban a nemzetközi proletariátus igazi vezetője volt. „Az imperialista háború nehéz szakaszába a bolsevik párt a proletár internacionalizmus kibontott zászlajával lépett”⁹¹.

Amikor kitört az imperialista háború, a II. Internacionále megszűnt létezni. Az Internacionále egymással harcbanálló, külön szociálsovinisza pártokra esett szét. A II. Internacionále és a szociáldemokrata pártok vezetői elárulták a munkásosztály ügyét és most már nem burkolt, hanem az imperialista burzsoáziának nyílt kiszolgálóivá és ügynökeivé váltak.

Csak a bolsevikok pártja volt az a párt, amely minden habozás nélkül magasra emelte az imperialista háború ellen vívott elszánt harc zászlaját és hű maradt az igazi nemzetköziség eszméjéhez.

*

A XIX. század utolsó negyedében és a XX. század első éveiben a munkásmozgalom új, magasabb színvonalra emelkedett. Ebben az időszakban „...Marx tanítása teljes győzelmet arat és — szélesen terjed”⁹². A marxizmus behatolt a munkásság tömegmozgalmába. Megalakultak a munkásság tömegszervezetei, „...alapjukban proletár, szocialista pártok alakulnak...”⁹³ 1889-ben, a kapitalizmus aránylag „békés” fejlődésének időszakában megszületett a II. Internacionále — a munkásosztály nemzetközi szervezete —, amelynek vezetése Engels halála után (1895) az opportunisták kezébe került.

⁹¹ A SzK(b)P története. 195. old.

⁹² Lenin. Marx, Engels, marxizmus. 68. old.

⁹³ Ugyanott.

A kapitalizmus imperialista szakaszába való átmenetével egyidejűleg a burzsoázia fokozottabb mértékben vásárolta meg a munkásosztály vezető rétegét. A munkásarisztokrácia, amely a munkásosztályon belül a burzsoázia ügynöke volt, tagadta a forradalmi harcot és csak a parlamenti tevékenységet ismerte el. A munkásarisztokrácia az opportunizmus alapvető társadalmi bázisává lett. Az opportunisták — mind a jobboldaliak, mind a centristák — szóban ugyan marxistáknak nevezték önmagukat, de „... a marxizmust csak közvetlenül forradalmi oldalának *kizárásával* fogadták és fogadják el. A parlamenti harcot nem olyan harci eszköznek tekintették, amely különösen meghatározott történelmi időszakokban alkalmas, hanem a harc legfőbb és csaknem kizárólagos formájának, amely szükségtelenné teszi az «erőszakot», a «hódításokat», a «diktatúrát»”⁹⁴.

Marx és Engels nagy művét folytatva, Lenin és Sztálin kérlelhetetlen harcot folytattak azért, hogy a proletárpártokat megtisztítsák az opportunizmustól. A XX. század elején a nemzetközi forradalmi mozgalom központja Oroszországba tevődött át. Az Oroszországban érlelődő forradalom elkerülhetetlenül nemzetközi jelleget öltött. Lenin és Sztálin, az oroszországi forradalmi mozgalmat vezetve, a hazai és nemzetközi opportunizmus ellen harcolva teremtték meg Oroszországban a bolsevik pártot. A demokratikus centralizmus elvén felépült, a tömegekkel szoros kapcsolatban álló és az élenjáró forradalmi elmélettel felvértezett bolsevik párt, az oroszországi forradalmi harc tapasztalata alapján a gyakorlatban mutatta meg, hogy a harc parlamenti módszerei egyáltalán nem elegendők.

„Vagy add meg magad kényre-kedvre a tőkének, tengődj a régi módon és süllyedj mind lejjebb, vagy

⁹⁴ Lenin Művei. 4. kiad. 10. köt. 223. old. (oroszul).

nyúlj új fegyver után — így veti fel a kérdést az imperializmus a proletariátus milliós tömegei előtt⁹⁵.

Lenin és Sztálin a proletariátus forradalmi harcának új harci formákat és új fegyvereket adtak. Lenin és Sztálin a forradalmi elmélet és gyakorlat minden kérdésében kérlelhetetlen harcot folytattak a II. Internacionále opportunistáival szemben.

Lenin és a bolsevikok, az opportunisták ellen küzdve, támogatták a baloldaliakat a II. Internacionáleban, ugyanakkor élesen bírálták hibáikat, ingadozásait és következetlenségüket.

A II. Internacionále tevékenységét értékelve meg kell állapítanunk, hogy fennállásának első szakaszában — Engels életében — a II. Internacionále minden határozatlansága és hibája mellett mégis elősegítette, hogy a „marxizmus szélében elterjedjen“ és a munkásosztály „erejét összegyűjtsék“. Egész további története az opportunizmus növekedésének jegyében folyt le és a II. Internacionále az osztályharc álláspontjáról mindjobban átcsúszott a burzsoáziával való szövetség álláspontjára.

A II. Internacionále vezetői az 1914-es imperialista világháború kitörésének első pillanatától bebizonyították, hogy aljas módon elárulták a proletariátust és az imperialista háború híveivé váltak.

Ugyanakkor, amikor a Kommunista Internacionále a leninizmus alapján új életre keltette az igazi proletárnemzetköziséget, a II. Internacionále pártjai továbbra is elárulták a munkásosztály érdekeit és a burzsoá kozmopolitizmus nevében harcoltak a proletárnemzetköziség ellen.

A világ proletariátusa és valamennyi dolgozója előtt leplezetlenül kibontakozott a II. Internacionále pártjai által folytatott politika igazi lényege: a kapitalizmus nyílt védelmének politikája. A szociáldemokra-

⁹⁵ Sztálin Művei. 6. kot. 81. old.

ták és a burzsoázia együttműködésének eredménye: imperialista háború, a dolgozók millióinak pusztulása, munkanélküliség, éhség és nyomor lett. Napjainkban pedig a proletariátus érdekeit nyíltan eláruló és eladó szociáldemokrácia az imperialista burzsoázia előretolt osztagává vált.

A jobboldali szociáldemokraták az imperializmus eszmei fegyverének, a kozmopolitizmusnak házalói és propagandistái, akiknek az a céljuk, hogy megzavarják a népek tájékozódóképességét és megbontsák egységüket.

A jobboldali szociáldemokraták tették elsőnek magukévá Churchill jelszavát a szocializmus országa ellen indítandó új „kereszteshadjáratról”. Ők az ideológiai hangadói ma is azoknak a reakciós politikai és katonai tömböknek, amelyeket az imperializmus szervez a Szovjetunió és a népi demokratikus országok elleni háború előkészítése érdekében.

A bűnös háborús politikát folytató jobboldali szociáldemokraták — Léon Blum, Saragat, Bevin, Spaak és Schumacher — a csődbejutott II. Internacionále kreatúrái.

A munkásosztály egyesítéséért folyó harc sikerének alapvető feltétele, hogy minden vonalon leleplezzük az imperializmus szolgálatában álló jobboldali szociáldemokraták politikáját, a demokrácia és a szocializmus ügye ellen elkövetett árulásukat.

AZ ELSŐ IMPERIALISTA VILÁGHÁBORÚ

1. IMPERIALISTA BLOKKOK KIALAKULÁSA ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ DIPLOMÁCIAI ELŐKÉSZÍTÉSE

„A marxisták — mondotta Sztálin elvtárs — nem egyszer kijelentették, hogy a kapitalista világ gazdasági rendje általános válságok és háborús összeütközések elemeivel terhes és hogy ennek a világkapitalizmusnak fejlődése a mi időnkben nem tervszerűen és egyenletesen, hanem válságokon és háborús katasztrófákon keresztül tör utat... a kapitalista gazdasági világrend első válságának eredményeként kirobbant az első világháború...”¹

Az első imperialista világháború előkészítése már akkor megkezdődött, amikor a kapitalizmus éppen csak belépett fejlődésének monopolkapitalista szakaszába. A különböző imperialista tömbök akkor kezdtek kialakulni. Németország volt az első olyan koalíció megszervezője, amely a világ újrafelosztását tűzte ki céljául.

Miután Németország uralkodó osztályai szétzúztak két európai nagyhatalmat (Ausztriát és Franciaországot), minden erejükkel azon igyekeztek, hogy Németországot katonai és politikai szövetségek falával vegyék körül. Oroszországnak elegendő oka volt

¹ Sztálin. Beszéd Moszkva Sztálin-kerületének választói gyűlésén. 1946 február 9. Lásd Olvasókönyv a marxizmus-leninizmus tanulmányozására. 1. kiad. 1. köt. Szikra 1949. 206. old.

arra, hogy ellenséges hangulatot tápláljon Németország iránt, különösen azért, mert Németország az orosz-török háború és a Berlini Kongresszus idején nyíltan ellenséges álláspontra helyezkedett Oroszországgal szemben. Az orosz-német viszony romlásához a hetvenes évek végén nem kis mértékben hozzájárult az a tény is, hogy Németországban védővám-mal akadályozták a kenyérgabona behozatalát. Az orosz-német szövetség alá volt aknázva.

Franciaország az 1870—1871-es háború után Németország engesztelhetetlen ellensége lett.

Ugyanakkor a legyengült és nemzetiségi viszályoktól terhes Ausztria-Magyarország hajlandó volt arra, hogy közeledést keressen Németország felé. 1879-ben megkötötték az osztrák-német szövetséget, amely katonai szövetség volt és elsősorban Oroszország ellen irányult.

Az osztrák-német szövetséget 1882-ben kiegészítették Németországnak és Ausztria-Magyarországnak Olaszországgal kötött szövetségével. Ennek az új szövetségnek az éle Franciaország ellen irányult. Ilymódon Németország lett az úgynevezett hármasszövetségnek — ennek az Oroszországgal és Franciaországgal szemben létrehozott ellenséges koalíciónak a vezetője.

Az akkoriban folytatott egész német külpolitika azt bizonyította, hogy a német uralkodó osztályok Franciaországot a politikai elszigeteltség állapotában igyekeztek tartani és mindent elkövettek, hogy megakadályozzák Oroszország közeledését Franciaországhoz. Franciaország és Oroszország között azonban a nyolcvanas évek végén — Bismarck minden igyekezete ellenére is — közeledés történt.

Franciaországnak szövetségesre volt szüksége a Németország részéről fenyegető háború idejére. A francia burzsoázia gazdasági érdekei is megkívánták, hogy közeledjenek Oroszországhoz. Franciaországnak nagyobb szüksége volt katonai szövetségesre, mint

Oroszországnak, de Oroszország is óvakodott attól, hogy a hármasszövetséggel szemben elszigetelődjék. Oroszország és Franciaország 1892-ben katonai megállapodást kötött, amely válasz volt a hármasszövetség megalakítására. Ezt a megállapodást 1893-ban öntötték végleges formába. A megállapodás lényegesen megváltoztatta az európai erőviszonyokat.

Európa legnagyobb hatalmai két egymással ellenségesen szembenálló csoportra oszlottak: egyik a német tömb, másik a francia-orosz szövetség volt. Ekkor úgy látszott, mintha Anglia az eseményeken kívül állott volna.

A nyolcvanas és kilencvenes években Anglia viszonya Oroszországhoz és Franciaországhoz egyáltalán nem volt barátságos. Anglia és Oroszország érdekei Ázsiában, Anglia és Franciaország érdekei pedig Afrikában ütköztek össze. Anglia nemcsak fenntartotta, hanem energikusan ki is szélesítette gyarmati monopóliumát és harcolt mind az orosz cárizmus, mind pedig Franciaország gyarmatpolitikája ellen.

A német diplomaták igyekeztek kihasználni az angol-orosz és angol-francia ellentéteket. 1887-ben Bismarck támogatta Ausztria-Magyarországot és Olaszországot abban, hogy a Földközi-tenger kérdésében megállapodást kössenek Angliával. Caprivi német kancellár (Bismarck utóda) 1890-ben egyezményt kötött Angliával, amelynek értelmében a németek Helgoland szigetért cserében átengedték Angliának Zanzibar szigetét. Ezeknek a megállapodásoknak azonban a nemzetközi politika szempontjából nem volt döntő jelentőségük.

Anglia a kilencvenes évekig továbbfolytatta a „splendid isolation” (előkelő elszigeteltség) régi politikáját. Évszázados ipari hegemoniája, a szigetország földrajzi helyzete és a tengerek feletti uralma lehetővé tette, hogy sokáig megőrizze hagyományos álláspontját és egyik nagyhatalommal se kössön

olyan hosszúlejárátú politikai szövetséget, ami kötöttséget jelentett volna részére. A XIX. század végén azonban gyökeresen megváltozott a helyzet. A német áruk konkurrenciája riadalmat keltett az angol tőkés körében. A Keleten, különösen Törökországban mindjobban terjeszkedő német tőke szintén nyugtalanította Angliát, mivel Németország előretörése a Perzsa-öböl felé veszélyeztette Anglia indiai érdekeit. Mindennél jobban nyugtalanította azonban Angliát a német hajóhad erősödése. Németország a kilencvenes évek végéig megelégedett nagy szárazföldi hadsereg fenntartásával, de 1898-ban hatalmas haditengerészeti flottát kezdett építeni. Nyilvánvaló volt, hogy Németország a világ újrafelosztásáért vívandó harcra készül. Amikor a német külpolitika legfőbb célja a gyarmathódítás lett, az angol-német viszony mind élesebbé vált: Anglia kezdett aggódni gyarmati birtokai miatt. A XX. század elején a Németország és Anglia közötti ellentétek rendkívül kiéleződtek. Az imperialista világban a német-angol antagonizmus alapvetővé vált.

Lenin megállapította, hogy a háborúk a kapitalizmus elmaradhatatlan kísérői. Az idegen földek kifosztása, gyarmatok meghódítása, kirablása és az új piacokért folyó harc nem egyszer adott okot a kapitalista államok hódító háborúira. „A háborúk különösen elkerülhetetlenekké váltak, amikor a XIX. század végén és a XX. század elején a kapitalizmus végleg elérte fejlődésének legfelsőbb és utolsó fokát, amikor átnőtt imperializmusba”². Az imperializmus a kapitalizmus monopolista szakasza, „...mert egyrészt a finánc-tőke nem más, mint néhány igen nagy monopolista bank tőkéje, amely egybeolvadt az ipari kapitalisták monopolista szövetségeinek tőkéjével; másrészt pedig, a világ felosztása átmenet arról a gyarmatpolitikáról, amely akadálytalanul terjeszkedhet a még

² A SzK(b)P története. 196. old.

egyetlen tőkés állam által sem elfoglalt területeken, a már teljesen felosztott földterületek monopolista birtoklásán alapuló gyarmatpolitikára”³. A XX. század elején a világ már fel volt osztva néhány imperialista állam között. Most bekövetkezett a gyarmatok és a finánctőke „befolyási övezeteinek” újrafelosztása. A világ újrafelosztásáért folyó harc az imperialista rablók (Anglia, az Egyesült Államok, Németország, Japán és a cári Oroszország) csoportjai között kezdődött; ezek aztán más államokat is bevontak harcukba.

Anglia a XX. század elején szövetségeseket kezdett keresni, mert félt Németország megerősödésétől. A régi angol-francia ellentétek háttérbe szorultak. Az Elzász és Lotaringia miatt keletkezett francia-német ellentétekhez ugyanis új, gyarmati ellentétek (Marokkó) csatlakoztak, ezért Anglia és Franciaország uralkodó körei arra a következtetésre jutottak, hogy Németország ellen együttesen kell fellépniök. Ennek eredményeként Anglia és Franciaország 1904 április 8-án egyezményt kötött, amelyet „antant” vagy „szívélyes megegyezés” (Entente cordiale) néven ismerünk.

Az 1904-es angol-francia egyezmény rendezte Anglia és Franciaország gyarmatpolitikájának kérdéseit és megteremtette az előfeltételeket a Németország elleni további közös fellépéshez.

A német diplomaták ismételten kísérletet tettek arra, hogy Oroszország kiszakításával (1905. évi björköi egyezmény) szétrobbantsák a mindjobban megerősödő németellenes koalíciót, de ezek a kísérletek nem jártak sikerrel. Sőt, azt eredményezték, hogy Anglia sietve a cári Oroszországgal való megegyezés politikájának útjára tért, amely legyengült a Japánnal folytatott háborúban. Anglia és Oroszország 1907-ben egyezményt kötött a perzsiai „befolyási övezetek” felosztásáról.

³ Lenin Művei. 22. köt. 276. old.

Igy alakult ki Franciaország, Anglia és a cári Oroszország hármass egyezménye az úgynevezett antant, amely szemben állt a Németország vezette, már előbb létrejött hármasszövetséggel. Mindkét koalíció arra törekedett, hogy kiegészítő egyezmények révén Európa más országait — különösen a Balkán-félsziget államait is a maga oldalára vonja. De mindkét koalíción belül ellentétek is voltak. Nemsokára viszály keletkezett Olaszország és Ausztria között Isztria és Trieszt ősi szláv területei miatt, amelyek ebben az időben az Osztrák-Magyar Monarchiához tartoztak. Olaszország formailag továbbra is tagja maradt a hármasszövetségnek, de fokozatosan eltávolodott az osztrák-német tömb országaitól.

Igy tehát a küszöbönálló háború az államok csoportosulása és két koalícióban való megoszlásuk miatt nem lehetett lokális, helyi jellegű, csakis világháború. Jellegét tekintve, a már felosztott világ újrafelosztásáért folyó imperialista háborúnak indult. Annak a politikának a folytatása volt, amelyet az imperialista hatalmak már a háborúelőtti időben is folytattak. A világháborút megelőző valamennyi konfliktusnak tisztán imperialista jellege volt. Ilyen konfliktusok voltak: az Osztrák-Magyar Monarchia 1908-ban annektálta Bosznia-Hercegovinát; 1911-ben a marokkói válság, az 1911-es olasz-török háború, amelynek az lett az eredménye, hogy Olaszország megszállta a törökök afrikai gyarmatait — Tripolitániát és Cirenaiát; végül a Törökország elleni háború zsákmányának felosztásáért kitört második balkánháború. A nemzetközi válság mindjobban érlelődött.

„Senki sem mondhatja — írta ebben az időben Sztálin elvtárs —, hogy a balkánháború a bonyodalmak végét, nem pedig kezdetét jelenti”⁴.

Az imperialista háború a kapitalizmus egyenlőt-

⁴ Sztálin Művei. 2. köt. Szikra 1949. 390. old.

len fejlődésének elkerülhetetlen következménye volt; ez az egyenlőtlen fejlődés különösen a kapitalizmus monopolista szakaszára jellemző. A háború a tőkés világgazdasági rendszer első válságának volt az eredménye.

A munkásszervezetek befolyásának növekedése, a munkások politikai tevékenységének fokozódása, valamint a tömegsztrájkok és az időnként kirobbanó barrikádharok sorozata rendkívül nyugtalanította az imperialistákat.

Lenin a világháborút közvetlenül megelőző időszak munkásmozgalmát jellemezve megállapította, hogy az oportunizmus engesztelhetetlen ellentétben áll a munkásság forradalmi tömegmozgalmának alapvető érdekeivel. Az oportunizmus több országban megérett, túlérlelődött, elrothadt és teljesen egybeolvadt a burzsoá politikával. De ezzel egyidejűleg a munkásmozgalom forradalmi irányzata is megérett és megerősödött.

A berlini Moabit- és Wedding-negyedekben, 1910-ben lezajlott barrikádharok, a munkások, parasztok, katonák és alkalmazottak franciaországi tömegmozgalma, az angol vasutasok 1911-es általános sztrájkja, az osztályok közötti összecsapásokká fokozódott 1912-es angol bányászsztrájk, a torinói, milanói és firenzei barrikádharok, az olasz munkások harca, akik 1914-ben Fabriano városában kezükbe ragadták a hatalmat, az Egyesült Államokhoz tartozó Colorado államban az 1913—1914-ben lefolyt osztályküzdelmek (az úgynevezett „kis polgárháború”), az oroszországi forradalmi mozgalom fellendülése és az 1914. évi pétervári barrikádharok — mind olyan fenyegető események voltak, amelyek rémülettel töltötték el az imperialista államok uralkodó osztályait. Az imperialista burzsoázia tervei szerint a háborúnak a dolgozó tömegek figyelmét el kellett volna terelnie a forradalmi harcról.

A burzsoá kormányok háborúba kergették a néptömegeket, embermilliókat mozgósítottak és a kegyetlenségig menő szigorú háborús intézkedéseikkel arra törekedtek, hogy meggyengítsék a munkásmozgalmat és fizikailag is megsemmisítsék a forradalmár munkásokat. A burzsoázia a sovinizmus felszításával igyekezett elérni, hogy a munkástömegek körében megakadályozhassa a proletárforradalom eszméjének terjedését.

Az 1905-ös orosz forradalom után a világ tanúja lehetett az ázsiai gyarmati és félgyarmati országok, valamint az elnyomott európai országok népei hatalmas erejű forradalmi megnyilvánulásainak. Az imperialisták uralmuk fenntartása érdekében intervenciókat szerveztek az európai és ázsiai népek demokratikus mozgalmai ellen. Az imperialista háború egyenes folytatása volt a hódítások, rablások és hallatlan kegyetlenkedések politikájának, amelyet a németek, angolok, franciák folytattak a gyarmati és félgyarmati országokban⁵.

Az első világháború küszöbén újult erővel lángolt fel Európa elnyomott népeinek szabadságharca is. Az egész világot megrázták az írországi, Dublinben lefolyt harcok és azok a kegyetlen megtorló rendszabályok, amelyeket az angolok alkalmaztak a felkelő írekkel szemben. Az osztrákok és magyarok vad kegyetlenséggel fojtották el a cseh, horvát, szerb és a többi elnyomott szláv nép megmozdulásait. Az imperialisták abban reménykedtek, hogy a háború kirobbantása új eszközt szolgáltat nekik a nemzetiségi mozgalmak felszámolásához.

A világháború egyetlen olyan ellentétet sem tudott megoldani, amelyek a tőkés társadalom természetéből származnak, hanem „...mindezeket az ellen-

⁵ Lásd *Lenin Művei*. 3. kiad. XXX. köt. 339. old. (oroszul).

téteket egy csomóba kötötte és a mérleg serpenyőjébe vetette, s ezzel meggyorsította és megkönnyítette a proletariátus forradalmi csatáit”⁶.

2. AZ ELSŐ IMPERIALISTA VILÁGHÁBORÚ KEZDETE

Már a második balkánháború is jól kifejezte a „nagyhatalmak” erőviszonyait. Bulgária mögött Ausztria-Magyarország és Németország, a balkáni államok csoportja — Szerbia, Görögország és Montenegró — mögött pedig az antant állott. A bukaresti békekötés az osztrák-német koalíció részleges vereségét jelentette. Az osztrák kormány, amely arra törekedett, hogy monopolhelyzetet biztosítson magának a Balkán-félszigeten, ettől kezdve — Németország biztatására — ürügyet keresett a Szerbia elleni támadásra. A Balkán-félsziget lett volna az az összekötő kapocs, amely Ausztria-Magyarországot és Németországot Törökország ázsiai tartományaival fűzi össze, ahová a német terjeszkedés irányult. Oroszország viszont azokat a nagyszerb szervezeteket támogatta, amelyeknek célja, hogy Bosznia és Hercegovina újraegyesüljön Szerbiával. Így tehát a Balkán-félsziget a hármasszövetség és az antant harcának küzdőtere lett.

Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökös 1914 június elején Konopist városában találkozott II. Vilmos német császárral. Hivatalos közlemény szerint Vilmos császár azért érkezett Konopistbe, hogy az ottani, óriási kiterjedésű park rózsáiban gyönyörködjék. A valóságban azonban az 1914. évi háború két „főmeltóságú” bűnösének „üzleti” találkozásáról volt szó.

Konopistben igyekeztek teljes egészében felmérni a helyzetet. Számításba vették, hogy a francia hadsereg

⁶ *Szálai* Művei. 6. kot. 82. old.

létszámát — a hároméves katonai szolgálatról szóló törvény bevezetése alapján — egy évnél hamarabb nem emelhetik fel. Azt is számításba vették, hogy Perzsia miatt Anglia és Oroszország között bizonyos mértékben élessé vált a viszony. Végül tekintetbe vették, hogy Oroszország (a Németországban kialakult vélemény szerint) még nem készült fel a háborúra. Ferenc Ferdinánd azt bizonygatta II. Vilmos császárnak, hogy a cári Oroszország beavatkozásától nem kell tartaniok, mivel „belső nehézségei túlságosan nagyok ahhoz, hogy megengedhetnék a támadó külpolitikát”. II. Vilmos császár teljes mértékben helyeselte Ferenc Ferdinánd véleményét. A német császár és az osztrák trónörökös arra a következtetésre jutott, hogy elérkezett a legkedvezőbb időpont a háború kirobbantására. Ha ezt a pillanatot elszalasztják, már késő lesz. Németország felkészült a háborúra, tehát feltétlenül ki kell használni az adott helyzetet, szét kell zúzni Szerbiát. Meg kell vetniök a lábukat előbb a Balkán-félszigeten, azután majd rátérhetnek a további hódításokra.

II. Vilmos és Ferenc Ferdinánd elszámították magukat, amikor azt hitték, hogy közös balkáni hadjáratuk könnyű séta lesz és nem ütközik senki részéről ellenállásba. Szazonov orosz külügyminiszter a kónopisti találkozóval csaknem egyidejűleg Konstancába látogatott, s ott kijelentette, hogy „... abban az esetben, ha... Ausztria bármilyen ürüggyel megtámadná Szerbiát”, lehetségesnek tartja az Oroszország és Ausztria-Magyarország közötti összeütközést, ami európai háborút vonhat maga után.

Minden előkészület megtörtént a Szerbia elleni osztrák támadásra, most már csak ürügyre volt szükség, hogy megkezdhessék a háborút. Az osztrákok a provokáció eszközhöz folyamodtak. Az osztrák hadsereg nagygyakorlatainak színhelyét közvetlenül a szerb határ közelében jelölték ki. Ferenc Ferdinánd, a szerbek esküdt ellensége, 1914 június 28-án Bosz-

nia fővárosába, Szarajevóba érkezett, hogy résztvegyen a hadgyakorlatokon. Nem volt véletlen, hogy Ferenc Ferdinánd éppen ezen a napon érkezett Szarajevóba. Június 28-a a szerb nép gyásznapja volt, amelyről Szerbia népe minden esztendőben megemlékezett. Ferenc Ferdinánd provokatív magatartása nagy felháborodást keltett a szerb nacionalista körökben. Ferenc Ferdinándot meggyilkolták. A terrorcselekményt a szerb nacionalista szervezet két tagja — Csabrinovics és Princip — hajtotta végre.

Az osztrák-német tömb a szarajevói gyilkosságot használta fel a háború kirobbantásának ürügyéül.

„Most — vagy soha!” — ilyen lakonikusan értékelte II. Vilmos császár a helyzetet. Azt kívánta, hogy az osztrák kormány, a szarajevói gyilkosság ürügyét felhasználva, üzenjen háborút Szerbiának. Követelte, hogy Szerbiát állítsák teljesíthetetlen feltételek elé és ezzel tegyék elkerülhetetlenné a háborút. Ugyanakkor a leggondosabban kellett leplezni azt a tényt, hogy a háborút Németország sugalmazta Ausztriának. II. Vilmos császár utasítást adott a német hadseregnek és a haditengerészetnek, hogy készüljenek fel a hadicselekményekre, majd tengeri utazásra indult. Ezzel azt akarta kifejezésre juttatni, hogy semmiféle komoly esemény nem várható.

Németország biztatására Ausztria-Magyarország 1914 július 23-án ultimátumot intézett Szerbiához és követelte, hogy a szerb kormány 48 órán belül minden fenntartás nélkül fogadja el. Az ultimátum értelmében a szerb kormánynak haladéktalanul fel kellett volna oszlatnia minden osztrákellenes propagandával gyanúsított szervezetet, az állam szolgálatából el kellett volna bocsátania mindazokat a személyeket, akiket az osztrák kormány az osztrákellenes propaganda bűnöseinek tartott és végül Ausztria-Magyarország bíráóságát és rendőrhatalmát be kellett volna vonnia a szerb nacionalista szervezetek tevékenységének felül-

vizsgálásába és az osztrák trónörökös meggyilkolása körülményeinek kinyomozásába. E követelések teljesítése Ausztria-Magyarország közvetlen beavatkozását eredményezte volna Szerbia belügyeibe; teljesítésük a politikai önállóság elvesztését jelentette volna az ország számára. Szerbia azonban Oroszország tanácsára mégis elfogadta az ultimátum csaknem valamennyi követelését és csak azt javasolta, hogy Ferenc Ferdinánd meggyilkolása körülményeinek tisztázását adják át kivizsgálásra a hágai nemzetközi bíróságnak. A szerb kormány kötelezte magát, hogy elfogja ismerni a nemzetközi bíróság döntését. Szerbia azonban hiába igyekezett békés úton rendezni a konfliktust: Ausztria-Magyarország — Németország sürgetésére — július 28-án hadat üzent Szerbiának.

Németország nagy titokban megkezdte csapatai mozgósítását és a mozgósított hadsereget a határ mentén vonta össze. A cári kormány az angol-francia imperialisták ösztönzésére szintén elrendelte az általános mozgósítást. Németország 1914 augusztus 1-én hadat üzent Oroszországnak, majd két nappal később Franciaországnak is. Azért sietett ennyire az imperialista háború kirobbantásával, mert Anglia semlegességére számított orosz- és franciaellenes háborújában. Az angol kormány azonban provokációs álláspontra helyezkedett: az angol diplomaták az osztrák-szerb konfliktus legválságosabb pillanatában sem Németországnak, sem Oroszországnak nem adtak határozott választ és ezzel elősegítették, hogy Németország kirobbantsa a háborút.

Németország, jóelőre kidolgozott haditervét megvalósítva, megsértette a belgák semlegességét és behatolt Belgium területére. Az angol kormány követelte, hogy Németország haladéktalanul vonja ki csapatait Belgiumból. Németország választ sem adott az angol követelésre és továbbfolytatta előretörését.

A belga semlegesség megsértése volt az ok arra,

hogy Anglia augusztus 4-én hadat üzenjen Németországnak. Nemsokára Japán is hadbalépett az antant oldalán. Így tehát a Szerbia elleni osztrák-magyar hadüzenet után két-három héttel már csaknem valamennyi „nagyhatalom” belépett a háborúba.

Igy kezdődött az imperialista világháború, amelyre már régen készült valamennyi imperialista állam. A háború egyenes következménye volt a világ újrafelosztásáért vívott harcnak. A háború bűnösei — a világ valamennyi imperialistája. A világháború a két imperialista tábor harcát juttatta kifejezésre.

Németország sietett, hogy a háborút addig kezdje meg, amíg ellenségei fel nem készültek. A háborúra készülő német imperialisták nagy hadsereget szerveztek, ezt a hadsereget állig felfegyverezték, a határok mentén hatalmas erődítményeket építettek és kidolgozták a hadvezetés részletes stratégiai tervét. Az ellenség táborában rengeteg német kém és diverzáns végzett aknamunkát. A háborúra készülő „...német burzsoázia, mely azt a mesét terjeszti, hogy védelmi háborút folytat, valójában a számára legalkalmasabb időpontot választotta ki a háborúra, amikor kihasználhatja haditechnikájának legújabb vívmányait és megelőzheti Oroszország és Franciaország már tervbevett és elhatározott újabb fegyverkezését”⁷.

Mindegyik hadbalépő országnak megvolt a saját hódító terve. A német imperialisták nagykiterjedésű gyarmatbirodalmat akartak létesíteni. Abban reménykedtek, hogy birtokukba kerítik az angol, francia, belga és portugál gyarmatokat, meghódítják Franciaország vasércben gazdag határmenti területeit, megszállják egész Belgiumot és Hollandiát. Abban reménykedtek, hogy Oroszországtól elszakítják a Baltikumot és ezzel megfosztják természetes határaitól a Balti-tenger mentén. Meg akarták hódítani Lengyel-

⁷ Lenin Művel. 21. köt. 14. old.

országot és Ukrajnát. Ausztria-Magyarországgal együtt arra számítottak, hogy szilárdan megvetik lábukat a Balkán-félszigeten és teljesen befolyásuk alá vonják Törökországot.

Az első világháborút Németországgal közösen az imperialista Osztrák-Magyar Monarchia provokálta ki. A nemzetiségi viszályoktól terhes Ausztria-Magyarország arra számított, hogy rabságba hajthatja a délszláv népeket.

Törökország, amelyet a németek sodortak háborúba, a Kaukázusontúlt akarta elhódítani Oroszországtól.

„A cári Oroszország Törökország felosztására törekedett, s a Fekete-tengerből a Földközi-tengerbe vezető szorosok (a Dardanellák) meghódításáról, Konstantinápoly elfoglalásáról ábrándozott. Az Ausztria-Magyarországhoz tartozó Galícia meghódítása szintén beletartozott a cári kormány terveibe.

Anglia a háború révén veszedelmes versenytársának, Németországnak szétzúzására törekedett, mert a német áruk a háború előtt mindinkább kiszorították a világpiacon az angol árukat. Ezenkívül Angliának még az volt a szándéka, hogy Törökországtól elragadja Mezopotámiát és Palesztinát s hogy Egyiptomban szilárdan megvesse a lábát.

A francia tőkésék el akarták hódítani Németországtól a szénben és vasban gazdag Saar-medencét és Elzász-Lotaringiát, amelyet Németország az 1870—1871-es háborúban vett el Franciaországtól⁸.

A japán imperialisták azért léptek hadba, hogy megszerezzék Németország csendesóceáni gyarmatait, de legfőképpen arra törekedtek, hogy amíg a többi imperialista ország az európai háborúval van elfoglalva, azalatt szilárdan megvethessék a lábukat Kínában.

⁸ A SzK(b)P története. 197—198. old.

Olaszország eleinte ingadozott a hármasszövetség és az antant között. De miután nagyösszegű kölcsönt és egy ígéretet kapott az antanttól, melynek értelmében nagykiterjedésű területekkel fogják kárpótolni, sorsát összekötötte az antant sorsával. Hadbalépett az antant oldalán, hogy gyarmatait növelhesse és behatolhasson a Balkán-félszigetre.

Az Egyesült Államok hosszabb időn át tartózkodott a hadbalépéstől, majd az antant oldalán vett részt a háborúban. Az antant országaival folytatott, bús hasznot biztosító kereskedelem és pénzügyi támogatás sokmilliárdos nyereséget jelentett. A világ bankárjává vált Egyesült Államokat az antant országaihoz erős pénzügyi kötelékek fűzték. Nem engedhette meg, hogy Németország győzzön, mert Németország megerősödése végeredményben veszélyt jelentett volna az Egyesült Államok számára. Az Egyesült Államok részvétele az első világháborúban az amerikai imperializmusnak a világhuralomért folytatott harca kezdetét jelentette. Lenin 1916-ban a következőképpen jellemezte az amerikai monopóliumok Wilson elnök által megvalósított, nagyratörő terveit: „...Wilson, a háborúban milliárdokat nyert burzsoázia képviselője, olyan kormány feje, amely nyilvánvalóan egy második nagy imperialista háború céljából eszeveszettül fokozta az Egyesült Államok fegyverkezését...”⁹

Az 1914-ben kitört igazságtalan, imperialista háborúban több mint harminc nagy és kis állam vett részt.

A harctereken több arcvonal alakult ki. Ezek közül kettő volt a legfontosabb:

1) A keleti (orosz) front, ahol az orosz csapatok álltak szemben az egyesült német-osztrák seregekkel. Az orosz front, az antant háborúelőtti stratégiai ter-

⁹ Lenin Művei. 23. köt. 202. old.

veivel ellentétben, a háború legfőbb arcvonala volt. A legjelentősebb harci események éppen ezen a fronton zajlottak le.

2) A nyugati arcvonal, ahol a német seregek az angol, francia és belga csapatok ellen harcoltak.

A többi frontok másodrendű, alárendelt szerepet játszottak.

Németország arra számított, hogy villámszerű előretöréssel szétveri az ellenséget és győzelemmel fejezi be a háborút. Alfred von Schlieffen gróf, német tábornok (aki 1891-től 1905-ig a német nagyvezérkar főnöke volt), kidolgozta az Oroszország és Franciaország elleni háború stratégiai tervét. Németországnak nem volt elegendő ereje, hogy egyszerre két fronton folytasson hosszantartó háborút, pedig nyilvánvaló volt, hogy Németországnak két fronton kell majd harcolnia. Schlieffen e fenyegető helyzet elhárítására kalandor tervet dolgozott ki, amelynek segítségével meg akarta szüntetni Németország előnytelen stratégiai helyzetét. Tervének alapja az az elgondolás volt, hogy „az ellenséget egvenként kell szétverni”, mégpedig oly módon, hogy előbb villámgyors csapást mérnek az egvikre, aztán gyors hadmozdulatokkal minden erőt a másik ellenség szétzúzására összpontosítanak.

A Schlieffen-terv az erők következő megoszlását tervezte: mialatt Oroszország lassan és nehézkesen mozgósítja és vonultatja fel csapatait a fronton (ebben feltétlenül bíztak a német imperialisták), a háborúnak ebben a kezdeti időszakában 12—14 német hadosztályból és 28—30 osztrák-magyar hadosztályból álló biztosító sereget vonultatnak fel az oroszok ellen. Németország erejének zömét — mintegy 70 hadosztályból álló támadó hadseregcsoporthoz a nyugati fronton kell összpontosítani, mégpedig oly módon, hogy ezeknek az erőknek körülbelül háromnegyed részét, vagyis több mint 50 hadosztályt, a német hadsereg jobbszárnyán, Metz és Aachen között összpontosítanak. A fran-

cia-német határon, Metztől egészen a svájci határig csupán 70 hadosztálynyi biztosító hadsereget hagynak az aktív védelem érdekében.

A támadó hadseregcsoporthoz az volt a feladata, hogy a belgák semlegességét semmibe véve, villámgyorsan keresztülhatoljon Belgium területén és a megerősítetlen francia-belga határon át betörjön Franciaország középső részébe. Ezután a Schlieffen-terv értelmében a németeknek meg kell szállniok Pas-de-Calais-t, a La Manche-csatorna partvidékét. Ily módon akarták megakadályozni Angliát abban, hogy Franciaországnak katonai segítséget nyújthasson. A Franciaországba behatoló német csapatoknak a francia hadsereg balszárnyának megkerülésével, északnyugati irányból kellett volna bekeríteniök Párizst, hogy a franciákat hátulról a német határ felé szorítsák és megsemmisítsék. Schlieffen véleménye szerint a nyugati hadszíntéren végrehajtott hadművelet legfeljebb negyven napot vehetett igénybe. Schlieffen azt tervezte, hogy a nyugati fronton aratott győzelem után Németország egész erejét a németek legveszedelmesebb ellenfele — Oroszország ellen vonultatják fel.

Schlieffen terve az ellenség váratlan megtámadását feltételezte, ezért a háborút megelőző időszakban a német diplomátáknak azt a látszatot kellett kelteniök, mintha Németországnak békés szándékai lennének.

Schlieffent 1906-ban nyugdíjazták és a német vezérkar főnökévé Moltke vezérezredest nevezték ki¹⁰. II. Vilmos császár úgy látta, hogy a háború közeledtével Moltke lesz a legalkalmasabb a német hadsereg vezetésére. A sovíniszták Németország multban

¹⁰ Moltke unokaöccse volt az idősebb Moltke tábornagnak, aki 1857-től 1888-ig volt a német vezérkar főnöke. Az idősebb Moltke ez idő alatt a jellegzetesen porosz rendszerű német hadsereg vezetője volt. Bismarckkal együtt ő sugalmazta és szervezte meg az 1866-os porosz-osztrák háborút és az 1870—1871-es francia-porosz háborút.

aratott győzelmeit kapcsolatba hozták az idősebb Moltkével, az újonnan kinevezett vezérkari főnök nagybátyjával. A fiatalabb Moltke lényegében változatlanul meghagyta a küszöbönálló háború általános haditervét, csupán annyit változtatott rajta, hogy a Belgium és Észak-Franciaország ellen vezényelt támadó hadseregcsoportból bizonyos erőket elvont a nyugati arcvonal balszárnnyára és az Oroszország ellen Kelet-Poroszországban felvonuló biztosító hadsereg erősítésére. Ezzel a változtatással engedett a porosz junkeereknek, akik attól féltek, hogy az oroszok betörhetnek Kelet-Poroszországba, és a rajnavideki iparmágnások sürgető követelésének, akik pedig a franciák rajnavideki betörésétől tartottak.

Igy a német támadás már bizonyos mértékig meggyengülve indult Belgium ellen. A belgák — különösen Maubeuge és Antwerpen erődök védelme során — igen erős ellenállást fejtettek ki. Ez az ellenállás mégjobban meggyengítette a támadó hadseregcsoportot. Három héttel a háború kitörése után (1914 augusztus 21 és augusztus 25 között), a francia hadsereg a francia-belga határon megütközött a német hadsereggel. Ez az ütközet charleroi-i csata néven ismeretes. A franciák keményen harcoltak, de nem tudták feltartóztatni a németeket és ezért visszavonultak. A németek harcolva hatoltak tovább Franciaország belsejébe és nem vették észre a német haditerv már most teljesen nyilvánvaló kudarcát. A megsemmisítő vilámháború csődöt mondott. A lelassuló támadás felborította a német vezérkar által feltételezett határidőket. A francia kormány Párizsból Bordeaux városába költözött és sietve felkészült az ellentámadásra.

A francia és az angol hadsereg a Marne-folyónál (1914 szeptember 3 és 10 között) vívott csatában feltartóztatta a Párizs felé törő németeket. A csatában 1,5 millió ember vett részt. A két fél vesztesége majdnem 600 000 halott és sebesült volt. A német hadse-

reg az egész arcvonalon visszavonulásra kényszerült és lövészárkokba ásta magát. Ezzel a nyugati arcvonalon hosszadalmas állóharc kezdődött. Az ellenséges állások bekerítésére irányuló német és a francia hadmozdulatok azt eredményezték, hogy egy 500 kilométeres arcvonal húzódott a La Manche-csatornától a svájci határig.

A német csapatoknak a Marne-folyónál elszenvedett veresége főként azzal magyarázható, hogy a német hadsereg parancsnoksága kénytelen volt néhány hadosztályt elvonni a nyugati arcvonalról. Ezeket a hadosztályokat az orosz hadsereg ellen vezényelték, amely a háború kezdetén betört Kelet-Poroszországba. A keleti arcvonalon harcoló német csapatok élére két kipróbált imperialista vezetőt állítottak. Az egyik Hindenburg volt, a másik Ludendorff.

A francia parancsnokság Párizs megmentése érdekében azt követelte, hogy az orosz hadsereg kezdjen támadást Kelet-Poroszország ellen és ezzel legalább a német csapatok egy részét vonja el a nyugati frontról. 1914 augusztus 17-én és 18-án két orosz hadtest mélyen benyomult Kelet-Poroszország területére és részleges sikereket aratott. Az orosz csapatok működéséből azonban hiányzott az összhang. Az egyes csapatok nem támogatták egymást kellőképpen. A gyengén felszerelt, tehetségtelen tábornokok vezette orosz csapatok felett a németek két csatát nyertek: az augusztus 23 és 31 között vívott tannenbergi csatát és a Mazuri-tavaknál szeptember 5 és 15 között vívott ütközetet. Az orosz katonák tízezrei pusztultak el a keletporoszországi mocsarakban. Moltke azonban mégis kénytelen volt elvonni két és fél hadtestet a nyugati harctérről, hogy azokat Kelet-Poroszországba dobja át. Az orosz hadsereg, amely segítséget nyújtott szövetségeseinek és lehetővé tette, hogy azok megállítsák a németek franciaországi támadását — visszavonulásra kényszerült.

Sikeresebben folytak az orosz hadműveletek az osztrák arcvonalon. A nemzetiségi viszályoktól terhes osztrák-magyar hadsereg számos komoly vereséget szenvedett. Az orosz csapatok megnyerték a galíciai csatát (1914 szeptemberében), elfoglalták egész Kelet-Galíciát, megszállták a legnagyobb galíciai városokat, erődöket, és az osztrákokat viasszaszorították a Kárpátokba.

A németek attól tartottak, hogy az orosz csapatok további sikereket aratnak Galíciában, ezért támadást indítottak Varsó irányában. Az orosz csapatok azonban október 9-én hatalmas erejű ellentámadásba lendültek és egészen a határig visszavetették a németeket. Még nagyobb vereséget szenvedtek a németek november közepén Lodz közelében. Kudarcot vallott az a kísérletük, hogy a második orosz hadsereg háttába kerüljenek.

Jóllehet az orosz csapatok Kelet-Poroszországban vereséget szenvedtek, az orosz-német fronton folyó hadműveletek a német-osztrák koalíció szempontjából mégis kedvezőtlenül alakultak. Az oroszok Kelet-Poroszország elleni támadásukkal, valamint galíciai és bukovinai betörésükkel végkép megghiúsították a Schlieffen-tervet. Németország kénytelen volt egyre több és több csapatot átdobni a keleti arcvonalra, ami a nyugati arcvonal hadműveletei során éreztette hatását. A Franciaország mélyébe törő német csapatok támadását feltartóztatták; az angolok időt nyertek a mozgósításra és csapatokat tudtak szállítani az európai szárazföldre. Az orosz csapatok betöréssel fenyegették Sziléziát és Magyarországot.

Az osztrák-magyar hadsereg a balkáni (osztrák-szerb) arcvonalon sem tudott sikereket elérni. Az osztrák-magyar csapatok három ízben — 1914 augusztusában, szeptemberében és novemberében — indultak támadásra, a szerb csapatok azonban decemberben döntő ellentámadást indítottak és megtisztították Szer-

bia területét az ellenségtől. Ettől kezdve egészen 1915 őszéig főként állóharcok folytak az osztrák-szerb arcvonalon.

Törökország 1914 októberében hadbalépett az antant ellen, ami lényegesen megkönnyítette az osztrák-német koalíció helyzetét. A „Goeben” és „Breslau” német cirkálóknak az angolok „hanyag-sága” révén sikerült bejutniuk a Fekete-tengerre és bombázni kezdték a Fekete-tenger orosz partvidékét. A Dardanellákat lezárták, így Oroszország nem kapott hadfelszerelést szövetségeseitől a Fekete-tengeren keresztül. Ehhez járult, hogy a Kaukázusontúl kialakult orosz-török arcvonal igen jelentékeny orosz erőket vont el a Németország elleni harctól. A török hadsereg hadműveletei azonban nem voltak sikeresek: az orosz csapatok Sarikamisnél szétverték a törököket.

3. AZ 1915—1916-OS HADMŰVELETEK

A hosszadalmas állóháború a legkevesbbé sem csökkentette a harc hevét. A küzdő felek mindegyike egyre nagyobb mennyiségű hadfelszerelést és ember-tartalékot vetett harcba. Olaszország 1915 május végén ígéretet kapott az antant hatalmaktól, hogy megszállhatja Dalmáciát, Isztriát, Dél-Tirolt és az Adriai-, valamint az Égei-tenger számos szigetét. Így Olaszország is hadbalépett az antant oldalán. Az olasz imperialisták hódító terveik végrehajtása érdekében az olasz munkások és parasztok millióit küldték a frontra.

A bolgár kormány a háború kezdetén bejelentette Bulgária semlegességét. Ezzel a taktikával azonban csak időt akart nyerni, hogy felkészülhessen a háborúra Szerbia és az antant ellen. Bulgária titkos tárgyalásokat folytatott Németországgal és Ausztria-Magyarországgal. E megbeszélések eredményeként Bulgária 1915 szeptemberében megegyezést kötött az

osztrák-német koalícióval, amelyben kötelezte magát arra, hogy egy hónap múlva hadbalép. Ennek fejében odaígérték neki Macedóniát és Szerbia egy részét. Odaígérték ezenfelül még Trákiát és Dobrudzsát is, ha Románia és Görögország hadbalépne Ausztria és Németország ellen. Bulgária 1915 október 14-én üzent hadat Szerbiának.

Igy sodorták háborúba az imperialista rablók egyik országot a másik után.

Az 1915-ös év nem hozott lényeges változásokat a nyugati arcvonalon. A német hadsereg azzal sem tudott előbbre jutni, hogy elsőnek kezdte el a harcigáz használatát. Az 1915-ös év egyik legnagyobb hadművelete az április 22-én Belgiumban, Ypern közelében kezdődő német támadás volt, ahol a németek először alkalmaztak klórgázt. 1915 szeptemberében elkeseredett harcok folytak Champagne-ban, ahol a franciák 25 kilométeres fronton viasszaszorították a németeket. A német csapatok a nyugati arcvonalon nem értek el sikert, ezért 1915 tavaszán és nyarán erejük zömét a keleti fronton összpontosították. Azt a célt tűzték maguk elé, hogy a cári udvari kamarilla segítségével (amelyben több német volt) szétverjék és különbékére kényszerítsék Oroszországot.

Oroszország 1915-ben magára vonta az osztrák-német csapatok fő támadásának egész súlyát. Az osztrák-német koalíciónak sikerült bizonyos sikereket elérnie a keleti arcvonalon. A németek 1915 május 2-án kétszeres túlerővel kezdtek támadást Gorlice és Tarnow között és áttörték az orosz front déli részét (gorlicei áttörés). A németeknek hatszor annyi tüzérségük és negyvenszer annyi nehéz tüzérségük volt, mint az oroszoknak. Az orosz csapatok visszavonultak Galíciából.

Az arcvonal másik szakaszán Hindenburg tábornok elfoglalta a cári Oroszország lengyel és litván területeit. Az ellenség elfoglalta Oszovec, Breszt-

Litovszk és Grodno orosz erődöket. Mivel a szövetségesek nem adták meg az ígért segítséget, az orosz hadsereg visszavonulásra kényszerült. A németek jelentékeny területeket foglaltak el, de az orosz csapatok úgy vonultak vissza, hogy sikerült megőrizniök a szervezett arcvonal egységét. „A cári Oroszország készenlétlenül ment a háborúba. Oroszország ipara messze elmaradt más kapitalista országok ipara mögött. Gyárainak túlnyomó része régi volt, elkopott felszereléssel dolgozott. A mezőgazdaság, félfeudális birtokviszonyaival és elszegényedett, tönkrement paraszt-tömegeivel, nem szolgálhatott egy hosszadalmas háború viselésének szilárd gazdasági alapjául”¹¹.

Az osztrák-német hadsereg, amelyet most már a bolgárok is segítettek, 1915 október 5-én támadást kezdett Szerbia ellen. A függetlenségüket védelmező szerb katonák hősiessége és kitartása sem tudta megmenteni Szerbiát. A németek és osztrákok hordái a bolgárok segítségével megszállták Szerbiát. A szerb hadsereg csak néhány egységének sikerült a hegyekbe menekülnie és eljutnia az Adriai-tengerig. Innen 1916 elején a görög Korfu-szigetre vonultak, amely a szerb kormány ideiglenes székhelye lett.

Politikai és stratégiai szempontból külön figyelmet érdemel a Dardanelláknál, 1915-ben lefolyt hadművelet. A Dardanellák körül folyó harc az első világháború küszöbén és a hadicselekmények idején is — mind Németország, mind az antant hatalmak részéről — imperialista jellegű volt. Az év első felében lejátszódott hadiesemények eredményei világosan megmutatták, hogy a háború állóharc jelleget öltött és még igen nagy erőfeszítést, különösen pedig nagy ember-tartalékok bevetését teszi szükségessé. Ezért a szövetségesek nagysietve arra törekedtek, hogy a cári

¹¹ A SzK(b)P története. 199. old.

Oroszországot az angol-francia imperialisták minél hűbb szekértolójává tegyék. Edward Grey angol miniszterelnök és külügyminiszter, valamint V. György angol király biztosította Benkendorf londoni cári orosz nagykövetet, hogy a Dardanellák kérdését Oroszország javára és Oroszország érdekeinek megfelelően fogják rendezni. Csakhogy Grey ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a Törökország elleni háború eredménye a Németországgal folyó háború kimenetelétől függ és ezért nem az orosz-török, hanem az orosz-német frontot kell megerősíteni. Egy angol-francia hajóraj — eleget téve a szövetségesek kötelezettségvállalásának — 1915 tavaszán ágyúzni kezdte a Dardanellákat. Az akció azonban kudarcba fulladt: a szövetséges hajóraj nem tudott a tengerszoroson áttörve bejutni a Fekete-tengerre. A Gallipoli-félszigeten partraszállt angol-francia egység hadműveletei sem „jártak sikerrel”; az egységet több sikertelen „kísérlet” után, 1916 januárjában Szalonikiba szállították.

Anglia megígérte Oroszországnak, hogy a tengerszorosok kérdésében kielégíti igényeit és szem előtt tartja érdekeit, de közben minden tőle telhetőt megtett, hogy maga vesse meg a lábát a tengerszorosokban és környékükön, s ezzel megakadályozza Oroszországot, hogy kijuthasson a Fekete-tengerről. Anglia minden módon arra törekedett, hogy megszilárdítsa befolyását Görögországban és tüzelte a féktelen görög politikai vezetőket, akik egy új Bizánci Birodalom megteremtéséről álmodoztak. Az angol imperialisták arra törekedtek, hogy Görögországot a tengerszorosok oroszellenes ajtónállójává tegyék.

Oroszország, szövetségesi kötelezettségének eleget téve, 1914-ben támadást indított Kelet-Poroszországban, hogy Párizs alól elvonja a német erőket. Amikor 1915-ben a német erők zöme Oroszországra zúdult, Oroszország azt hitte, hogy megfelelő támogatást fog kapni szövetségeseitől. Ez a támogatás azon-

ban elmaradt, bár Anglia ebben az időpontban már befejezte fegyveres erőinek felvonultatását.

Lloyd George, a háború történetéről beszámolva — mintha csak pillanatnyilag világosan látott volna —, ezt írta a háború után megjelent emlékirataiban: „A történelem megfizettette a francia és angol főparancsnoksággal, mert önző makacssággal pusztulásra kárhoztatták orosz fegyvertársaikat, jöllehet Anglia és Franciaország is igen könnyen meg tudta volna menteni az oroszokat, és így nem utolsó sorban önmagukon is tudtak volna segíteni.”

Mialatt a nyugateurópai államok imperialistáinak figyelmét teljesen lekötötte az európai hadszíntér, a rabló, imperialista Japán 1915-ben átnyújtotta Kínának hirhedt ultimátumát — a „huszonegy követelést”. Az ultimátum főbb pontjai a következők voltak: Japán jogának elismerése Dél-Mandzsuriára és Santungra vonatkozóan; a Jang-Ce völgyében folyó vasútépítés koncessziójának átruházása a japán imperialistákra; legfontosabb szénbányavállalatok japán ellenőrzés alá helyezése; különleges jogok Japánnak Mandzsuriában és Belső-Mongóliában.

A harcbanálló két koalíció 1916-ban megkísérelte, hogy hatalmasarányú támadással befejezze a háborút. A németek hét hónapon át elkeseredetten rohamozták Verdun erődjét. A német tüzérség pusztító tüze porig rombolta a francia erősítvényeket. A küzdelem olyan szörnyűségesen vérengző volt, amilyenre a történelemben addig nem volt példa. A francia hadsereg óriási áldozatok árán meg tudta védeni Verdunt a német támadás ellen. A két küzdőfél Verdunnél 900 000 embert vesztett. Az angol-francia hadsereg az egész arcvonalon támadásba lendült, hogy Verduntól elvonja a német csapatokat. Rendkívül elkeseredett harcok folytak a Somme-folyónál. A szövetségesek a támadás megkezdése előtt hatalmas erősítési munkálatokat hajtottak végre. A hadműveletek céljára külön

vasúti mellékvonalakat építettek és földalatti beton-erődöket létesítettek. A szövetséges csapatokat az akkori viszonyokhoz képest példátlan erejű tüzérséggel látták el: a francia csapatok arcvonalán egy-egy kilométerre 130 löveg jutott.

Az összpontosított tüzérségi tűz szörnyű pusztítást okozott. Az angolok itt használtak először harckocsikat, amelyek felbukkanásukkal pánikot idéztek elő a német csapatok soraiban. A Somme mellett vívott ütközet azonban mégsem változtatta meg az arcvonal általános helyzetét.

A nyugati hadszíntéren, a Verdunnél és a Somme-folyó mellett vívott ütközetek után ismét állóháború következett.

Kissé más helyzet alakult ki 1916-ban az osztrák-olasz fronton. A 400 000 főnyi osztrák-magyar hadsereg májusban támadásba lendült és az Isonzo-folyónál áttörte az olasz frontot. Az osztrák csapatok csapásai csaknem 100 kilométernyire visszavetették az olaszokat. Az olasz sereget csak az osztrák-orosz arcvonalon 1916 nyarán megindult orosz támadás mentette meg a teljes pusztulástól. Az osztrák vonalak Luck-Szokolov-Csernovic közötti áttörése után az orosz csapatok sikeresen törtek előre és ezzel megállították az olasz arcvonalon az osztrákok támadását. Bármilyen bátran küzdöttek is az orosz katonák, lösszer hiányában mégis kénytelenek voltak megállni a Stochod-folyónál. Franciaország és Anglia hadseregeinek főparancsnoksága ismét nem értette meg — vagy talán nem is akarta megérteni —, milyen nagy jelentőségű az orosz hadsereg támadása, amely a szövetségesek támogatása esetén döntő eredményeket hozhatott volna a németek ellen vívott harcban. Falkenhayn tábornok, a német hadsereg vezérkari főnöke, ebben az időpontban azt jelentette, hogy két osztrák hadsereg teljesen megsemmisült és „tátongó ür támadt, a hadsereg az egész arcvonalon visszafelé özön-

lőtt; az első időben még azt sem lehetett előre látni, mikor és hol sikerül megállítani a visszavonulást". Ludendorff azt írta, hogy az 1916-os orosz áttörés „a keleti arcvonal egyik legkomolyabb válsága volt". A további támadást egyedül és kizárólag csak a lőszerhiány bénította meg. Ugyanekkor a szövetségeseknek bőségesen volt felesleges lőszerük. Egyedül a Somme-folyónál vívott harcokban annyit használtak el, mint az orosz hadsereg 1914 és 1915 folyamán.

Lloyd George emlékirataiban megállapítja, hogy „a Somme-nál felhasznált tüzéség és lőszer egyharmada elegendő lett volna, hogy az orosz csapatok nagy győzelmet arassanak a Dnyeszter-folyónál".

1916 augusztusában az antant oldalán hadbalépett Románia is, de alig néhány hónap alatt már csaknem egész Romániát megszállták az osztrák-német csapatok. A német hódítók hatalmas román gabonakészleteket zsákmányoltak és a román ásványolaj is birtokukba került.

Románia hadbalépése további nehézségekkel okozott az orosz hadseregnek. A román hadsereg szétzúzása után a román arcvonalat is az oroszoknak kellett védelmezniök, és így az orosz csapatok arcvonala 500 kilométerrel meghosszabbodott.

Anglia a háború elejétől ostromzár alatt tartotta a német tengerpartot, így a német hajók nem tudtak kifutni a kikötőkből. 1916-ban Németország tengeralattjáróháborút kezdett Anglia ellen. A német tengeralattjárók arra törekedtek, hogy az antant országait elvágják gyarmataiktól és az Egyesült Államoktól. Céljuk elérése érdekében kereskedelmi és utas szállító hajókat süllyesztettek el. Az elsüllyesztett hajók között volt az Egyesült Államok legnagyobb utas szállító hajója, a „Lusitania" is. 1916 május 31-től június 1-ig Jütland partvidékének közelében — a Skagerrak-szorosban — nagy tengeri csata folyt az angol és a német flotta között. A csatában a két küzdő-

félnek összesen 275 hadihajója vett részt. A két fél csaknem egyenlő veszteséget szenvedett (az angol hajóhad 14, a német pedig 11 egységet veszített), de a német flottának ismét vissza kellett húzódnia kikötőibe. Anglia továbbra is ostromzár alatt tartotta a német kikötőket.

1916 őszén fordulat állt be a világpolitikában. Néhány imperialista ország kísérletet tett arra, hogy kilépjen a háborúból, vagy legalábbis különbékével lokalizálhassa azt. A két ellenséges tábor felismerte, hogy be kell fejeznie a háborút. A harcoló országokban egyre jobban nőtt a tömegek elégedetlensége. A harcbanálló országok uralkodó osztályai azonban a háborút imperialista békével akarták befejezni. Az imperialisták békéről fecsegték. „Csakhogy ez a mostani fecsegés — írta Lenin 1917 januárjában — valóban különbözik a megelőzőtől, mégpedig abban, hogy van bizonyos *objektív* talaja. Ezt a talajt az hozta létre, hogy a világpolitikában fordulat ment végbe az *imperialista háborútól*, amely a népeket roppant szenvedésekkel és Plehanov, Albert Thomas, Legien, Scheidemann stb. úrék részéről a szocializmussal szemben elkövetett óriási árulással ajándékozta meg, az *imperialista béke* felé, amely a népeket a jámbor frázisok, fél-reformok, apró-cseprő fél-engedmények stb. óriási ámításával van hivatva megajándékozni”¹².

Ebben az időben mindkét oldalon megélénkült a kulisszák mögötti diplomáciai tevékenység. Poincaré kísérletet tett arra, hogy Sixtus Bourbon herceg közvetítésével megállapodjék Habsburg Károlylyal az antant és Ausztria-Magyarország közötti különbéke kérdésében. Németország viszont a maga részéről kísérletet tett arra, hogy különbékére bírja a cári kormányt.

Oroszország hatalmas nyersanyagforrásai és nagy embertartalékai ellenére is súlyos válságot élt át. A

¹² *Lenin Művei*. 23. köt. 284—285. old.

háború egyre közelebb hozta a forradalmi válságot. Megerősödött a proletariátus forradalmi tevékenysége. A bolsevik párt döntő forradalmi harcokra készítette elő a tömegeket. Az ipar gyengesége, az ország gazdasági bomlása, a hivatalnokok megvesztegethetősége és állandó lopásaik még bizonytalanabbá tették a cári rendszer amúgyis kilátástalan helyzetét. A cárizmus már hajlandó volt különbékét kötni.

Németország, de különösen Ausztria-Magyarország szempontjából az első háborús évek eredményei az elért hadisikerek ellenére is határozottan kedvezőtlenek voltak. Németország háborús helyzete 1916 telén igen súlyossá vált. A sokáig elhúzódó háború felborította a „polgári béke” „elméletét”, az uralkodó osztályok tekintélye hanyatlott. Németország uralkodó osztályai a főparancsnokság leváltását követelték. A sötét, reakciós Ludendorffot és Hindenburgot akarták kineveztetni, akik katonai diktatúrát létesítve megkísérelnék az erősödő forradalmi mozgalmat elnyomni. Bethmann-Hollweg birodalmi kancellár 1917 júliusában lemondott és helyébe — a katonai parancsnokság utasításait engedelmesebben teljesítő Michaelist nevezték ki.

Ugyanebben az időszakban az antant országaiban is áttértek a katonai diktatúra rendszerére.

4. A II. INTERNACIONÁLE BUKÁSA. A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA ÁRULÁSA

A burzsoázia elgondolása szerint az imperialista háborúnak egyik célja az, hogy megakadályozza a forradalmi mozgalom továbbfejlődését. Valamennyi állam kormányférfitől számításba vették a munkásság harcos hangulatát és az 1914 július végén Pétervárott, Berlinben, Párizsban, Londonban és más nagy fővárosokban lezajlott háborúellenes tömegtüntetéseket. A

burzsoá politikusok arra törekedtek, hogy a néptömegek előtt leplezzék a háború igazi okait. Azzal a felhívással fordultak a tömegekhez, hogy a külföldi „barbárok” betörésével szemben védjék meg a hazát.

„A burzsoázia a legnagyobb titokban tartotta a nép előtt az imperialista háború előkészületeit. S amikor kitört a háború, mindegyik imperialista kormány azt igyekezett bizonyítani, hogy nem ő támadta meg szomszédait, hanem azok támadták meg őt. A burzsoázia becsapta a népet, eltitkolta a háború igazi céljait, imperialista, hódító jellegét. Mindegyik imperialista kormány azt hangoztatta, hogy a háborút a haza védelmének érdekében folytatja”¹³.

Az imperialista háború hatalmas történelmi változást idézett elő. Kielezte az osztályellentétet, fényt derített a II. Internacionále centrista vezetőségének, valamint az egyes országokban működő szocialista pártvezéreknek aljasságára, képmutatására és árulására, és az Internacionále bukását eredményezte. „A II. Internacionále szociáldemokratái aljasul elárulták a szocializmus ügyét, a proletariátus nemzetközi szolidaritásának ügyét. Nemcsak nem léptek fel a háború ellen, hanem ellenkezőleg, segítségére voltak a burzsoáziának abban, hogy a haza védelmének zászlaja alatt egymásra uszítsa a hadviselő országok munkásait és parasztjait”¹⁴.

E tekintetben példaként szolgálhatnak a német szociáldemokraták. Amikor 1914 júliusában Németországot valósággal elöntötte a háborúellenes tiltakozások hulláma, a német szociáldemokrata párt vezetősége, a tömegek forradalmi hangulatára való tekintettel, kénytelen volt állást foglalni a „béke” védelme mellett. A német szociáldemokrata párt felhívásában az állott, hogy „a német katonák egyetlen csepp vérével sem szabad feláldozni az imperialista profitéhség kielé-

¹³ A SzK(b)P története. 198. old.

¹⁴ Ugyanott.

gítése érdekében". Ám a német szociáldemokrácia vezetői ugyanakkor titkos tárgyalásokat folytattak a német kormánnyal abban a kérdésben, hogy a német szociáldemokrácia milyen álláspontra helyezkedjék háború esetén. Bethmann-Hollweg kancellár, a szociáldemokrata párt vezetőivel folytatott tanácskozások után, már július 30-án bejelentette, hogy nem kell félni a szociáldemokráciától és annak politikájától, mivel „...szó sincs háborúellenes általános sztrájk-ról, részleges sztrájkról vagy akárcsak szabotázsról is”. A vezetők a burzsoá érdekek szolgálatában a burzsoázia elleni polgárháború helyett polgári békét hirdettek. A német szociáldemokrácia vezérei elárulták a munkásosztályt és szövetséget kötöttek az imperialista burzsoáziával.

Ugyanerre az útra léptek Ausztria szociáldemokrata pártjának, Franciaország és Belgium szocialista pártjának és az angol munkáspártnak a vezetői is.

A szocialista képviselők augusztus 4-én a német Reichstag ülésén, majd augusztus 5-én a francia képviselőház ülésén is megszavazták az imperialista háború folytatásához szükséges hiteleket. A német Reichstag a szociáldemokrata frakció hallgatólagos jóváhagyásával számos kivételes törvényt hozott a munkásszervezetek ellen.

Ezt követte más országok szociáldemokrata vezetőinek árulása: Jules Guesde és Marcel Sembat francia szocialisták beléptek a kormányba. Példájukat a belga szocialisták is követték. Az angol munkáspárt minden tekintetben feltétlenül támogatta az angol kormányt, Oroszországban pedig a mensevikek már a háború első napjaiban elárulták a forradalmi gondolatot. Így tehát „...a II. Internacionále vezérei árulóknak, a proletariátus árulóinak, a burzsoázia lakójainak bizonyultak — háborúspártiakká váltak”¹⁵. A szociál-

¹⁵ Ugyanott, 200. old.

sovinizmus álláspontjára, az imperialista burzsoázia védelmének álláspontjára helyezkedtek. Az opportunizmus szociálsovinizmussá változott át.

„A II. Internacionále megszűnt. A valóságban különálló, egymás ellen harcoló szociálsovinizta pártokra hullt szét”¹⁶.

Egyedül a bolsevikok pártja volt az, amely habozás nélkül, azonnal magasra emelte az imperialista háború elleni elszánt harc zászlaját.

A II. Internacionále bukása azt jelenti — mondta Lenin —, hogy „... a hivatalos szociáldemokrata pártok többsége gyalázatosan elárulta meggyőződését, elárulta a stuttgarti és a bázeli kongresszuson elmondott beszédekben és e kongresszusok határozataiban a legünnepélyesebb formában tett nyilatkozatait. Csak azok nem látják ezt az árulást, akik ezt *nem akarják* látni, akiknek ez nem előnyös. Ha tudományosan, vagyis a mai társadalom osztályviszonyai szempontjából fogalmazzuk meg a dolgot, azt kell mondanunk, hogy a szociáldemokrata pártok többsége és élükön elsősorban a II. Internacionále legnagyobb és legbefolyásosabb pártja, a német szociáldemokrata párt, a proletariátus ellen saját vezérkarához, saját kormányához, saját burzsoáziájához szegődött. Világtörténelmi jelentőségű esemény ez...”¹⁷

5. A BOLSEVIKOK HARCA AZ IMPERIALISTA HÁBORÚ POLGÁRHÁBORÚVÁ VÁLTOZTATÁSAÉRT

A bolsevikok pártja a katonai diktatúra idején sem ismert félelmet és a dolgozók érdekében lépett fel. A félrevezetett néptömegek előtt feltárta az igazságot a háború kérdésében és megmutatta a háború befejezéséhez vezető utat. A bolsevikok leleplezték és megbé-

¹⁶ Ugyanott, 201. old.

¹⁷ Lenin Művei. 21. köt. 201—202. old.

lyegezték a II. Internacionále vezetőinek árulását. Fel-szólították a tömegeket, hogy szakítsanak a szociál-szovinistákkal meg a centristákkal, és alakítsák meg a III. Internacionálét. „A bolsevik pártnak a háború első napjaitól kezdve az volt az álláspontja, hogy a hábo-rút nem azért indították, hogy a hazát védjék, hanem azért, hogy a földesurak és tőkésék érdekében idegen területeket hódítsanak, idegen népeket kiraboljanak — a munkásoknak tehát elszánt háborút kell viselniök ez ellen a háború ellen”¹⁸.

Lenin rámutatott arra, hogy nem a „polgári” bé-kéért kell küzdeni, hanem azért, hogy az imperialista háborút polgárháborúvá változtassák át. Ez azt jelen-tette, hogy azoknak a munkásoknak és parasztoknak, akiket besoroztak a hadseregbe, és akiknek kezébe fegyvert adtak, ezt a fegyvert a burzsoázia ellen kell fordítani és meg kell dönteni a burzsoázia hatalmát.

Lenin állhatatosan követelte, hogy az imperialista háborúban minden ország szocialistái küzdjenek saját kormányuk vereségeért, küzdjenek azért, hogy az im-perialista burzsoázia ereje meggyengüljön. Lenin azt követelte, hogy a szocialisták szavazzanak a hadihite-lek ellen, hozzanak létre a hadseregben illegális for-radalmi szervezeteket és a fronton támogassák az egy-mással szembenálló csapatok „lövészárok-barátkozá-sát”. Lenin szükségesnek tartotta, hogy megszerve-zék és vezessék a munkások és parasztok háborúelle-nes forradalmi megmozdulásait és az ilyen megmozdu-lásokat az illető ország imperialista kormánya ellen irányuló felkeléssé változtassák.

„A bolsevikok nem elleneztek *mindenféle* háborút. Csak a hódító, az imperialista háborút ellenezték. A bolsevikok azt tartották, hogy kétféle háború van:

a) van *igazságos*, nem hódító, felszabadító háború, amelynek célja vagy a nép védelme külső támadás

¹⁸ A SzK(b)P története. 200. old.

és leigázási kísérletek ellen, vagy a nép felszabadítása a kapitalista rabság alól, vagypedig a gyarmatok és függő országok felszabadítása az imperialisták elnyomása alól, és

b) van *igazságtalan*, hódító háború, amelynek célja idegen országok, idegen népek meghódítása és leigázása.

A háború előbbi fajtáját a bolsevikok támogatták. Ami a háború második fajtáját illeti, a bolsevikok azt tartották, hogy az ellen elszánt harcot kell folytatni egészen a forradalomig és a saját imperialista kormány megdöntéséig¹⁹.

A bolsevikok szavait forradalmi tevékenységük igazolta. A bolsevik frakció a IV. Állami Dumában tiltakozott a hadihitelek ellen és leleplezte a cárizmus rabló terveit. A bolsevikok az üldöztetéstől vissza nem riadva erős agitációt folytattak a háterszágban éppúgy, mint a fronton harcoló katonák között. Agitációs munkájukkal előkészítették és megszervezték a tömegek forradalmi felkelését. A munkásosztály támogatta a bolsevikok pártját.

Lenin a háború éveiben a szocialista árulók ellen vívott harcában, számos ragyogóan felépített elméleti munkát írt, melyben továbbfejlesztette a marxista elméletet. A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvényéből kiindulva, az imperializmus szakaszára alkalmazva, továbbfejlesztette a szocialista forradalom marxista elméletét és bebizonyította, hogy a szocialista forradalom egy országban is győzedelmeskedhetik.

Lenin 1916 tavaszán írt, „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” című művében elemezte a kapitalizmus imperialista szakaszát és kimutatta, hogy az imperializmus a proletariátus szociális forradalmának előestéje. Ugyanakkor „... új elméleti út-

¹⁹ Ugyanott, 205. old.

mutatást adott, amely szerint a szocializmus valameny-nyi országban egyidejű győzelmét *lehetetlennek* kell tartani, ellenben a szocializmus győzelmét egy, egymágában vett kapitalista országban *lehetségesnek* kell elismerni²⁰.

A szocializmus egy országban történő felépítéséről szóló lenini elmélet gazdagította a marxizmus kincsestárát, forradalmi távlatokat nyitott meg az egyes országok proletariátusa előtt, elhintette és megerősítette a proletárforradalom győzelmébe vetett hitet.

Különösen erős harcot folytatott Lenin a centristák — Kautsky és Trockij — valamint más burkolt szociálsovinisták ellen, akik árulásuk sikere érdekében a munkásosztály becsapását „baloldali” frázisokkal leplezték.

Ebben az időben már több országban működtek forradalmi szocialista csoportok, jóllehet ezek a csoportok nem voltak nagyok és szervezeti felépítésük is gyenge volt. Ilyen volt Németországban a „Spartacus” csoport, amelynek élén Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Klara Zetkin és Wilhelm Pieck állott. Csakhogy ez a csoport nagy hibát követett el akkor, amikor nem alkotott külön pártot, hanem egy pártban maradt az áruló szocialistákkal. Lenin szavai szerint ez „... valameny-nyi német baloldali gyengeségének eredménye, akiket minden oldalról körülfon a kautskysta képmutatás, vaskalaposság és az opportunisták iránti «baráti érzés» undorító hálója”²¹. Rosa Luxemburg és más baloldali szocialisták állást foglaltak Lenin ama követelése ellen, hogy az imperialista háborút polgárháborúvá kell átváltoztatni.

Lenin élesen bírálta a baloldali szocialistákat hibáik miatt, de ugyanakkor értékelte forradalmi munkájukat is. A baloldali szocialisták vezetésével Német-

²⁰ Ugyanott, 207. old.

²¹ *Lenin Művei*. 22. kot. 333. old.

országban a háború folyamán sztrájkok voltak, gyűléseket hívtak egybe és beszédekben felszólították a munkásságot, hogy buktassa meg a kormányt. Karl Liebknechtet 1916-ban forradalmi tevékenységéért letartóztatták és kényszermunkára ítélték.

A háború folyamán a forradalmi mozgalom egyre jobban erősödött. A gyarmati országok népei is forradalmi harcba kezdtek.

A bolsevikok éber figyelemmel kísérték az egész világ munkásainak forradalmi mozgalmát. A proletártömegek készen álltak a kapitalizmus elleni harcra, de Oroszország kivételével egyetlen más országban sem volt forradalmi párt, amely a munkásosztály vezetésére alkalmas lett volna. Ezért Lenin nyomban a háború kitörése után harcot indított, hogy a szégyenletesen csődbejutott II. Internacionále helyett megteremtsék a III. Internacionálét.

A baloldali forradalmi csoportok fokozatosan megerősödtek a szociáldemokrata pártokon belül az opportunisták ellen vívott éles harcban.

Lenin arra törekedett, hogy a baloldali szocialistákat elszakítsa a szocialista árulóktól és önálló, forradalmi pártokat hozzon létre. 1915-ben, a svájci Zimmerwald községbe hívták össze az internacionalisták konferenciáját. Lenin ezen a konferencián baloldali csoportot alakított. A Zimmerwaldi Baloldal keretében azonban csak a konferencián résztvevő Lenin vezette bolsevikok foglaltak el helyes, mindvégig következetes, háborúellenes álláspontot.

Egy évvel később, amikor a tömegek növekvő forradalmiságának hatására az egész világon megerősödtek az internacionalisták csoportjai, a svájci Kiental faluban tartották az internacionalisták második konferenciáját.

Az 1916-ban tartott kientali konferencián megállapodás jött létre a különböző, egymással harcbaálló csoportok között. Ennek eredményeként kiáltványt

dolgoztak ki és fogadtak el, amely a zimmerwaldi kiáltványhoz képest haladást jelentett.

„De a kientali konferencia sem fogadta el a bolsevik politika alaptételeit, úgymint: az imperialista háborút polgárháborúvá kell változtatni, elő kell mozdítani a saját imperialista kormányok vereségét a háborúban, meg kell szervezni a III. Internacionálét. Mindamellett a kientali konferencia elősegítette azoknak az internacionalista elemeknek kiválasztódását, akikből később a III., Kommunista Internacionále alakult.

Lenin bírálta az olyan következetlen internacionalista baloldali szociáldemokraták hibáit, mint Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, ugyanakkor azonban segítségükre volt abban, hogy helyes álláspontot foglaljanak el²².

A háború nehéz éveiben, amikor egész államok, népek és a nemzetközi szocialista mozgalom sorsa forogott kockán, a II. Internacionále pártjai elárulták a munkásosztály ügyét és átálltak az imperialista burzsoázia táborába. Ez azonban csupán logikus befejezése volt annak az útnak, amelyet a II. Internacionále opportunista pártjai tettek meg az eddigiek folyamán.

Csak a bolsevikok pártja, az oportunizmus minden válfaja ellen vívott harcban felnőtt újtípusú párt, állta ki a háború roppant megpróbáltatásait és maradt hű a munkásosztály ügyéhez, a szocializmus és a nemzetköziség ügyéhez.

Sztálin elvtárs ebben az időben száműzetésben élt, de „elvágvá az egész világtól, elszakítva Lenintől és a párt központi szerveitől, Sztálin a háború, a béke és a forradalom kérdéseiben a lenini, internacionalista álláspontot foglalta el²³.

²² A SzK(b)P története. 203. old.

²³ I. V. Sztálin. Rövid életrajz. 51. old.

6. AZ OROSZORSZÁGI POLGÁRI-DEMOKRATIKUS FORRADALOM ÉS HATÁSA A HADVISELŐ ORSZÁGOKRA

A bolsevikokat minden módon és minden eszközzel üldözték háborúellenes, harcos, bátor forradalmi tevékenységük miatt. A *Pravda*-t már a háború küszöbén betiltották. Igen sok bolsevikot bebörtönöztek. A IV. Állami Duma bolsevik képviselőit Szibériába száműzték. A forradalmi munka azonban a háború folyamán sem szűnt meg. A bolsevikok erőteljes forradalmi tevékenységet fejtettek ki a hadseregben, a katonaság között. A munkások és katonák a bolsevikok vezetésével egyre nagyobb számban léptek fel a háború ellen.

A cárizmus- és a háborúellenes forradalmi harcban az orosz néppel együtt küzdöttek a cári Oroszország elnyomott népei is. 1916-ban, különösen a kazahok, üzbégek, tadzsikok és türkmének körében, komoly forradalmi megmozdulások törték ki. A cári kormány könyörtelenül elnyomta ezeket a forradalmi megnyilvánulásokat, de már nem tudta megállítani a mindjobban erősödő forradalmi mozgalmat. Az orosz munkások, parasztok és katonák a cári Oroszország elnyomott népeivel vállvetve küzdöttek a háború és a cárizmus ellen.

A cári kormány sikertelensége a frontokon az orosz imperialista burzsoázia körében is elégedetlenséget keltett. A cárizmus elszigetelődött és halálos válságba jutott. A burzsoázia palotaforradalom útján akart kijutni a politikai válságból. A néptömegek forradalmi harca azonban az 1917-es forradalomhoz vezetett. A forradalom vezetője a proletariátus volt, ami biztosította a polgári forradalom sikerét.

A bolsevik párt széleskörű felvilágosító munkával fedte fel az Ideiglenes Kormány imperialista jellegét és leleplezte a mensevikek és eszerek árulását.

A bolsevikok bebizonyították, hogy az Ideiglenes Kormány megdöntése és Szovjetekkel történő felváltása nélkül Oroszország népeit nem lehet kiszakítani az imperialista háborúból és nem lehet kiharcolni a békét.

Az orosz forradalom valamennyi hadbanálló ország népe számára harci riadót jelentett az imperialista háború elleni aktív harcra. Áprilisban a berlini hadüzemekben 200 000 munkás sztrájkolt. A sztrájkolók több politikai követelést támasztottak. A francia katonák között forradalomra szólító röpcédulákat terjesztettek. Az arcvonalakon megkezdődött az egymással szembenálló csapatok „lövészárok-barátkozása”. A katonák a véres mészárlás befejezését követelték.

A háború első három évében az Egyesült Államok semleges álláspontra helyezkedett, ami kizárólag az amerikai imperialisták gazdasági és politikai érdekeivel állott összefüggésben. Az Egyesült Államok a háború folyamán az antantországoknak küldött fegyver-, hadianyag- és élelmiszerszállítmányok révén gazdaságilag jelentékenyen megerősödött. Adós államból az európai országok hitelezőjévé vált. A gazdasági hatalom növekedésével egyidejűleg megnövekedett a rabló amerikai imperializmusnak a világpolitikára gyakorolt befolyása is. Amikor 1917-ben a hadviselő felek ereje tetemesen csökkent, az Egyesült Államok kormánya, 1917 áprilisában, sietve háborút kezdett Németország ellen. Az amerikai expanzionisták nyíltan belevetették magukat a világ újrafelosztásáért folyó harcba. Az Egyesült Államok hadbalépésére az adott ürügyet, hogy Németország 1917 február 1-én bejelentette a kíméletlen tengeralattjáró-háborút. A német tengeralattjárók nemcsak az ellenséges hajókat, de a semleges hajókat is torpedózták.

Az Egyesült Államok hadbalépése megnövelte az antant erejét. Ugyanakkor az angol és a francia kormány kísérletet tett arra, hogy az orosz Ideiglenes Kormányt rávegye a háború folytatására. Ezért ismerte

el az Ideiglenes Kormányt Oroszország „törvényes” kormányának.

A II. Internacionále áruló szociáldemokratái természetesen a burzsoázia segítségére siettek. Albert Thomas francia „szocialista”, a Henderson vezette angol munkáspárti küldöttség, Vandervelde belga oppor-tunista és az AFL reakciós amerikai szakszervezet képviselői Pétervárra érkeztek és lépéseket tettek a háború folytatása érdekében.

A burzsoá Ideiglenes Kormány, valamint a Szov-jetekbe befurakodott mensevikek és eszerek megerő-sítették az antant országaival kötött szövetséget és a „győzelmes befejezésig” akarták folytatni a háborút Németország ellen.

7. AZ 1917-ES HADMŰVELETEK.

A FORRADALMI MOZGALOM NÖVEKEDÉSE A HADVISELŐ ORSZÁGOKBAN

Joffre tábornokot, a francia hadsereg főparancs-nokát már 1916-ban leváltották és helyébe Nivelle tá-bornokot nevezték ki. Az új főparancsnok 1917 tava-szán a Vailly, Saint-Quentin és Arras közötti arc-vonalon támadást indított. Nivelle a támadást a többi szövetséges hadsereg támogatása nélkül kezdte el, minthogy az általános támadás időpontját csak 1917 június-júliusára tervezték.

A francia hadsereg támadása már eleve kudarcra volt kárhoztatva. A német parancsnokság tudott a tá-madás előkészületeiről és csapatait már jóelőre vissza-vonta az új, megerősített állásokba. A francia had-sereg a németek által aláaknázott arcvonalszakaszokon halottakban és sebesültekben több mint százezer em-bert veszített. A tervszerűség hiánya esztelen vérfür-dővé tette a támadást.

Az Ideiglenes Kormány az angol és francia im-

perialisták utasítására 1917 júniusában támadást indított a keleti fronton, de ez a támadás az orosz hadsereg teljes vereségével végződött. Oroszország reakciós célkitűzéseket követő burzsoá Ideiglenes Kormánya elhatározta, hogy bármiáron támadást kezd. Abban reménykedett, hogy a támadás sikere esetén megszilárdíthatja tekintélyét, azután végezhet a ketős hatalommal és az egész hatalmat saját kezébe ragadhatja. Ha pedig a támadás összeomlik, a felelősséget a bolsevikokra hárítják. Nyilvánvaló volt, hogy ebben az időben nem lehetett a szövetségesek egyidejű támadására számítani. Az orosz támadás nem volt része az ellenség ellen valamennyi arcvonalon indított támadás „közös erőfeszítéseinek”.

Az orosz hadsereg 1917 június 18-án (július 1-én) támadást kezdett a lvovi arcvonalszakaszon. Az oroszok kezdetben értek el bizonyos sikereket, de a németek — miután erősítést kaptak a nyugati arcvonalról — rövidesen ellentámadásba mentek át. Az orosz csapatok a németek nyomása elől visszavonultak.

Az angol-francia csapatok, röviddel az Ideiglenes Kormány által indított támadás összeomlása után, támadást kezdtek a flandriai Ypern közelében. A harc körülbelül négy hónapig tartott, de a német arcvonalat nem sikerült áttörni.

Az oroszországi reakciós klikk ellenforradalmi államcsínyt készített elő és elhatározta, hogy felhasználja erre a német fegyveres erőket. Kornyilov tábornok a Moszkvában, 1917 augusztusában tartott Állami Tanácskozásokon kijelentette, hogy a németek rövidesen elfoglalják Rigát és akkor nyitva áll előttük a Pétervárra vezető út. Ez volt a jel arra, hogy a németek megkezdjék támadásukat Riga ellen. Az orosz katonák nem voltak hajlandók vérüket ontani a burzsoázia és a földbirtokosok érdekében. Megértették a Kornyilov-banda aljas tervét és önfeláldozó harcokban védelmezték Rigát. Kornyilov, bár minden lehetőség

megvolt a város védelmére, 1918 szeptember 3-án mégis parancsot adott a csapatoknak, hogy ürítsék ki a várost.

Riga feladása után Kornijlov, a németek támogatására számítva, nyílt lázadást kezdett, de a forradalmi munkások és katonák a bolsevikok vezetésével letörték az ellenforradalmár Kornijlov lázadását.

A keleti és nyugati arcvonalon indított támadások összeomlása arra készítette az antantot, hogy az olasz arcvonalon élénkítse fel a hadműveleteket. Az olasz-osztrák arcvonalon 1917 őszén indított nagyszabású hadműveletek azzal végződtek, hogy a németek Caporettónál áttörték az olasz csapatok arcvonalát.

Az olasz hadsereget teljesen szétverték; mintegy 40 000 olasz katona elesett vagy megsebesült és körülbelül 300 000 hadifogságba esett.

A hosszú háború, a gazdasági élet bomlása, az éhség és az emberek százezreinek pusztulása még jobban fokozta a forrongást a hadviselő országok hadseregeiben. 1917 nyarán, Nivelle tábornok esztelen támadása után a francia hadseregnek már mintegy száz ezredében forradalmi megmozdulások voltak tapasztalhatók. A katonák megtagadták az engedelmességet. Követelték az annexiók és hadisarc nélküli békekötést, követelték, hogy a hadvezetőség a mezőgazdasági munkák elvégzése érdekében azonnal szerelje le az idősebb korosztályokhoz tartozó parasztokat. Néhány ezred otthagytá a frontot és Párizs felé vonult, hogy megdöntse a kormányt.

A kormány gyarmati katonaságot vetett harcba a forradalmi ezredek ellen. Ezer és ezer francia katonát lőttek agyon hadbíróági ítélet alapján. A francia parancsnokságnak az volt a véleménye, hogy a francia katonákra az az orosz hadosztály gyakorol forradalmasító hatást, amelyet még a cári kormány küldött Franciaországba. Elhatározták, hogy ezt az orosz hadosztályt haladéktalanul a frontra küldik. Amikor a ka-

tonák megtagadták a parancs teljesítését, a francia hadvezetőség lövette az orosz hadosztály táborát. Igen sok orosz katona életét vesztette, a többieket pedig részben a frontra, részben északafrikai kényszer-munkára vezényelték.

A hadseregben úrrá lett forrongással egyidejűleg megmozdult a francia iparvidékek munkássága is. 1917 júliusában a katonai parancsnokságok ellenére is körülbelül 300 sztrájk volt Franciaországban.

Németország belső helyzete 1917-ben az arcvonalon elért sikerek ellenére is igen feszült volt. A katonai diktatúra már nem tudta fékezni az országban egyre nagyobb méretekben jelentkező elégedetlenséget. Elsőnek a német haditengerészet matrózai mozdultak meg, és az orosz Szovjetek mintájára bizottságokat alakítottak a hadihajókon. Mivel a szociáldemokrata párttól nem kaptak segítséget, a matrózok megalkaították saját központi tengerésszervezetüket. A mozgalom 12 hadihajóra terjedt ki. A német hadvezetőség azonban a matrózok megmozdulását kegyetlen szigorral elfojtotta, a vezetőket pedig agyonlövete.

Németországban igen sok vállalat munkásai léptek sztrájkba, sőt — ami különösen nagy súllyal esett latba — Berlin és Lipcse hadiipari vállalatainak munkásai is sztrájkoltak. 1917-ben Németországban több mint 700 000 munkás sztrájkolt.

A német szociáldemokrácia vezetőinek nyílt árulása és a tömegek mindjobban fokozódó elégedetlensége arra vezetett, hogy 1917 tavaszán egy nagyobb csoport kivált a német szociáldemokrata pártból és független szociáldemokrata pártot alapított.

Már a független szociáldemokrata párt első lépései is megmutatták, hogy nem a proletariátus forradalmi pártja, hanem olyan párt alakult meg Németországban, amely hajlandó volt kompromisszumot kötni a burzsoáziával. A párt vezetősége — élén Kautskyval — centrista volt.

A forradalmi mozgalom Angliára is kiterjedt. A háború elhúzódása miatt zúgolódó munkások számos gazdasági és politikai követeléssel álltak elő. Az opportunista szakszervezeti vezetőkkel szemben bizalmatlan munkások megválasztották saját gyári munkásvezetőségüket, a „gyári előljárókat” és ezek közvetítésével követelték a munkabérek emelését és az élelmiszerek árának rögzítését. Lloyd George kormánya kénytelen volt teljesíteni a munkások egyes követeléseit. A kormány a munkások követelésére választási reformot hajtott végre és növelte a választók számát.

8. A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÉS SZOVJETOROSZORSZÁG FORRADALMI KILÉPÉSE A HÁBORÚBÓL

A bolsevik párt szavára felkelt munkások, vörösgárdisták, parasztok, szürke egyenruhába öltöztetett katonák és tengerészek Pétervárott, 1917 október 25-én (november 7-én) győzelmet arattak a burzsoázia felett. Az Ideiglenes Kormány megbukott, a hatalom a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek kezébe ment át.

„Az Októberi Szocialista Forradalom szétzúzta a kapitalizmust, elvette a burzsoáziától a termelési eszközöket, s a gyárakat, üzemeket, a földet, a vasutakat és bankokat az egész nép tulajdonává, társadalmi tulajdonná tette.

Megteremtette a proletariátus diktatúráját s az óriási állam vezetését a munkásosztály kezébe adta, amely ily módon uralkodó osztállyá lett.

Ezzel az Októberi Szocialista Forradalom új korszakot nyitott az emberiség történetében: megnyitotta a proletárforradalmak korszakát”²⁴.

²⁴ A SzK(b)P története. 272. old.

A Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek II. Oszorosországi Kongresszusán, amelyet október 25-re (november 7-re) hívtak össze a Szmolnijba, az országot Szovjetköztársasággá nyilvánították. A kormány elnökévé Lenint választották. Lenin vezetésével a Szovjetkongresszus két fontos határozatot hozott. Az egyik a földre, a másik a békére vonatkozott.

A békéről szóló dekrétum azt javasolta valamenynyi hadviselő ország kormányának, hogy haladéktalanul kössenek fegyverszünetet és kezdjenek tárgyalásokat az igazságos, demokratikus, vagyis az annexiók és hadisarc nélküli békéről. A Szovjetkongresszus „...különösen az emberiség három leghaladottabb nemzete, a mostani háborúban részvevő három legnagyobb állam: Anglia, Franciaország és Németország öntudatos munkásaihoz...”²⁵ fordult. A Szovjetkongresszus felhívása rámutatott arra, hogy „...a nevezett országok munkásai megértik, mily feladatok állnak most előttük, hogy az emberiséget a háború borzalmi és következményei alól felszabadítsák, mert ezek a munkások mindenirányú, határozott és odaadón energikus tevékenységükkel segítségünkre lesznek abban, hogy a béke ügyét, és vele együtt a dolgozó és kizsákmányolt tömegeknek minden rab-ság és minden kizsákmányolás alól való felszabadítása ügyét sikeresen befejezésre juttassuk”²⁶.

Az antant hatalmak kormányai még csak nem is válaszoltak a Szovjetkormány javaslatára, s ez a hallgatás egyértelmű volt az elutasítással. Németország és szövetségesei, akiket a háború jobban legyengített, mint az antant országait, 1917 december 5-én aláírták a Szovjetkormánnyal kötött fegyverszünetet és megkezdték a béketárgyalásokat. Breszt-Litovszkba, a béketárgyalásokra érkező német küldöttség kijelen-

²⁵ Lenin. Válogatott művek. 2. köt. 262. old.

²⁶ Ugyanott.

tette, hogy demokratikus békét akar. A valóságban azonban rabló békefeltételeket terjesztettek elő. „A munkásosztály és a parasztság kénytelen volt elfogadni a nehéz békefeltételeket, meghátrálni az akkoriban legveszedelmesebb rabló, a német imperializmus előtt, hogy lélekzetvételhez jusson, hogy megszilárdítsa a Szovjethatalmat és új, Vörös Hadsereget teremtsen, amely meg tudja védeni az országot ellenségeinek támadásaival szemben.

Az ellenforradalmárok, a mensevikektől és az eszerektől a legmegátalkodottabb fehérgárdistákig, valamennyien dühödt agitációt folytattak a béke megkötése ellen. Szándékuk világos volt: meg akarták hiúsítani a béketárgyalásokat, provokálni akarták a németek támadását, kockára tenni a még erőre nem kapott Szovjethatalmat, végzetes veszedelemnek kitenni a munkások és parasztok vívmányait.

Ebben a sötét ügyben az ellenforradalmárok szövetségesre találtak Trockij s a vele egy húron pendülő Buharin személyében, aki Radekkel és Pjatakovval együtt egy csoportot vezetett, amely ellenségesen állt a párttal szemben és álcázás céljából «baloldali kommunisták» csoportjának nevezte magát. Trockij és a «baloldali kommunisták» csoportja a háború folytatását követelve, a párton belül elkeseredett harcot folytatott Lenin ellen. Ez a népség szemmel láthatóan a német imperialisták és a belső ellenforradalmárok kezére játszott, mivel igyekezetük arra irányult, hogy a fiatal, hadsereggel még nem rendelkező Szovjetköztársaságot kitegye a német imperializmus csapásainak.

Ez sajátos, baloldali frázisokkal ügyesen álcázott provokációs politika volt²⁷.

Trockij, a szovjet küldöttség elnöke, 1918 február 10-én áruló módon megszegte a bolsevik párt és a Népbiztosok Tanácsának határozott utasításait és ki-

²⁷ A SzK(b)P története. 262. old

jelentette, hogy a német feltételek mellett nem írja alá a békeszerződést. Ugyanakkor közölte a német küldöttséggel, hogy a Szovjetköztársaság nem fog háborút viselni.

A német kormány erre haladéktalanul megszakította a fegyverszünetet és csapatait támadásra küldte. A német hadsereg hamarosan elfoglalta Dvinszk, Polock, Reval, Kovno, Minszk, Luck és Boriszov városokat. Az előretörő német csapatok támadásai már a forradalmi Petrográdot fenyegették. A német imperialisták azt a célt tűzték maguk elé, hogy megdöntik a Szovjethatalmat és a szovjetek országát Németország gyarmatává teszik. A régi cári hadsereg nem tudott ellenállni a német imperializmus felfegyverzett seregeinek. A németek behatoltak az ország belsejébe. Az intervenciók betörése hatalmas forradalmi lendületet váltott ki az országban. A Szovjetkormány kiadta a jelszót: „Veszélyben a szocialista hazal”, mire a munkások egy emberként siettek a haza védelmére. A Vörös Hadsereg az intervenciók elleni harc tüzeiben alakult és kovácsolódott ki.

A Vörös Hadsereg egységei Narva és Pszkov mellett lecsaptak a német rablókra. Megállították a forradalmi központ, Petrográd felé törő német csapatokat. A német imperialista hadsereg visszaverésének napja — február 23-a — lett a Vörös Hadsereg születésnapja.

A párt Központi Bizottsága már 1918 február 18-án elfogadta Lenin javaslatát, hogy táviratilag ajánlják fel a német kormánynak a béke azonnali megkötését. A német kormány azonban tekintet nélkül a Szovjetköztársaságtól kapott békejavaslatra, folytatta a támadást és csak február 22-én járult hozzá a béke megkötéséhez.

Lenin sürgetésére új szovjet küldöttség ment a németekhez. Ez a küldöttség 1918 március 3-án aláírta a békeszerződést Németországgal. A békekötés

feltételei igen súlyosak voltak a Szovjetköztársaság számára. Észtország, Lettország, Lengyelország és egyéb területek Németország kezére jutottak. Trockij és Buharin „...segítették a német imperializmust és zavarták a német forradalom növekedését, amely most gyengült, hogy a nagyoroszországi Szovjetköztársaságtól a paraszthadsereg pánikszerű menekülésekor ezer és ezer ágyút, száz- és százmillió értékű készletet vettek el”²⁸.

A német imperialisták azonban nem elégedtek meg ennyivel. Ukrajnát is meg akarták kaparintani. Ebben a törekvésükben segítették a németeket az ukrán burzsoá nacionalisták, az Ukrán Rada tagjai, akik Breszt-Litovszkban megjelenve kijelentették, hogy Ukrajna nem tartozik a Szovjetköztársaságok orosz szövetségéhez és különbékét fog kötni. Az Ukrán Rada németbérenc tagjai különbékét kötöttek a németekkel. A németek a békeszerződés megkötése után megszállták egész Ukrajnát és valóságos monarchiát létesítettek. A németek ügynököket, Szkoropadzkij cári tábornokot tették meg Ukrajna hetmanjává.

A szovjet kormány kénytelen volt elfogadni a német imperialisták több, a nép számára rendkívül súlyos követelését, melynek értelmében nagy hadisarcot kell fizetnie, le kell szerelnie a hadsereget és feloszlátnia a hajóhadat.

Lenin ezeket írta a béke megkötése után: „A békefeltételek kibírhatatlanul súlyosak. A történelem azonban elvégzi a maga dolgát... A jövő minden megpróbáltatás ellenére is — a miénk”²⁹.

A breszti béke lehetővé tette, hogy a Szovjetköztársaság időt nyerjen a Szovjethatalom megszilárdítására, a szovjet gazdaság megszervezésére és a Vörös

²⁸ Lenin. Válogatott művek. 2. köt. 330. old.

²⁹ Lenin Művei. 3. kiad. XXII. köt. 288. old. (oroszul).

Hadsereg megerősítésére. A béke megkötése lehetővé tette a proletariátusnak, hogy fenntartsa a szövetséget a parasztsággal és a polgárháború győzelméhez erőt gyűjtsön.

„Az Októberi Forradalom időszakában Lenin arra tanította a bolsevik pártot, hogyan kell eltökélten és félelmet nem ismerve támadni, amikor megvannak az ehhez szükséges előfeltételek. A breszti béke időszakában Lenin arra tanította a pártot, hogyan kell rendben visszavonulni, amikor az ellenfél ereje nyilvánvalóan felülmúlja a mi erőnket, hogy azután a legnagyobb eréllyel új támadást készítsünk elő az ellenség ellen”³⁰.

A német szociáldemokrata párt vezetői is segítettek a szovjet nép kirablásában. Amikor a breszti békeszerződést jóváhagyás céljából a német birodalmi gyűlés (Reichstag) elé terjesztették, a szociáldemokraták Scheidemann-frakciója nem utasította vissza a béke rabló feltételeit, csak tartózkodott a szavazástól, amivel hallgatólagos beleegyezését adta a kegyetlen breszti békéhez.

A Szovjethatalom a rabló breszti békeszerződést már 1918-ban, a német polgári forradalom kitörésekor semmisnek nyilvánította. A semmisnek nyilvánított békeszerződés a Szovjetköztársaság előtt lehetőséget nyitott arra, hogy „...beszüntesse a hadisarc fizetését és nyílt katonai és politikai harcot indítson Észtország, Lettország, Belorusszia, Litvánia, Ukrajna és a Kaukázusontúl felszabadításáért a német imperializmus igája alól”³¹ és felkészüljön a külföldi katonai intervenció elleni harcra.

³⁰ A SzK(b)P története. 266. old.

³¹ Ugyanott, 280. old.

9. A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM HATÁSA A HADVISELŐ ORSZÁGOK FORRADALMI MOZGALMAIRA

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom már az-
zal is óriási hatást gyakorolt a nemzetközi munkás- és
szocialista mozgalomra, hogy — lényegét tekintve —
gyökeresen különbözött minden eddigi forradalomtól.

Az összes eddigi forradalmak az egyik kizsákmá-
nyoló osztály megdöntésével és egy másik kizsákmá-
nyoló osztály hatalomrajutásával végződtek, s ennek
a másik osztálynak az uralmát erősítették meg. Az
előző forradalmak nem számolták fel az embernek
ember által való kizsákmányolását, csak a kizsákmá-
nyolás formáját változtatták meg. Az angol és fran-
cia polgári forradalom eredményeképpen a hűbéri ki-
zsákmányolás helyébe a tőkés kizsákmányolás lépett.
A bolsevik párt vezetésével győzedelmeskedő Nagy
Októberi Szocialista Forradalom egészen más felada-
tokat vetett fel és oldott meg. Ez a forradalom azt
tűzte ki feladatául, „... hogy megszüntesse az ember-
nek ember által való bármilyen kizsákmányolását,
megszüntessen mindennemű kizsákmányoló csoportot,
megvalósítsa a proletárdiktatúrát, megvalósítsa az ed-
digi elnyomott osztályok közül a legforradalmibb osz-
tály hatalmát, megszervezze az új, osztály nélküli szo-
cialista társadalmat”³².

Az imperializmus, mint a kapitalizmus utolsó foka,
megteremti a szocialista proletárforradalom minden
előfeltételét. Ilyen tekintetben igen fontos határállo-
mást jelent az első imperialista világháború. Lenin be-
szélt a háború okozta válságról³³, és azokról az eltoló-
dásokról, amelyek a tőkés világban végbementek a
háború folyamán. „Tudtuk, hogy az egész világon fo-

³² *Sztálin*. A leninizmus kérdései. 221. old.

³³ Lásd *Lenin Művei*. 3. kiad. XXV. köt. 309. old. (oroszul).

lyik a pusztulás, tudtuk, hogy imperialista háború után nem lehet a régi módra élni, mert az imperialista háború gyökeresen széttörte a régi gazdasági és jogi viszonyokat, széttörte annak az életnek minden feltételét, amelyen a régi rend mindeddig nyugodott"³⁴. Amikor Lenin arról beszélt, hogy az egész világ a pusztulás felé halad, a tőkés világ alapjainak összeomlására gondolt. Az első imperialista világháború kibontakoztatta a kapitalizmus általános válságát. Lenin és Sztálin állandóan hangsúlyozták, hogy az első imperialista világháború olyan tényező volt, amely lényegesen meggyorsította a kapitalizmus általános válságának bekövetkeztét.

Az Októberi Szocialista Forradalom Oroszország népeit kiszabadította a tőkés és nemzetiségi elnyomás alól és a világ egyik legnagyobb országában megnyitotta az utat a szocialista társadalom felépítése felé. Az Októberi Szocialista Forradalom halálos csapást mért az egész tőkés rendszerre. Az Oroszországban győzedelmeskedő szocialista forradalom áttörte az imperializmus frontját, a földkerekség egyhatodán a munkásosztály kezébe adta a hatalmat, ezzel meggyengítette az imperializmust és a világot két, egymással elvileg szembenálló és ellenséges táborra: a kapitalizmus és a szocializmus táborára osztotta. A történelem folyamán első ízben került véglegesen uralomra a proletariátus. „Ez azt jelenti, hogy az Októberi Forradalom új korszakot nyitott, a *proletárforradalmak* korszakát az *imperializmus* országaiban"³⁵. Az Októberi Szocialista Forradalom tehát lényegét és jelentőségét tekintve nemzetközi forradalom volt, mert gyökeres fordulatot jelentett az emberiség történetében: fordulatot a régi, tőkés világból az új, szocialista világba. Az Októberi Forradalom a kapitaliz-

³⁴ Lenin—Sztálin. Az Októberi Forradalomról. Szikra 1949. 149. old.

³⁵ Sztálin. A leninizmus kérdései. 222. old.

mus általános válságának kezdetét is jelentette. Ez is a Nagy Októberi Szocialista Forradalom rendkívüli nemzetközi jelentőségét növeli.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom az egész világnak megmutatta, hogy a proletariátus csak új harci formák és módszerek alkalmazásával győzhet. Az Októberi Forradalom a győzelem biztos tudatával töltötte el az egész világ elnyomottait.

A szocialista forradalom és a proletárdiktatúra győzelme volt az alapvető feltétele annak, hogy Oroszországban felszámolhassák a nemzeti elnyomást, megvalósíthassák a nemzeti egyenlőséget és biztosíthassák a nemzeti kisebbségek jogait. Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy a nemzetek állami különválásra való jogának kihirdetése gyökeresen megváltoztatta az oroszországi nemzetiségek dolgozó tömegeinek egymáshoz való viszonyát. Az önrendelkezési jog biztosítása aláásta a korábbi nemzeti ellenségeskedés gyökereit, megfosztotta talajától a nemzeti elnyomást, megszerezte az orosz munkásoknak másnemzetiségű testvéreik bizalmát, mégpedig nemcsak Oroszországban, hanem Európában és Ázsiában is. Bizakodással, harci készséggel töltötte el a gyarmati népeket az imperializmus igája alóli felszabadulásukért vívott harcukban³⁶.

„Ez azt jelenti — mondta Sztálin elvtárs —, hogy az Októberi Forradalom új korszakot *nyitott* — a világ *elnyomott országaiban*, a proletariátussal *szövettségben*, a proletariátus *vezetése* alatt *véghezvitt gyarmati forradalmak korszakát*“³⁷.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom felkelte a gyarmatosító országok proletariátusának és a gyarmatok elnyomott népeinek harci készségét és

³⁶ Lásd Sztálin Művei. 5. kót. 22. old.

³⁷ Sztálin. A leninizmus kérdései. 224. old.

ezzel „kérdésessé tette az egész világkapitalizmus létét”³⁸.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme és a szocializmus építése a Szovjetunióban megteremtette a világ forradalmi mozgalmának hatalmas központját és támaszát, „amely körül most tömörülhet, szervezve minden ország proletárjainak és elnyomott népeinek forradalmi egységfrontját az imperializmus ellen”³⁹.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatalmas nemzetközi jelentősége abban áll, hogy végérvényesen leleplezte a proletariátus, valamint az egész világ dolgozói előtt a szocialista burzsoá pártok eszméinek hamis és rothadt voltát. Leleplezte a II. Internacionále szociáldemokráciájának politikai, taktikai csődjét és árulását. Az Októberi Forradalom győzelme ugyanakkor a leninizmus eszméinek diadalát is jelentette.

„Az Októberi Forradalom — mondotta Sztálin elvtárs — a marxizmus zászlaja alatt született és erősödött meg, a proletárdiktatúra eszméjének zászlaja alatt, a leninizmus zászlaja alatt, amely az imperializmus és a proletárforradalmak korszakának marxizmusa. Ezért a marxizmus győzelmét jelenti a reformizmus fölött, a leninizmus győzelmét a szociáldemokratizmus fölött, a III. Internacionále győzelmét a II. Internacionále fölött”⁴⁰.

Az orosz proletárforradalom győzelme rendkívül nyugtalanította a tőkés országok uralkodó osztályait. A tőkések féltek, hogy a forradalom más országokra is áttérjedhet, ezért sietve végezni akartak a forradalom tüzfészkével: Szovjetországgal. Oroszország ellen egyesültek az antant és az osztrák-német koalíció imperialistái. Románia, Oroszország egykori „szövet-

³⁸ Ugyanott, 225. old.

³⁹ Ugyanott, 226. old.

⁴⁰ Ugyanott, 227. old.

sége" kihasználta a Szovjethatalom nehézségeit és 1918 nyarán megszerezte Besszarábiát.

Megkezdődött a Szovjetköztársaság ellen irányuló imperialista katonai intervenció. 1918 áprilisában angol-japán csapatok szálltak partra Vlagyivosztokban, júniusban pedig Murmanszkban szállt partra egy angol-amerikai különítmény. Egy hónappal később az angolok és amerikaiak elfoglalták Arhangelszket. A francia és angol imperialisták segítették a jaroszlavli, ribinszki és muromi ellenforradalmi felkelések szervezeteit, valamint a baloldali eszerek moszkvai zendülését.

A francia és angol nagykövetek közvetlen beavatkozásukkal kiprovokálták, hogy Szibériában és a Volga középső folyásánál állomásozó csehszlovák hadtest fellázadjon. A Szovjethatalmat azonban az imperialisták minden mesterkedése mellett sem sikerült megdönteniök. A fiatal Szovjetköztársaság könnyörtelenül felszámolta a zendüléseket és hősiesen visszaverte az intervenciósok támadásait.

Az antant és az osztrák-német tömb imperialistái saját országaikban sem tudták megakadályozni a forradalmi megmozdulásokat. Németország és Ausztria-Magyarország népe 1918 januárjában a forradalmi megmozdulások egész sorával tüntetett a példátlanul aljas, rabló békefeltételek ellen, amelyeket a német imperialisták támasztottak Szovjetoroszországgal szemben.

Bécsben megalakult a Munkásküldöttek Tanácsa. Karl Renner és Viktor Adler, az osztrák szociáldemokrata párt két opportunistá vezére sietve tárgyalásokat kezdett a burzsoáziával, hogy megakadályozza a tömegek forradalmi mozgalmának továbbterjedését. Az osztrák kormány megígérte, hogy béketárgyalásokat kezd Szovjetoroszországgal, kiszélesíti a választójogot és megjavítja az ország élelmiszerellátását.

A német hajóhad tengerészeinek 1918 februárjá-

ban kirobbant felkelése is haladéktalan békét követelt Szovjetországgal.

1918 januárjában sztrájkba léptek a berlini munkások. Követelték az általános béke haladéktalan megkötését, a monarchia megdöntését, a német köztársaság kikiáltását és a Szovjetköztársaság elleni harc beszüntetését. A berlini sztrájk csakhamar általános sztrájkká szélesedett ki és kifejezetten politikai jelleget öltött. Hamburg, München, Nürnberg és más német városok munkásai is sztrájkba léptek. Január végén megalakult Berlinben a Munkásküldöttek Tanácsa.

Haase, Scheidemann és Ebert német szociáldemokrata vezérek leszerelték a munkások sztrájkját és segítettek a császári kormánynak, hogy megbüntesse a sztrájkoló munkásokat.

Mind az osztrák, mind a német szociáldemokraták áruló módon becsapták a munkásokat, katonákat és tengerészeket. Igyekeztek leszerelni a politikai tömegmozgalom forradalmiságát és a burzsoázia segítségére siettek.

Lenin ezt írta 1918-ban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására kezdődött európai forradalmi mozgalomról: „Európa legnagyobb szerencsétlensége és veszélye az, hogy *nincs* forradalmi pártja... A tömegek hatalmas forradalmi mozgalma természetesen kiigazíthatja ezt a hiányt, de ez akkor is nagy szerencsétlenség és nagy veszély marad”⁴¹.

Az oroszországi proletárforradalom hatására az antant más országaiban is fellendült a forradalmi mozgalom. 1918 tavaszán nagy politikai sztrájkok voltak a Loire-medencében és Párizs legfontosabb üzemeiben. Ugyanakkor a francia hadsereg katonáinak körében is erős forrongás volt észlelhető. 1918 május elsején a szocialista párt és az Általános Munkaszövetség veze-

⁴¹ Lenin. A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Szikra 1948. 101—102. old.

töségének minden igyekezete ellenére is, forradalmi tüntetések hulláma öntötte el Franciaországot. A sztrájkolók és tüntetők mindenütt politikai követelésekkel álltak elő: követelték a Szovjetköztársaság támogatását, a háború befejezését, az annexiók és hadisarc nélküli békét.

A jobboldali és centrista vezetők Franciaországban is elárulták a munkásosztály ügyét és a burzsoázia szolgálatába álltak.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására, a harcos forradalmi megnyilvánulások tüzeiben kialakult a francia szocialista mozgalom balszárnya.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására az olasz szocialista pártban is megkezdődött a baloldal és a reformisták közötti elkülönülés.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása nagy erővel mutatkozott meg a Balkánon is.

A bolgár baloldaliak — a tyesznyákok — tevékenyen résztvettek a katonák és munkások tömegmozgalmában. Ez a mozgalom politikai jelleget öltött. A munkások követelték a monarchia megbuktatását, valamint az oroszországi Szovjetköztársaság megvédését.

Az angol flottában is forrongások kezdődtek. Amikor az angol tengerészek megtudták az oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Szovjet-hatalommal folyó béketárgyalások hírét, a háború befejezését és a szolgálati viszonyok megjavítását kezdték követelni. Az angol kormány felkeléstől tartott, ezért a parlamentben gyorsan törvényt fogadtatott el a tengerészek alapvető gazdasági követeléseinek kielégítéséről.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom nemcsak a nyugateurópai országok dolgozó tömegeit tüzelte harcra — felszabadító eszméi a gyarmati és függő országok népeit is harcba vitték az imperialista elnyomás ellen. Törökország és Perzsia, India és Kína, Indonézia és az arab országok népei is harcra keltek.

10. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGE. A NÉMET IMPERIALIZMUS VERESÉGE

Úgy látszott, mintha a német imperializmus 1918 tavaszára legnagyobb sikereit érte volna el. A breszti béke megkötése után a keleti arcvonalat felszámoltak tekintették. A németek arra számítottak, hogy a keleti arcvonalról nagyobb erőket tudnak átdobni a nyugati arcvonalra. A német imperialisták egy csapással két legyet akartak agyonütni: meg akarták szállni Belorussziát, Ukrajnát és Szovjetország déli részét, ugyanakkor hatalmas csapással le akartak számolni az antanttal, hogy győzelmesen befejezhessék a háborút. Csakhogy ezalkalommal alaposan elszámították magukat. A német hordák Szovjetországban az egész nép egyöntetű védekezésébe ütköztek. A németek által megszállt területeken hatalmas méretekben kibontakozott a partizánmozgalom. Az ukrajnai német intervenció csúfos kudarccal omlott össze, a nyugati arcvonalon pedig nem sikerült nyélbeütniök a tervezett nagyszabású támadást. Közben azonban a német parancsnokság azt bizonygatta a kiéhezett munkásoknak és az agyonsanyargatott katonáknak, hogy már csak egyetlen támadásra van szükség és a háború befejeződik.

A német hadsereg a nyugati arcvonalon összpontosította megmaradt embertartalékait, készenlétbe helyezte a lövegek tízezreit és 1918 tavaszán megkezdte nagy támadását. Ez volt a német imperializmus utolsó erőfeszítése és egyben utolsó ütőkártyája is. A súlyos harcok két hónapig tartottak. A németek elértek bizonyos sikereket: érzékeny vereséget mértek az angol hadseregre és messze előretörték, és mintegy 70 kilométernyire közelítették meg Párizst, a francia fővárost. A szövetségeseknek hatalmas veszteségek árán — több mint 530 000 embert vesztek halottakban és sebesültekben — sikerült feltartóztatniok a németek

támadását. Ekkorra azonban a német hadsereg ember-tartalékai már teljesen kimerültek, míg a szövetségesek folyton kaptak emberutánpótlást. A francia kikötőkbe 1918 nyaratól kezdve havonta mintegy 300 000 amerikai katona érkezett. Ez a számbeli fölény az antantcsapatoknak lehetővé tette, hogy rövidesen ellentámadásba menjenek át.

A Foch francia tábornagy parancsnoksága alatt álló szövetséges hadsereg az egész fronton megkezdte a támadást. A harckocsik valóságos lavinája és a halálhozó lövegek tömegének tüze zúdult a németekre. A harckocsik mögött ködfüggöny védelme alatt törtek előre az angol, amerikai és francia gyalogos hadosztályok. A német hadsereget visszavetették a Marne-folyó mögé. Ebben a csatában a németek sok tízezer halottat veszítettek és több mint 150 000 német katona került hadifogságba; a szövetségesek körülbelül 400 német löveget zsákmányoltak. Nyilvánvaló lett a német imperializmus veresége.

Németország szövetségesei egymásután léptek ki a háborúból. A háborúban kimerült Ausztria-Magyarország békefelhívással fordult valamennyi hadviselő országhoz.

A bolgár csapatok sorozatos vereségek után megtagadták a további harcot. A hadseregben zendülések kezdődtek. A felkelők Szófia felé nyomultak. A bolgár kormány sietve békét kötött az antanttal. Ferdinánd bolgár cár lemondott a trónról és elmenekült az országból.

Ausztria-Magyarország és Bulgária után Törökország is vereséget szenvedett. Az angol csapatok megszállták Palesztinát és Szíriát. Törökország fegyverszüneti megállapodást írt alá az antanttal. Németország szövetségesének szétzúzása és fegyverletétele a német imperializmus balkáni és kisázsiai hódító terveinek összeomlását jelentette. A német uralkodó klikk — II. Vilmos és Hindenburg — azonban to-

vábbra is hencegve hirdette a nagy német győzelmek hírét. A német parancsnokságnak csak akkor „nyílt ki a szeme”, amikor a szövetséges seregek szeptember végén újabb vereséget mértek a német csapatokra.

Szeptember közepétáján már teljesen nyilvánvaló lett, hogy Németország elvesztette a háborút és a fegyverletétel küszöbén áll. A hadsereg főparancsnokának vezérkarában pánik jelei mutatkoztak, különösen akkor, amikor híre érkezett, hogy Ausztria hajlandó különbékét kötni. Az antant csapatai szeptember közepén a moseli arcvonalon erős csapást mértek a németekre, ami még jobban fokozta a német uralkodó körök rémült hangulatát.

A Német Birodalom uralkodó osztályai a legkülönbözőbb kormánykombinációkkal akarták elkerülni a fegyverletételt és a fenyegető forradalmat.

A Reichstag pártközi bizottsága szeptember 21-én azt a követelést támasztotta, hogy alakítsák meg a „nemzetvédelem kormányát”, amelyben — a szociáldemokratákat is beleértve — valamennyi párt képviselői helyet foglalnának.

Miután Ausztria és Bulgária beszüntette a hadműveleteket, Németországban pánikhangulat támadt. „1918 szeptember végére — olvashatjuk a német trónörökös emlékirataiban — az események gyors egymásutánban követték egymást. Így van ez tűzvész esetén: a tűz régen ott parázslott a hamu alatt, szélroham támadt, amely elfújta a hamut és a láng magasra lobbant fel, akár a máglya tüze, mind a négy oldalról belekapott az épületbe, mindenütt égett, lobogott: itt, nyugaton, lent, délkeleten, és az országon belül is. Hatalmas, beláthatatlan nagyságú máglya lángjai lobogták körül egész Németországot és a máglyán kímélet nélkül elpusztult régi dicsőségünk és becsületünk. A dolog Bulgáriával kezdődött.”

Ludendorff szeptember 28-án azt indítványozta Hertling birodalmi kancellárnak, hogy „szélesebb ala-

pokon" alakítson kormányt; ugyanakkor a főparancsnokság úgy döntött, hogy békejavaslattal kell az antanthoz fordulnia. Szeptember 29-én Spa városkában kormányértekezlet ült össze, hogy megvitassák a Német Birodalomban kialakult helyzetet. Ezen az értekezleten résztvett II. Vilmos, Hindenburg, Ludendorff, Hertling birodalmi kancellár és Hintze külügyminiszter is.

A spai értekezlet résztvevőire erős hatást gyakorolt Hindenburg és Ludendorff közlése, akik kijelentették, hogy egyetlen órát sem szabad elvesztegetni. A helyzet nem tűr halasztást és haladéktalanul békeindítványt kell átnyújtani az antantnak.

Hintze később a következőképpen emlékezett vissza az értekezletre: „Ott ült előttem a két hadvezér... Abban a pillanatban mindketten a következőket közölték: minden elveszett, csak a becsület maradt meg; menteni kell, ami még menthető. Most nincs idő a latolgatásra — cselekedni kell. Minden óra késés veszedelmet jelent.”

Mivel magyarázható, hogy az uralkodó klikk hangulata ilyen hirtelen megváltozott, hogy a győzelmi harsonákról minden átmenet nélkül áttértek a siratóénekekre?

Az országban egyre jobban forrott, terjedt a nép elégedetlensége. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy Németország elvesztette a háborút és az antant fogja diktálni a békefeltételeket. Az uralkodó klikk minden erejével azon dolgozott, hogy elkerülje a forradalmat és fenntarthassa a Hohenzollern-birodalmat. Az adott helyzetben három lehetőség között kellett választaniok: az egyik a katonai diktatúra, a másik a „felülről irányított forradalom”, végül pedig számításba kellett venni azt, hogy a tömegek elégedetlensége hatalmas erejű forradalmi mozgalomban robbant ki az országban. A katonai diktatúra a háború folyamán már kudarcot vallott. A diktatúra folytatása azzal a veszély-

lyel fenyegetett, hogy még nagyobb felháborodást kelt és csak meggyorsítja az érlelődő forradalmat. A forradalomtól pedig a német uralkodó klikk sokkal jobban félt, mint a fegyverletételtől. A legelfogadhatóbb megoldásnak tehát a „felülről irányított forradalom” látszott.

A spai értekezleten elfogadták a főparancsnokságnak azt a javaslatát, hogy néhány befolyásos parlamenti vezért vegyenek be a kormányba.

Ezzel a döntéssel, ami a Német Birodalom kül- és belpolitikai válságának volt az eredménye, megakarták kísérelni a Hohenzollern-birodalom megmentését a bukástól és el akarták kerülni a forradalmat. II. Vilmos a spai értekezlet határozatai alapján azt követelte Hertling kancellártól, hogy alakítson „koalíciós” kormányt. Hertling azonban nem értett egyet a császárral és ezért lemondott.

Miksa badeni herceg, az október 2-án kinevezett új birodalmi kancellár, a többség pártjainak képviselőiből alakította meg kormányát, mégpedig azért, hogy ezek a személyiségek a nép előtt biztosítsák a kormány tekintélyét. A szociáldemokraták közül Bauer és Scheidemann került a kormányba.

Az új kormány megalakítása azonban nem enyhítette a politikai válságot. A kormány demokratikus színezetű, nyomorúságos engedményekkel akarta megnyugtatni a népet. Október 9-én rendelet jelent meg a cenzúra enyhítéséről. Október 16-án újabb rendeletet adtak ki, amelyben kötelezték a hadsereg főparancsnokságát, hogy minden cselekedetét hozza összhangba a legmagasabb polgári hatóságokkal.

Miksa, az új kancellár, a spai értekezlet résztvevőinek határozata értelmében november 3-ról 4-re virradó éjjel elküldte Wilson elnöknek az első fegyverszüneti javaslatot. Jegyzékváltás kezdődött Wilson és a német császári kormány között. Wilson négy — fokozatosan élesebb és élesebb hangú — jegyzéket

küldött a német kormánynak. Ugyanakkor a berlini válaszok mind engedékenyebbek lettek. Az arcvonalakon megkezdődött a tömeges visszavonulás és a német hadsereg egységei teljesen szétbomlottak. A Német Birodalmat az új, de alaposan elkészített reformok sem tudták megmenteni. Október 22-én kihirdették Elzász-Lotaringia önkormányzatát. Október 26-án alkotmánymódosítást léptettek életbe, amely megnyirbálta a Reichstag jogait. Ugyanakkor elfogadták a poroszországi választójog reformjáról szóló törvényt. De már késő volt. Az országban megkezdődött a felkelés.

A német kormány sietve „demokratikus békét” ajánlott. Csakhogy az antant hatalmak Németország teljes kapitulációját követelték. 1918 november 3-án fegyveres lázadást kezdtek a kielii hajóhad tengerészei és megalkották a katonatanácsot. November 4-én Erzberger centrupárti képviselő vezetésével katonai békeküldöttséget indítottak útba az arcvonalon át Foch tábornagy főhadiszállására. A főhadiszállás a compiègne-i erdőben volt. Itt, egy vasúti kocsiban fogadták a német küldötteket és közölték velük a fegyverszüneti feltételeket. A fegyverszüneti feltételek értelmében Németország köteles azonnal kiüríteni az általa megszállva tartott francia, belga, elzász-lotaringiai területeket és a Rajna balpartján elterülő vidéket; az antantnak megadják azt a jogot, hogy megszállja Mainz, Koblenz és Köln német városokat; az egész német hajóhadat le kell szerelni és a szövetségesek, vagy a semleges államok kikötőibe kell irányítani.

A fegyverszüneti egyezményt 1918 november 11-én írták alá, miután ismertté vált, hogy Németországban november 9-én kitört a forradalom és II. Vilmos Hollandiába menekült.

A XIX. század végén és a XX. század elején a nemzetközi politikában fény derült az imperialista országok között fennálló alapvető ellentétekre, amelyek azt eredményezték, hogy az imperialista államok két egymással ellenségesen szembenálló koalíciót (hármasszövetség és az antant) létesítettek. Ez a két koalíció a világot az 1914—1918-as véres mészárlásba sodorta. Ennek az időszaknak alapvető ellentéte a német-angol ellentét volt.

A háború a monopolkapitalizmus alapján a világban kialakult gazdasági és politikai erők fejlődésének elkerülhetetlen következménye volt.

Az 1914—1918-as világháború nem volt váratlan jelenség, hanem a monopolkapitalizmus fejlődését jellemző viszonyok összességéből eredt.

A világháború kitörésének közvetlen indítóoka az volt, hogy 1914 június 28-án a boszniai Szarajevóban szerb nacionalisták meggyilkolták Ferenc Ferdinánd osztrák trónörököszt. Ausztria-Magyarország egy hónappal később hadat üzent Szerbiának és a következő 10—12 nap leforgása alatt egyik ország a másik után lépett be a háborúban.

Két hatalmas koalíció állt szemben egymással — a hármasszövetség és az antant. A háború folyamán mindkét koalícióhoz más államok sora csatlakozott. Az antant oldalán Japán, Olaszország és az Egyesült Államok, az osztrák-német koalíció oldalán pedig Törökország és Bulgária is hadba lépett.

Mindkét hadviselő félnek megvoltak a saját imperialista, hódító tervei.

A németek stratégiai terve (a Schlieffen-terv) azon az elképzelésen alapult, hogy villámgyorsan szétzúzzák előbb Franciaországot, majd Oroszországot.

Az antant gazdasági erőforrásainak és embertartalékainak fölénye valamint a német parancsnokság stratégiai tévedéseinek sorozata eredményeképpen a német imperializmust szétzúzták.

A villámháború hamarosan állóháborúvá változott át. A háború legnagyobb súlya Oroszországra nehezedett. Az orosz hadsereg a cári Oroszország és a hadsereg haditechnikai elmaradottsága, a tábornoki kar és a magasrangú cári tisztviselők árulásai ellenére is arra tudta kényszeríteni a német főparancsnokságot, hogy haderejének zömét a keleti arcvonalon összpontosítsa. Az orosz arcvonalon folytak a legtevékenyebb hadműveletek. Ez lehetővé tette, hogy az antant országai erőt gyűjtsenek a végső csapásra.

Az 1914—1918-as imperialista világháború a legvéresebb és legkegyetlenebb háború volt az addigi történelem folyamán. Azelőtt egyetlen ország sem állított ki ilyen hatalmas hadsereget, hogy elpusztítson egy másik országot. A hadviselő államok hadseregeinek létszáma elérte a 70 milliót, 10 millió ember meghalt és körülbelül 20 millió volt a sebesültek száma. Ez volt az első imperialista világháború eredménye. A városok, községek és falvak ezrei váltak pusztáromhalmazzá. Rengeteg híd, alagút, vasútvonal, gyár és üzem pusztult el. Az 1914—1918-as világháború által okozott anyagi kár, a háborúval kapcsolatos közvetlen kiadások — távolról sem teljes adatok szerint — több mint 170 milliárd aranyrubelre rúgtak, az összes kiadások összege pedig valósággal csillagászati számot — 600 milliárdot — ért el. A háború hosszú időre szétzilálta sok ország iparát, mezőgazdaságát és pénzügyeit. Sok ország más országok gazdasági, sőt olykor politikai függvényévé vált. A nyugat-európai államok legfőbb hitelezője az Egyesült Államok lett. Az amerikai imperialisták mérhetetlen összegeket kerestek a háborún.

A háború és következményeinek egész súlya a városok és falvak dolgozó lakosságának nyakába szakadt.

„A háború nem lett volna annyira pusztító és talán nem is bontakozott volna ki akkora erővel, ha a

II. Internacionále pártjai nem árulták volna el a munkásosztály ügyét, ha nem szegték volna meg a II. Internacionále kongresszusainak háborúellenes határozatait, ha elszánták volna magukat, hogy cselekedjenek és a munkásosztályt harcba vigyék imperialista kormányaik, a háborús gyujtogatók ellen"⁴².

Az imperialista háború kezdetével a II. Internacionále megbukott és különálló, egymás ellen harcoló szociálsoviniszta pártokra hullott szét.

Lenin és Sztálin vezetésével csak a bolsevikok pártja folytatott elszánt harcot az imperialista, az igazságtalan, hódító háború ellen, amelynek az volt a célja, hogy leigázzanak idegen országokat és idegen népeket. Csak az oroszországi bolsevik párt indított következetes harcot az imperialista háború ellen — s ezt a harcot egészen a forradalomig, „saját” kormányának megdöntéséig és a proletárdiktatúra megteremtéséig folytatta.

A háború, mely a kapitalizmus válságának volt a következménye, végső fokon gyengítette a kapitalizmust s annak általános válságához vezetett. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom rést ütött az imperializmus rendszerén: a kapitalizmus mellett a világ egyhatodrészén új társadalmi rendszer keletkezett: a szocializmus, amely forradalmi harcban született és létét harcban védelmezte meg.

⁴² A SzK(b)P története. 219. old.

TARTALOM

A II. INTERNACIONÁLE (1889—1914)

1. Marxizmus és munkásmozgalom. Marx Károly életének utolsó évei.	5
2. Engels harca a II. Internacionále megalakításáért ..	10
3. A II. Internacionále megalapítása. A párizsi kongresszus (1889)	13
4. A zürichi kongresszus (1893)	22
5. Engels életének és tevékenységének utolsó évei. A londoni kongresszus (1896)	24
6. A párizsi kongresszus (1900)	32
7. Oroszország — a nemzetközi forradalmi mozgalom központja	36
8. A nemzetközi munkásmozgalom három áramlata .. .	42
9. Az amszterdami kongresszus (1904)	52
10. Az 1905-ös forradalom és a II. Internacionále .. .	55
11. A stuttgarti kongresszus (1907)	63
12. A koppenhágai kongresszus (1910)	70
13. A bázeli kongresszus (1912)	74
14. A bolsevikok nemzetközi szerepe az 1914-es háború előtt	75

AZ ELSŐ IMPERIALISTA VILÁGHÁBORÚ

1. Imperialista blokkok kialakulása és az első világháború diplomáciai előkészítése	89
2. Az első imperialista világháború kezdete	97
3. Az 1915—1916-os hadműveletek	109
4. A II. Internacionále bukása. A szociáldemokrácia áru- lása	117
5. A bolsevikok harca az imperialista háború polgárhábo- rúvá változtatásáért	120

6. Az oroszországi polgári-demokratikus forradalom és hatása a hadviselő országokra	126
7. Az 1917-es hadműveletek. A forradalmi mozgalom növekedése a hadviselő országokban	128
8. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és Szovjet-oroszország forradalmi kilépése a háborúból	132
9. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása a hadviselő országok forradalmi mozgalmaira	138
10. Az első világháború vége. A német imperializmus veresége	145

HIBAIGAZÍTÓ

41. old. alulról a 15. sorban centristáktól *helyesen* centristákról

Felelős szerkesztő: Incze Miklós, a Történettudományi Intézet munkatársa

A könyv szedését 1952 január 16-án kezdték meg. — **Megjelent** 1952 február 16-án, 10 000 példányban. — Ez a könyv az MNOSZ 5601—50 Á és MNOSZ 5602—50 Á szabványok szerint készült.

4347. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Janka Gyula.

A SZK(b)P PÁRTFŐISKOLÁJÁNAK ANYAGA

történeti sorozatában eddig megjelent füzetek:

Gyakov: India 1918 és 1939 között	1.—
Ivasin: A müncheni egyezmény és a háború kirobbantása Európában	1.—
Molok: Olaszország a bécsi kongresszus után	1.—
Ivasin: A Szovjetunió döntő sikere a Nagy Honvédő Háborúban	1.—
Molok: Európa az 1848. évi forradalmak után	1.—
Galkin: Az Amerikai Egyesült Államok 1870—1914 között	1.—
Potjemkin: A júliusi monarchia Franciaországban (1830—1848)	—50
Ivasin: A hitleri Németország szétzúzása	1.—
Szomlin: Polgárháború az Amerikai Egyesült Államokban (1861—1865) ...	—50
Ivasin: A második világháború kezdete és a Szovjetunió külpolitikája	1.—
Molok—Galkin: A francia–porosz háború és a Párizsi Kommün	1.50
Galkin: Japán 1870 és 1914 között	—50
Galkin: Németország 1870 és 1914 között	1.50
Potjemkin: Anglia 1815 és 1848 között	—50
Molok: Az 1848-as forradalom és a második köztársaság Franciaországban	1.—
Molok: Az I. Internacionále	—50
Galkin: Anglia 1870 és 1914 között	1.—
Szkazkin: A XVII. századi angol polgári forradalom	1.50
Molok: A bécsi kongresszus és a Szent Szövetség	1.—
Szomlin: Anglia a XVIII. században	1.—
Galkin: A II. Internacionále (1889—1914). Az első imperialista világháború	3.50